

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

112930
ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ VE
KENTSEL GELİŞMEYE ETKİLERİ
(MANİSA ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ ÖRNEĞİ)

112930
T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Yunus Emre ÖZER

Danışman
Prof. Dr. Zerrin Toprak KARAMAN

2002

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak sunduğum "Organize Sanayi Bölgeleri ve Kentsel Gelişmeye Etkileri (Manisa Organize Sanayi Bölgesi Örneği)" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

10.16.2022

Yunus Emre Özer

Y. Özer

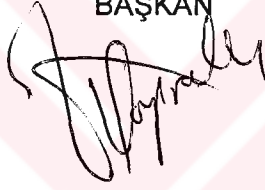

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü' nün 20...6...1... tarih ve 216 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisanüstü Öğretim Yönetmeliği'ninmaddesine göre (Kamu İktisadi Anabilim/ Anasanaat Dalı yüksekisans/doktora öğrencisi Yunus Emre Özer nin (Organize Sanayi Bilgi ve Kentsel Bilgi ve Etkiler) konulu tezi incelenmiş ve aday8.1.7... tarihinde, saat 10.00 da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU**

Tez No: Konu Kodu: Üniv. Kodu

- Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez Yazarının

Soyadı: ÖZER

Adı: Yunus Emre

Tezin Türkçe Adı: Organize Sanayi Bölgeleri ve Kentsel Gelişmeye Etkileri (Manisa Organize Sanayi Bölgesi Örneği)

Tezin Yabancı Dildeki Adı: Organized Industrial Zones and Effects on Urbanization (Case Study:Manisa Organized Industrial Zone)

Tezin Yapıldığı

Üniversitesi:

Dokuz Eylül
Üniversitesi

Enstitü:

Sosyal Bilimler
Enstitüsü

Yıl:

2002

Diğer Kuruluşlar:

Tezin Türü:

Yüksek Lisans:

Dili: Türkçe

Doktora:

Sayfa Sayısı: 124

Tıpta Uzmanlık:

Referans Sayısı: 69

Sanatta Yeterlilik:

Tez Danışmanlarının

Ünvanı:

Prof. Dr

Adı:

Zerrin Toprak

Soyadı:

KARAMAN

Ünvanı:

Adı:

Soyadı:

Türkçe Anahtar Kelimeler:

- 1- Organize Sanayi Bölgeleri
- 2- Sanayileşme
- 3- Kentleşme
- 4- Manisa Organize Sanayi Bölgesi
- 5-

İngilizce Anahtar Kelimeler:

- 1- Organized Industrial Zones
- 2- Industrialization
- 3- Urbanization
- 4- Manisa Organized Industrial Zone
- 5-

Tarih: 10.6.2002

İmza:

Y. Özer

ÖZET

Kentleşmenin düzenli gelişimi açısından Organize Sanayi Bölgeleri'nin rolü, bu tezde incelenen en önemli konudur. Ancak, konuya sadece kentleşmeyle Organize Sanayi Bölgesi ilişkisi açısından yaklaşılmamış, Organize Sanayi Bölgeleri çeşitli yönleriyle geniş biçimde incelenmiştir.

Bu çalışmada önce sanayileşme ve kentleşme kavramları ile sanayileşme ve kentleşme arasındaki ilişki ele alınmıştır. Sanayi faaliyetlerinin çoğu zaman kent doğurucu bir etki yarattığı bilinmektedir. Bundan kasıt, sanayileşen bölgelerin göç alması ve kentleşme sürecinin hızlanmasıdır. Bu ilişkinin hem Türkiye hem de dünyadaki durumu ortaya konulmuştur. Organize Sanayi Bölgeleri ile kentleşme arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek için bu konular öncelikle analiz edilmiştir.

Organize Sanayi Bölgeleri kavramı ise öncelikle teorik anlamda anlatılmış daha sonra da Türkiye'de Organize Sanayi Bölgesi'nin önemi ve kurulması ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Bu açıklamaların ardından Organize Sanayi Bölgeleri ile ilgili mevzuat incelenmektedir.

Bunun yanında Türkiye için bölgesel dengesizlik konusundaki mevcut durum nüfus, GSYİH, kişi başına GSYİH, kamu yatırım tahsisleri, kırsal ve kent nüfusu bağlamında incelenmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin doğusu ve batısı arasındaki gelişmişlik farkları analiz edilmiş ve ardından hem gelişmekte hem de gelişmiş ülkelerde ortaya çıkabilen bölgesel dengesizlik konusuna Organize Sanayi Bölgeleri kavramıyla getirilebilecek olan çözüm önerileri ele alınmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye'deki Organize Sanayi Bölgeleri konusundaki mevcut durumun analizi yapılmış ve sonuç bölümünde Organize Sanayi Bölgeleri'nde bugün yaşanan sorunlarla ilgili çözüm ve yönetim modeli önerileri geliştirilmiştir.

ABSTRACT

The role of Organized Industrial Zones for the systematic development of urbanization, is the most important subject studied in this thesis. The subject is searched not only for the relation of Organized Industrial Zones and urbanization. But Organized Industrial Zones are widely studied.

Firstly, industrialization and urbanization concepts and their interrelations are examined. Industrial activities may cause urbanization. Humans may immigrate to the industrialized areas, so that urbanization rate may increase in industrialized areas. This relation is examined both for World and Turkey. In order to express the relation between Organized Industrial Zones and urbanization, these subjects are analyzed in the beginning.

The subject of Organized Industrial Zones is introduced theoretically, then the explanations about the importance and the development of Organized Industrial Zones in Turkey are given. Laws and regulations for the Organized Industrial Zones are examined.

In addition the non-uniformity between different regions of Turkey is analyzed with the parameters of population, urban-rural population, GSYİH, GSYİH per man and public investments. The difference of welfare between the west and east of Turkey is analyzed and then possible solutions to this problem both in the developed and developing countries with the help of Organized Industrial Zones are discussed.

This study ends with the analysis of current situation of Organized Industrial Zones in Turkey. The proposals for the solutions of the current problems of Organized Industrial Zones and the administrative model are given in the result.

İÇİNDEKİLER

ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ VE KENTSEL GELİŞMEYE ETKİLERİ (MANİSA ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ ÖRNEĞİ)

YEMİN METNİ	II
TUTANAK	III
Y.Ö.K. DÖKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ FORMU	IV
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	XI
TABLO VE ŞEKİL LİSTESİ	XII
GİRİŞ	XIII

BİRİNCİ BÖLÜM

SANAYİLEŞME-KENTLEŞME KAVRAMLARI VE ARALARINDAKİ İLİŞKİLER

I.	SANAYİLEŞME VE KENTLEŞME KAVRAMLARI	1
A.	Sanayileşme Kavramı	1
	1. Sanayileşmenin Tanımı	1
	2. Planlı Dönemlere Kadar Türkiye’de Sanayileşme Süreci ve Sanayileşmenin Önemi	2
B.	Kentleşme Kavramı ve Gelişimi	4
	1. Kentleşmenin Tanımı	4
	2. Kentsel Gelişme Süreci	6
C.	Planlı Dönemlerde Sanayileşme ve Kentleşme Politikası	8
	1. Beş Yıllık Planlarda Sanayileşme ve Kentleşme Politikası	8
	a. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)	8
	b. II. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)	8
	c. III. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)	9
	d. IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)	9
	e. V. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)	10
	f. VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)	10
	g. VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)	11
	h. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)	11
	2. Beş Yıllık Kalkınma Planları Hakkında	13
II.	SANAYİLEŞME-KENTLEŞME İLİŞKİSİ	14
A.	Sanayileşmenin Kentleşmeye Etkisi	14

B.	Türkiye'de Sanayileşme-Kentleşme İlişkisi	16
----	---	----

İKİNCİ BÖLÜM ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ VE HUKUKİ YÖNÜ

I.	ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ	19
A.	Tanımlamalar	19
B.	Organize Sanayi Bölgelerinin Özellikleri	20
C.	Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Organize Sanayi Bölgeleri	22
D.	Organize Sanayi Bölgeleri' nin Mekan Düzenleme, Kentsel Gelişmeyi Yönlendirme ve Kalkınma Aracı Olarak İncelenmesi	25
E.	Organize Sanayi Bölgeleri' nin Çevre Sorunları Karşısında Sağlayacağı Yararlar	26
II.	TÜRKİYE'DE ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ	30
A.	Organize Sanayi Bölgesi Kurulma Nedenleri, Türkiye İçin Önemi	30
B.	Organize Sanayi Bölgeleri'nin Kurulma Aşamaları	34
C.	Organize Sanayi Bölgeleri'nin Organları	36
D.	Organize Sanayi Bölgelerinde Yer Seçimi Esasları ve Yer Seçimini Etkileyen Faktörler	38
III.	ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ'NİN HUKUKİ YÖNÜ	46
A.	Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu	46
B.	Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği	52
C.	4737 Sayılı Endüstri Bölgeleri Kanunu ve Organize Sanayi Bölgeleri Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	54
D.	Kalkınma Planlarında Organize Sanayi Bölgeleri	58
E.	Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Kuruluş Kanunu	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM BÖLGESEL DENGESİZLİK VE ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN ROLÜ

I.	BÖLGESEL DENGESİZLİK KAVRAMI	65
----	------------------------------	----

II.	BÖLGESEL DENGESİZLİK VE TÜRKİYE	68
III.	BÖLGESEL DENGESİZLİKLERİ GİDERMEDE OSB'LERİN ROLÜ	77

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DEKİ ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ UYGULAMASINDAKİ DURUM

I.	ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNDE TEŞVİK	81
II.	TÜRKİYE'DE ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNDE GENEL DURUM	85
III.	KÜÇÜK SANAYİ SİTELERİ VE KÜÇÜK SANAYİ SİTELERİ-ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ İLİŞKİLERİ	91

BEŞİNCİ BÖLÜM

MANİSA ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ

I.	MANİSA ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER	94
A.	Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin Kuruluşu	94
B.	Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin Amacı ve Konumu	96
C.	Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin Alanı, Yönetimi ve Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nde Faaliyet Gösteren Firmaların Sektörel Dağılımı	97
D.	Manisa Organize Sanayi Bölgesi 'nde Mevcut Altyapı Tesisleri ve Sosyal Tesisler	98
II.	MANİSA ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİNİN KENTLEŞMEYE, EKONOMİYE VE ÇEVRE KİRLİLİĞİNİN ÖNLENMESİNE ETKİLERİ	99
A.	Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin Kentleşmeye Etkileri	99
B.	Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin Ekonomiye Etkileri	102
C.	Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin Çevre Kirliliğinin Önlenmesine Etkileri	105
III.	MANİSA ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİNİN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ	107

SONUÇ
KAYNAKLAR

110
119

KISALTMALAR

OSB	Organize Sanayi Bölgeleri
AR-GE	Araştırma-Geliştirme
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
ÇED	Çevresel Etki Değerlendirmesi
bkz.	Bakınız
KSS	Küçük Sanayi Siteleri
TEAŞ	Türkiye Elektrik Üretim İletim Anonim Şirketi
TEDAŞ	Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi
BOTAŞ	Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
PTT	Posta Telgraf Telefon
TSE	Türk Standartları Enstitüsü

TABLO LİSTESİ

TABLO 1: ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ HAKKINDA ÖZET BİLGİLER (Ocak 2002)	s.61
TABLO 2: BÖLGELER İTİBARIYLA NÜFUS	s.70
TABLO 3: GAYRİ SAFİ YURTIÇI HASILA (1987 Yılı Fiyatlarıyla Milyon TL Bölgeler İtibariyle)	s.71
TABLO 4: KİŞİ BAŞINA GAYRİ SAFİ YURTIÇI HASILA (1987 Yılı Fiyatlarıyla TL Bölgeler İtibariyle)	s.72
TABLO 5: 1994 YILINDA HANEHALKI SAYISININ VE KULLANILABİLİR GELİRİN BÖLGELERE GÖRE ORANSAL DAĞILIMI (%)	s.74
TABLO 6: KIR VE KENT NÜFUSU	s.76
TABLO 7: DEMOGRAFİK HIZLAR	s.76
TABLO 8: KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRE KAPSAMINDAKİ İLLERDEKİ ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ(OCAK 2002)	s.79
TABLO 9: ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNE VERİLEN KREDİLERİN KREDİ ORANI, GERİ ÖDEME VE FAİZ ORANI ŞARTLARI	s.83
TABLO10: ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNDE VERGİ DESTEKLERİ	s.84
TABLO 11: 1962 - 2001 YILLARI ARASINDA BİTEN ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ	s.87
TABLO 12: KÜÇÜK SANAYİ SİTELERİNİN COĞRAFİ BÖLGELERE GÖRE DAĞILIMI	s.93

ŞEKİL LİSTESİ

ŞEKİL 1: YILLAR İTİBARIYLA TOPLAM ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ ALANLARI	s.85
---	------

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı Organize Sanayi Bölgesi kurulmasının kentleşme üzerine etkilerinin ve Organize Sanayi Bölgeleri'nin işlevselliği ve uygulanabilirliğinin incelenmesidir. Bu çalışmada ayrıca Organize Sanayi Bölgeleri'nin düzenli kentleşmeyi sağlamada ve sanayi faaliyetlerinin toplulaştırılmasındaki etkilerine de yer verilmiştir.

Çalışmada öncelikle sanayileşme ve kentleşme kavramlarının anlamı ve gelişimiyle aralarındaki ilişki ortaya konmuştur. Sanayileşme en önemli gelişmişlik ölçütüdür. Bir ülkenin sanayi kuruluşlarının ve sanayide çalışan kişi sayısının artması gelişme sürecindeki bir ülke için son derece önemlidir. Sınai faaliyetlerin ekonomik açıdan katma değerinin tarım ya da diğer sektörlere göre daha yüksek olması sanayiye bir gelişmişlik ölçütü yapmıştır. Bundan dolayı da gelişmekte olan ülkelerin öncelikli hedefi sanayileşme olmaktadır.

Bunun yanında, kentlerde yaşayan nüfusun artışı da gelişmişlik ölçütü olarak kabul edilmektedir. Ancak, sadece kentlerde yaşayan nüfusun artması kentleşmenin gelişmişlik ölçütü olması için yeterli değildir. Kentlerde yaşayan insanların sahip olduğu sosyal ve ekonomik olanakların seviyesi kentleşmenin gelişmişlik ölçütü sayılması açısından daha anlamlıdır. Göç ve hukuk dışı kentleşme ile kentlerde birçok sosyal hizmetten yoksun ve kötü şartlarda yaşayan insanlar göz önüne alındığında kentleşme yüzdesinin yüksek olması gelişmişlik ölçütü olan kentleşme ile bağlantılı sayılamaz.

Sanayi yatırımları bir ülke açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak, büyük çaplı bir sanayi yatırımının maliyetleri oldukça yüksektir. Organize Sanayi Bölgeleri'nin önemi de bu noktada devreye girmektedir. Organize Sanayi Bölgeleri sayesinde sanayicilere altyapısı hazır sanayi parselleri sunulmaktadır. Bunun yanında, Organize Sanayi Bölgeleri, birlikte üretim ve birbirinin müşterisi olma özellikleriyle de üretimde verimliliği getirmektedir.

Bu çalışma kapsamında Organize Sanayi Bölgeleri'nin özellikleri, gelişim süreci ve Organize Sanayi Bölgeleri ile sağlanacak faydalar incelenmiştir. Ayrıca, Organize Sanayi Bölgeleri'nin Türkiye'deki kurulma nedenleri, kurulma aşamaları, Organize Sanayi Bölgeleri ile ilgili mevzuat ve Beş Yıllık Kalkınma Planları bu çalışma kapsamında ele alınmıştır. Bunun

yanında, Türkiye'deki Organize Sanayi Bölgesi uygulamalarından çıkarılan saptamalar da bu çalışma kapsamında yer almaktadır.

Organize Sanayi Bölgeleri sanayinin toplulaşmasını sağlayabildiği ölçüde kentleşmenin düzenli gelişimine olanak tanıyacaktır. Kentsel alanların içinde ya da yakınlarında yerleşen sanayi kuruluşlarının kentlilere verdiği rahatsızlıklar insanların sanayi kuruluşlarını bu alanlarda istememesine yol açmıştır. Özetle, Organize Sanayi Bölgeleri kentsel ve sınai yerleşim alanlarını birbirinden ayırabilmesi ve her ikisinin de düzenli gelişimine olanak sağlaması açısından oldukça önemlidir.

Organize Sanayi Bölgelerine bir kalkınma aracı olarak bakılmaktadır. Özellikle, gelişmekte olan ülkelerde bu düşünce daha yaygındır. Ancak, amaç Organize Sanayi Bölgelerini sayıca arttırmak değil optimum faydayı sağlayacak yerlerde Organize Sanayi Bölgesi kurmaktır. Türkiye gibi pek çok ülkede küçük ve orta ölçekli işletmeler büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla küçük ve orta ölçekli işletmelerin teşviki kadar, toplulaştıkları üretim alanları olan Organize Sanayi Bölgeleri'nde yer almaları da önemlidir.

Organize Sanayi Bölgeleri bölgesel dengesizliği gidermede bir araç olarak da görülmektedir. Bu çalışma kapsamında bölgesel dengesizlik, bölgesel dengesizliğin Türkiye'deki oluşumu ve bölgesel dengesizliğe Organize Sanayi Bölgeleri ile getirilebilecek olan çözümler incelenmektedir.

Bu çalışmada, Manisa Organize Sanayi Bölgesi örneği incelenmiş ve Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin Manisa, Ege Bölgesi ve çevre kirliliğini önleme açısından getirileri incelenmiştir.

Sonuç kısmında ise, çok yönlü biçimde bir değerlendirme yapılmış, Organize Sanayi Bölgeleri'nin sorunlarının ışığı altında çözüm önerileri geliştirilmiş ve Organize Sanayi Bölgeleri için bir yönetim modeli önerisi sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

SANAYİLEŞME-KENTLEŞME KAVRAMLARI VE ARALARINDAKİ İLİŞKİLER

I. SANAYİLEŞME VE KENTLEŞME KAVRAMLARI

A. Sanayileşme Kavramı

1. Sanayileşmenin Tanımı

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre sanayi, hammaddeleri işlemek, enerji kaynaklarını yaratmak için kullanılan yöntemlerin tümü olarak tanımlanmıştır. Sanayileşmek ise, üretimde makine, tezgah gibi maddi üretim araçlarına giderek daha çok yer vermek olarak tanımlanmıştır. Sanayileşme kısaca, üretim tekniğinde bir değişiklik ve bunun sonucu olarak da verimliliğin ve üretimin artışıdır.¹

Günümüzde, ekonomik refahın, sosyal huzurun ve siyasal istikrarın büyük ölçüde sanayileşme ile sağlanacağı düşünülmektedir. Ayrıca, ekonomik ve sosyal kalkınmanın güçlü, kararlı, dengeli ve planlı sanayi politikasıyla sağlanabileceği öngörülmüştür.² Ekonomik Kalkınma sadece milli gelirdeki artış olarak düşünülmemelidir. Ekonomik Kalkınma aynı zamanda eski üretim metotları yerine yeni ve modern üretim tekniklerini kullanan bir sanayileşme ile gerçekleştirilebilir.

Ekonomik Kalkınma ve sanayileşme birbirine paralel gelişmektedir.³ Sanayileşme pek çok unsura etki ettiği gibi kentleşmeye ve nüfus hareketlerine de etki edebilmektedir. Örneğin, sanayileşen bir bölge göç alabilmektedir. Sanayileşmenin çok yönlü etkilerinin denetlenebilmesi ve yönlendirilebilmesi için sanayileşme plan ve programlara bağlı olarak yürütülmelidir. Bu bakımdan Organize Sanayi Bölgeleri hem düzenli kentleşmeyi sağlamak hem de sınai üretim faaliyetlerini aynı alanda toplamada kullanılan bir araçtır.⁴

Avrupa'da gerçekleşen Sanayi Devrimi sonucu büyük sanayi kuruluşları ve fabrikalar kurulmaya başlamıştır. Sanayi Devrimi ve kurulan fabrikalar bir işgücü gereksinimini ortaya çıkarmış ve niteliksiz işgücü tarımsal kesimden sağlanmıştır.

¹ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983, s.1012-1013

² Mahmut Özdemir, Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri, TOBB Yayını, Ankara 1990, s. 4

³ y.a.g.e, s. 5

⁴ y.a.g.e, s. 5

Kent merkezlerinde yoğunluk hem nüfus hem de üretim merkezlerinin yerleşmesi ile birlikte artmıştır. Zamanla, büyük sanayi kuruluşları kentten uzaklaşmış küçük sanayi kuruluşları ise kentte kalmışlardır. Ama yarattıkları düzensizlikler ve çevre sorunlarına altyapı ve diğer sorunlar da eklenince sanayi kuruluşlarına olan bakış açısı olumsuz yönde değişmiştir. Bu dönemlerde ise Osmanlı Devleti'ndeki bazı fabrikalaşma girişimlerine karşın sanayileşme zaman içinde durmuştur.

2. Planlı Dönemlere Kadar Türkiye'de Sanayileşme Süreci ve Sanayileşmenin Önemi

Türkiye'deki sanayileşme süreci Osmanlı Dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti Dönemi olarak incelenmelidir. Osmanlı Devleti, Sanayi Devrimi ve sonrasındaki sınai gelişime ayak uyduramamış ve sanayileşme hareketinin gerisinde kalmıştır. Bunun sonucunda da Osmanlı Devleti, Sanayileşmiş Ülkelerin yeni Pazar arayışlarının bir unsuru olmuştur. Cumhuriyet'e kadarki Osmanlı Devleti döneminde batıya açılma ve batıyla olan farkı hızlıca kapatma çabaları vardır. Bu çabalar Osmanlı'da sanayinin gelişimine olanak vermiştir ve yabancı yatırımlarla sanayi gelişmeye başlamıştır.

Osmanlı'daki sanayide temel imalat etkinlikleri yoktu. İmalat daha çok iç pazara tüketim maddeleri sağlamaya yöneliyordu. Bunun da önemli bir kesimini gıda üretimi oluşturuyordu. Tarım ve maden çıkarma etkinlikleri ise Avrupa ekonomisi için gerekli olan işlevleri yerine getiriyordu. Kapitülasyonlar sonucu, Türklerin elinde sermaye birikimi de yoktu. Zaten, Osmanlı Devletinin toplumsal ve ekonomik yapısı da Türklerin elinde sermaye birikimi olması için uygun değildi⁵. Bunun için de Osmanlı Ekonomisi dışa bağımlı hale gelmiştir.

Osmanlı Devleti sonrası kurulan Türkiye Devleti, ekonomik kalkınmanın hızlı bir sanayileşmeyle olabileceği ilkesini kabul etti. Türkiye Devleti, 1923 yılında İzmir'de bir İktisat Kongresi topladı. Bu kongrede sanayinin tanımı yapılarak sanayi teşvik edilmek istenmiştir. Ekonomiyi geliştirmek amaçlar arasındadır. Özel girişimciler aracılığıyla sermaye biriktirilmesi gerektiği söylenmiştir. Yabancı

⁵ Emre Kongar, İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1997, s. 260

sermaye ülkeye çağrılmış ama sömürüye karşı çıkmıştır. Bu kongrede Osmanlı'dan alınan toplumsal ve ekonomik yapı onaylanmıştır.

İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde Milli Ekonomi lisesi kabul edilmiştir. Bu, kişilerin zengin edilmesi ve ekonomiyi yabancı unsurlardan arındırarak ekonominin yerli girişimcilere açılması demektir. Devletin araçları kullanılarak özel kesim teşvik edildi.

Daha sonra kabul edilen Sanayi Teşvik Kanunu sanayicilere önemli vergi bağışıklıkları , gümrük vergisi indirimleri,hükümet yardımları,pazarlama kolaylıkları ve yeni kurulacak işletmeler için arsa olanakları sağlıyordu⁶. Bu yasayla büyük girişimci ve büyük sanayi dalları desteklenmek istenmiştir. Ama özel sektör yeterince teşvik edememiştir. Bütün bu teşvik ve çabalara rağmen,ana sektör yine tarımdır. Savaş nedeniyle tarımdan uzaklaşan işgücünün tekrar tarıma dönmesi bunda etkindir.

1950 yıllarına kadar,sanayileşme hareketi daha çok ithali ikame ve halkın günlük zaruri ihtiyaçlarını karşılama gayretini gösterir. Sanayileşme politikasının bir plan dahilinde ele alınmamış olması gelir, tasarruf, yatırım sermayesi, sanayileşme bağlantısının kurulamamasına neden olmuştur.

1950'li yıllarda ise sanayileşmede devletin yanında özel kesiminde öneminin anlaşılması önemlidir. Bu da sanayileşmenin tam anlamıyla, gerçekleştirilmesinin başlangıcı sayılabilir Bu,kısa sürede kentleşmeyi ve tarımda modernleşmeyi beraberinde getirmiştir. Enflasyonun ortaya çıkması, plancılık fikrinin gelişmemişliğinin üretim-tüketim dengesini bozmasıyla açıklanmaktadır.⁷

1934-1938 yılları arasında uygulanan I. Beş Yıllık Sanayi Planı ülke içindeki hammaddeleri kullanmak, tüketim malları üretimi, yatırımları bölgesel olarak dağıtmak amacındadır. Bu dönemde birçok sanayi tesisi kurulmuş ve sanayinin altyapısı oluşturulmaya başlamıştır. İthal İkameci Politika, bu dönemin özelliğidir. II. Beş Yıllık Sanayi Planı, I. Planın devamı şeklinde düşünülmüştür. Sanayileşme ve

⁶ y.a.g.e, s..265

⁷ Mustafa Keten, Sanayileşme Hareketinde,Küçük Sanayinin Yeri ve Önemi, Ankara Ticaret Odası Araştırma Yayınları Nu.2, Ankara 1974, s. 16

kentleşme açısından daha kapsamlıdır. 1960 yılından sonra ise, sanayinin gelişimi kalkınma planlarıyla sağlanmak istenmiştir.

Ülkemizde ekonomik istikrarsızlık, üretimden uzaklaşmasını ve rant ekonomisine yönelmeye neden olmuş ve Türkiye'nin rekabet gücü olumsuz etkilenmiştir. Türk sanayii, şüphesiz yerel kaynakları daha etkin ve yerinde kullanan, AR_GE'nin önemini kavrayan ve uluslar arası pazara özgün tasarımlarıyla katılabilen duruma gelmelidir. Sanayide ileri teknoloji kullanımını yaygınlaştırılmak gerekmektedir. Aksi takdirde, bahsedilen özgün tasarımlar gerçekleşemeyecek ve dışarı bağımlılığımız sürecektir. Bu konuda devlet, sanayiciyi desteklemeli, AR-GE faaliyetlerine gereken önemi vermelidir.

B. Kentleşme Kavramı ve Gelişimi

1. Kentleşmenin Tanımı

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre kent; nüfusun çoğu ticaret, sanayi, yönetimle ilgili işlerle uğraşan, tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanı, kentleşme ise; özellikle sanayinin gelişmesi sonucu nüfusun kentlerde toplanması ve kent alanlarının genişlemesi süreci olarak tanımlanmıştır.⁸

Kentleşme dar anlamda, kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasıdır. Yani Kentleşme dar anlamda demografi bir harekettir. Ama, kentleşme olgusu, bu nüfus hareketini yaratan ekonomik ve toplumsal değişmelerle de ilgilidir. Bu unsurları da hesaba katan geniş tanımlama, sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci olarak⁹ tanımlanabilir

Eyüp İşbir ise ülkelerin, gelişmiş ve gelişmekte olan ayrımının yapılmasındaki ölçütlerden birinin yerleşme alanlarının durumu olduğunu söyler.

⁸ Türkçe Sözlük, s.685

⁹ Türkiye'de Kentleşme, Komisyon Raporu, Ankara Mimarlar Odası Yayınları, Ankara 1971, s.8

Buradan hareketle, kentleşmenin ülkelerin gelişmişlik durumu belirlenirken göz önünde tutulan bir faktör olduğunu söyler.¹⁰

Diğer bir tanıma göre kentleşme, bir ülkenin yerleşmelerinde tarım dışı üretim oranının büyümesi, tüm üretimin denetim ve koordinasyonunun yoğunlaşması ve merkezileşmesi nedeniyle bazı yerleşmelerin büyüklük yoğunluk, heterojenlik, teşkilatlanma, işbölümü ve ihtisaslaşma ile entegrasyon derecelerinin artması şeklindeki bir sosyal hareketlilik ve sosyal yapı değişmesidir¹¹.

Bu tanımlamalardan hareketle kentleşme olgusunun özellikleri kent sayısının artışı, kentlerde yaşayan insan sayısının artışı, kentlerde yaşayan insan sayısının toplam nüfusa oranının büyümesi, üretim biçiminin değişmesi yani tarımsal üretimin giderek azalması, tarımsal üretimin yerini sanayi ve hizmet fonksiyonlarının alması, toplumda uzmanlaşmanın ve işbölümünün artması olarak belirlenebilir. Zaten insanların birlikte yaşamasına neden olan birbirinin ihtiyacını karşılama gereği de bu özelliklerle örtüşmektedir. Kentler, aslında modern hizmetlerin gereklerinin yerine getirdiği, "kentte yaşamanın hissedildiği" alanlardır.¹²

Kentleşmenin tarımsal üretimden daha ileri bir üretim düzeyine geçiş olarak tanımlanmasının nedeni ise üretim biçiminin değişmesinin önemidir. Bunun sonucu olarak, tüm üretim denetleme işlevleri kentte toplanacak ve kentlerin büyümesine ve yoğunluk kazanmasına, heterojenlik ve bütünleşme derecelerinin artmasına yol açacaktır¹³.

Bu gelişmelerin sonucunda hem nüfusun toplandığı yer olması hem de üretim denetleme işlevlerinin kentte toplanması nedeniyle ülke ekonomisinin merkezi bu kentler olmaya başlayacaktır.

¹⁰ Eyüp İşbir, **Şehirleşme ve Meseleleri**, Gazi Büro Yayınları, Ankara, 1991, s.4

¹¹ Asuman Yücel, **Sosyal Gelişme ve Kentleşme**, Harp Akademileri Komutanlığı İçin Hazırlanan Konferans Metni, İstanbul 1988, s. 13

¹² Zerin Toprak, **Kent Yönetimi ve Politikası**, Anadolu Matbaacılık, İzmir 2001, s.8

¹³ Ruşen Keleş, **Kentleşme Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara 2000, s.19

2. Kentsel Gelişme Süreci

Uygarlığın başlangıcı kentleşmeyle birlikte. Avrupa'da kentleşme hareketinin başlangıcı deniz ticareti ve bunun getirisi ile deniz taşımacılığının gelişmesi olarak verilebilir. Aşağıda bu konu kısaca incelenmiştir.

İlkçağlardaki yerleşime yol açan en önemli etken verimli topraklar ve uygun doğal koşullardır Bunun içinde kentler farklı farklı bölgelerde ortaya çıkabilmişlerdir. İlkçağ insanları zenginleştikten sonra güvenlik amacıyla kentlerini kale ile çevirmişlerdir.

Ortaçağın özelliği ise kentleşmenin yavaşlamasıdır. Bu dönemde şehirler pek çok açıdan (haberleşme,ticaret,kültür ve idare merkezi gibi) merkez olan şehirlerdir¹⁴. Bu dönemin savunma gereksinimi kentleri kapalı hale sokmuştur. Ancak ilerleyen savaş teknikleri bunu da önemsiz kılmıştır. Bu arada din de Ortaçağ için unutulmaması gereken bir unsurdur. Çünkü, dini liderler kent hayatını düzenlemekte ve kent hayatında ayrıcalıklara sahipti. Ayrıca,Haçlı Seferleri de Avrupa kentlerinin gelişmesinde etkendir¹⁵.

Sanayi Devrimiyle birlikte kentler göç almaya başlamıştır. Endüstrileşmeyle birlikte makineleşme beraberinde geldi. Dolayısıyla gelen nüfus artışı ve uzmanlaşma verimliliği arttırdı. Yeni hammadde arayışı da ulaşım olanaklarını ve doğal olarak da kentlerin gelişmesine yol açtı.

Osmanlı'dan günümüze Türk toplumunda ise, bölgesel gelişmişlik farkları sorun olmuştur. Buna ek olarak söylenebilecek bir diğer unsur da gelir dağılımı bozukluklarıdır. Bu farklılıklar göç olgusunu da doğurmaktadır. Gelişmiş bölgelerin olanaklarından yararlanmak isteyen insanlar,bu bölgelere göç etmektedir. Bu da kısaca iç göç demektir.

Esasen, yapılan araştırmalar sonucunda kentleşmenin Türkiye'ye özgü nedenleri saptanmıştır. Bunlar; itici-çekici,iletici ve siyasal nedenlerdir. İtici-çekici

¹⁴ Eyüp İşbir, a.g.e, s. 17

¹⁵ Zerrin Toprak, Kent Yönetimi ve Politikası, s. 2

nedenlerden kastedilen şey,kırsalın iticiliği ve kentin çekiciliğidir. Kırsal kesimde yaşayan insanlar tarımla uğraşmaktadır. Gerek tarımdan sağlanan gelirin düşüklüğü gerek tarımdaki makineleşme gerekse de tarımdaki verimliliğin düşük oluşu köylüyü tarımdan uzaklaştırmıştır. Ancak, tarımdan uzaklaşan bu işgücü kentlere göç etmeye başlamıştır. Buna neden olarak sanayi kesimindeki ücretlerin tarıma göre yüksek oluşu ve kentin her türlü açıdan daha fazla olanaklara sahip olmasının(en azından eğitim,kültür,sağlık) kentleri çekici kılmaları gösterilebilir. Tarımdan kopan bu işgücü kente gelirken bir sektörden diğerine geçmemektedir. Bu daha çok bir alandan diğerine nüfus hareketi olarak görülmelidir. Bunun için kenti zorlamayan iç göç, niteliksiz işgücü transferi değil, sermaye transferi olma koşullarında sağlanabilir¹⁶.

Türkiye’de altyapı olanaklarının iyileştirilmesiyle birlikte kentlere ulaşım kolaylaşmıştır. Ayrıca ulaşım olanaklarının yanında haberleşme olanaklarının da gelişmesi, kırsalın kent hakkında bilgi sahibi olmasını kolaylaştırmıştır. Bunlar, Türkiye’deki kentleşmenin iletici nedenleri adı altında toplanmaktadır. Bu faktörlerin de etkisiyle kentler hakkında hem bilgi sahibi olunmuş hem de ulaşım kolaylığının etkisiyle kente geliş adeta teşvik edilmiştir. Burada önemle değinilmesi gereken nokta, devletin yüksek maliyetine rağmen karayolunu tercih etmesi ve karayoluna yatırım yapmasıdır. Gelişmiş ülkelerde demiryolu ağına büyük önem verilmektedir. Ülkemizde ise bu unsur bir ihmal edilmişlik içindedir. Oysa ki demiryolunun maliyeti karayoluna göre daha düşüktür ve demiryolları karayoluna göre daha güvenlidir.

Her ülke yönetimi kentleşmeyi teşvik edebilir ya da caydırabilir. Bunlar kentleşmenin siyasal nedenleridir. Bazı merkezler özellikle seçilip geliştirilebilir. Türkiye için seçilmiş bu merkez Ankara’dır. Ayrıca, yönetim ve hukuk yapısının özellikleri de kentleşmeyi teşvik edebilir ya da caydırabilir¹⁷. Ülke yönetimi çıkaracağı teşvik yasalarıyla , kentleşmeyi belli alanlara ya da yeni kurulacak kentlere doğru yöneltebilir. Örneğin, 1946’da İngiltere’de çıkarılan Yeni Kentler Yasası’yla kentleşme Londra çevresinde kurulacak yeni kentlere yönlendirilmek istenmiştir¹⁸. Kentleşmeyi caydırıcı bir hukuksal kurala 1982 Anayasası’nda rastlanmaktadır. 1982 Anayasası’nın 23. Maddesinde; yerleşme ve seyahat

¹⁶ y.a.g.e, s.16

¹⁷ y.a.g.e, s..24

¹⁸ Ruşen Keleş, a.g.e, s.25

özgürlüğü düzenlenmiş, yerleşme özgürlüğünün sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek amacıyla sınırlanabileceği belirtilmiştir.

Ülkemizde kentleşme son derece hızlıdır. Ancak göç sonucu oluşan konut talebini konut arzı karşılayamayınca yasadışı yolla konut edinilme yolu seçilmekte ve sonuç gecekondulaşma olmaktadır. Buna ek olarak imar planlarının yetersizliği, kentlerde oluşan altyapı ve ulaşım sorunları kentleşmeyi olumsuz etkilemektedir. İmar planları kentleşme ilkelerine ters olarak uygulamada değiştirilebilmektedir. Ayrıca göç sonucu kente gelen insanlar kalifiye olmadıklarından ya işsiz kalmakta ya da seyyar satıcılık, ayakkabı boyacılığı gibi marjinal sektörlerde çalışmaktadırlar. Sonuç olarak, yerel yönetimler bu gibi sorunları çözmede yetersiz kalmakta ve sorunlar büyümektedir.

C. Planlı Dönemlerde Sanayileşme ve Kentleşme Politikası

1. Beş Yıllık Planlarda Sanayileşme ve Kentleşme Politikası

a. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Bu planda sanayileşme gözetilerek, sanayi sektörünün gelişimi ön planda tutulmuştur. Kısaca, planın öncelikli hedefi sanayi sektörünün gelişmesidir. Verimi artırmak için sanayicilerin toplulaştırılması ve sanayi bölgeleri önerilir. Ayrıca, ekonomik farklılıklar ortadan kaldırılmak istenmiş ve dengeli bir bölgesel kalkınma yaklaşımı içinde bölge planlaması ve kalkınması öngörülmüştür¹⁹.

I. Plan'da kentlerin büyümesi sunacağı iş olanaklarıyla orantılı olması gerektiği söylenmiş, bölgeler arası dengesizliğe dikkat çekilmiş ve giderilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, kentleşmenin de bölgeler arası denge ilkesine uygun gerçekleşmesini istemiştir.

b. II. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

I. Plan'la aynı ilkeleri paylaşmaktadır. Organize Sanayi Bölgeleri açıkça yer almaktadır. Sanayi alanlarının kurulup geliştirilmesi amaçlanır. 1968 yılı programında sanayi yatırımlarını az gelişmiş bölgelere çekmek için kullanılacak vergi

¹⁹ Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) , s.35

indirimi, kredi olanakları, Organize Sanayi Bölgeleri gibi teşvik araçlarıyla geri kalmış bölgelerin çekici kılınmasının sağlanacağı söylenmiştir.

II. Plan'da kentleşme, desteklenmesi gereken bir olgu olarak düşünülmüştür. Çünkü, kentleşmeye ekonomiyi itici güç olarak bakılmıştır²⁰. Ayrıca, geri kalmış bölgelerin kalkınması ve bölgelerarası dengesizliğin giderilmesinde kentleşme bir araç olarak görülmüştür. Kentlere ekonomik gelişmenin merkezi olarak bakılır. Büyük kentlerin daha da büyümesi ise, ekonomik ve toplumsal gelişme için olumlu sayılmıştır²¹.

c. III. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Bu plan Milli Yükselme ülküsünün gerçekleşmesi için sanayiye ağırlık vermektedir. Yatırımlarda artış hedeflenir . Azgelişmiş bölgelerde sanayileşmeyi düzenleyici bir araç olarak Organize Sanayi Bölgesi kurulması hedeflenir²². III. planda sanayi yine varılmak istenen noktadır.²³

Bu planın en önemli noktası belli bölgelere yönelik hazırlanan kalkınma planları uygulamalarına son verileceğidir. Geri kalmış bölgelerdeki sorunların yerel yönetimlerce çözüleceği düşünülmüştür. Ancak, bu planda büyük kentlerdeki nüfus yığılmasını önlenmek istenmiş ve bu planda da kentleşme iş olanaklarıyla sınırlanmak istenmiştir.

d. IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

Bu plan ekonomide büyümeyi hızlandırmak, işsizliği azaltmak ve gelir dağılımını iyileştirmek amacını taşır. Organize Sanayi Bölgeleri sanayileşmede bir araç olarak görülür. Sanayi ve altyapının ülke yüzeyine dağılmasını öngörür.

Bu planda, büyük kentlerin ülkenin kalkınmasına yönelik olumlu ekonomik ve sosyal etkilerinin arttırılacağı düşünülmüştür. Ayrıca, büyük kentler bu etkiyi çevrelerindeki ekonomik ve toplumsal gelişmeye de yayacaklardır. Kentleri

²⁰ İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972), s.263

²¹ Ruşen Keleş, a.g.e, s.56

²² Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977), s. 975

²³ Emre Kongar, a.g.e, s.284

yaşanabilir kılmak bu plandaki amaçlardandır. Bu planda imar planlarının kentlerin sorunlarına çözüm getiremediği ve ekonomik ve toplumsal koşulların değişimine rağmen durağan bir yapıda olduğu tespiti yapılmıştır²⁴. Önemli sanayi ve büyük altyapı projelerinin yapıldığı alanlarda ortaya çıkabilecek yerleşme ve kentleşme sorunlarının çözümüne yer verilmiştir.

e. V. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Bu planda da sanayinin ülke yüzeyinde yaygınlaştırılması istenir. Gelişmekte olan bölgelerde kurulacak sanayi tesislerinin özendirilmesi istenir. Tarım alanlarında sanayi tesislerinin kurulmasında dikkatli davranılmasını ister. Organize Sanayi Bölgelerinin sanayi potansiyeli ve ulaşım olanakları olan yerlerde kurulması gerektiğini söyler. Ayrıca plan, küçük sanayi sitelerini de teşvik eder.

Bu plan, kırsaldan kentlere olan göçün süreceğini ve kentleşmenin devam edeceğini öngörür. Kentlerdeki hizmet standardını yükseltecek yatırım ve politikaların desteklenmesi gerekliliği belirtilmiştir. 50000 ila 500000 arası nüfuslu bölgelerin kentleşmesinin desteklenmesi ve bu bölgelerde ekonomik canlılık yaratılması istenmiştir²⁵.

f. VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

VI. Planın, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan önemli bir biçimde ayrılmadığı görülür. Sanayinin bölgeler arasında daha dengeli olarak dağıtılması için Organize Sanayi Bölgeleri kurulacaktır²⁶. Örgütlenmiş sanayi bölgeleri, daha çok anakentlerde, yani kentler içinde sanayi kuruluşlarının düzenli yerleşmesini ve bu yoldan sanayileşmenin desteklenmesini amaçlar²⁷.

Bu planda da 50000 ila 500000 arası nüfuslu kentlerin desteklenmesi düşünülmüştür. Ayrıca bu planda, kentlerde kaliteli ve sağlıklı yaşam koşullarının

²⁴ Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1983), s.77

²⁵ Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), s.164

²⁶ Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), s.315

²⁷ Ruşen Keleş, a.g.e, s.279

oluşturulmasının önemi vurgulanır. Kentler arası uzmanlaşma desteklenir. Bu planda kıyı kentlerindeki yapı yoğunlaşması kırsal yerleşimlerdeki yoğunlaşmayla birlikte engellenmek istenmiştir. Kent planlamasıyla ilgili bütün yasaların, bir yasa içinde toplanması önerilir.

g. VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

VII. Plan, sanayileşmeyi kalkınmanın ana unsurlarından biri olarak kabul etmektedir. Sanayi yapısının özel kesim ağırlıklı olarak oluşturulacağı söylenir. Sanayide, kalite ve standardizasyon geliştirilecek ve modern teknoloji kullanımı yaygınlaştırılacak, küçük ve büyük sanayi bütünleşmesi sağlanacaktır²⁸. Özelleştirmeye hız verilerek sanayideki yapısal sorunlar bir program dahilinde çözülecektir. Sanayinin teşvikinde, faaliyet bazında destek uygulanacaktır. AR-GE faaliyetleri desteklenecektir²⁹. Sanayinin ihtiyaç duyacağı insangücü yetiştirilecek, mevcut tesislerin Organize Sanayi Bölgeleri'ne taşınması özendirilecektir.

Bu planda, 1 milyondan fazla nüfuslu kentlere olan göçü yavaşlatma eğilimi vardır. Bunun için sanayileşme, kamu yatırımları ve özendirme politikalarıyla bu göçün engellenebileceği düşünülmüştür. Kırsal ve kent kalkınmasının birlikte düşünülmesi gerektiği söylenmiştir

Kentler arası uzmanlaşmaya bu planda da önem verilir. Ayrıca, kentlere göç eden kişilerin uyum sorunlarına da değinilmekte ve bu konunun kalkınmayı yavaşlattığı söylenmiştir.

h. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Bu planda sanayileşme; madencilik, imalat sanayii ve KOBİ'lerin geliştirilmesi başlıklarında toplanmıştır. Madencilik sektörünün, sanayinin ihtiyacı olan hammaddeyi karşılaması ve yurt içinde işlenerek ülke ekonomisine katkıda bulunması hedeflenmiştir. Maden arama faaliyetlerinde ileri teknolojiler kullanılacaktır³⁰. Yerli firmalar yurtdışında maden arama konusunda teşvik

²⁸ Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), s.67

²⁹ y.a.g.p.s.71

³⁰ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2004), s.117

edilecektir. Ayrıca, madencilikle ilgili kamu kuruluşlarının faaliyetlerini tek bir bakanlık tarafından yönlendirilmesi için yasal düzenleme yapılması istenir. Bu şüphesiz, eşgüdümü ve hizmetin verimliliğini arttıracaktır.

Bu planda Gümrük Birliği'nin aksamadan işlemesinin sağlanmasının yanında Avrupa Birliği ile sınıai mevzuat bakımından uyum sağlanması için çalışmalar yapılacaktır³¹. Türkiye sanayinin avantajları sayılmış ve uluslar arası piyasalarda ihtisaslaşmanın önemi vurgulanmıştır. Bu arada, makro ekonomik istikrarsızlık, uluslar arası standartlarda üretim yapılamamasındaki eksiklikler ve kalifiye işgücü eksiklikleri sanayinin bazı sorunları olarak gösterilmiştir. Ancak, bu ve bu gibi sorunlar mevcutken, ileri teknolojileri kullanacak kalifiye eleman sıkıntısı da bir diğer sorundur. Planda da değinildiği üzere AR-GE faaliyetlerine yeterince önem verilmemesi daha pahalıya teknoloji ithal etmemize yol açmaktadır. Bu plandaki amaçlardan biri de zaten AR-GE' ye daha fazla önem vermek ve teknoloji üretebilir hale gelmektir³².

Proje finansman zorlukları AR-GE faaliyetlerine yine de gereken önemin verilememesine yol açabilmektedir. Ancak, Türk mallarının AB' de serbestçe dolaşımını sağlama amacıyla hedeflenen ulusal kalite altyapısı son derece olumludur. Bunun sayesinde sektörlerde kalite artışı beklenebilir Avrupa Birliği'ne paralel standardizasyon sistemi için plan, öncelikle teknik mevzuatın hazırlanması ve uygulanması hakkındaki kanun ve diğer mevzuatın çıkarılması gerektiğini söyler.

KOBİ' lerin ise katma değer içindeki payları ve rekabet gücü arttırmaya çalışılacaktır³³. KOBİ' lerin özellikle finans açısından desteklenmesi istenir. Yine KOBİ' lerin kullandığı teknoloji düzeyi ve ürün kalitesi yükseltip, işletmeler arası işbirliğinin artması gerektiği söylenir.

Bu planda, saptanan sorunlardan en önemlisi, ileri teknoloji kullanma gereksinimi ve bu teknolojiyi kullanabilecek nitelikli işgücünün azlığıdır. Bu sorun için nitelikli işgücü yetiştirmeye yönelik eğitim programları ve AR-GE faaliyetlerine gereken önemin verilmesi önerilebilir.

³¹ y.a.g.p, s.121

³² y.a.g.p, s.122

³³ y.a.g.p, s.124

Bu planda, ülkemizdeki kentleşme süreci konusunda, kent yoksulluğunun kır yoksulluğuna tercih edildiği bir göç olgusu olduğu tespiti vardır. 2005 yılı sonuna kadar toplam nüfusun %78'inin kentlerde yaşayacağı tahmin edilmektedir. Hızlı kentleşme ve sosyal değişimin devam edeceği tahmin edilmekte, bunun kültürel yozlaşma ve değer yargılarında bir aşınmaya yol açmaması için kent ve kentlilik kültürünün oluşturulmasına çalışılacaktır³⁴. Bu arada, sanayileşmenin kentleşmeyi olumlu etkilemesini sağlamak için orta büyüklükteki kentlerde sanayi bölgeleri oluşturulacak, Organize Sanayi Bölgeleri'nin yurt genelinde yaygınlaştırılması için çalışmalar yapılacaktır.

2. Beş Yıllık Kalkınma Planları Hakkında

Türkiye, Beş Yıllık Kalkınma Planları aracılığıyla gelişmesini yönlendirmek istemiştir. 1950-1960 yılları arasındaki dönemde sanayileşmede yaşanan başarısızlıkların nedeni merkezi karar alma organının yokluğunda arandı ve bu sebeple de Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. 1950-1960 yılları arasında tarımda yaşanan gelişmelerin ve üretim artışının sanayiye kaynak aktarımında bulunacağı beklenmiş ama bu gerçekleşmemiştir. Ayrıca, ekonomide bir planın yokluğundan dolayı sanayileşme uzun vadeli olmayan politikalarla yönlendirilmeye çalışılmaktaydı. Planlı dönemlerle ekonomide plansız faaliyetlerin sona ermesi ve tam istihdamın gerçekleşmesi hedeflenmiştir. Planlarda sanayileşmiş toplum hedefi sürekli vurgulanmıştır. Ancak, hizmet sektöründeki yüksek gelişme hızı, sanayinin ekonomide beklenen ağırlığı kazanamamasına yol açmıştır. Tarım sektörünün ekonomideki payının azalmasına karşın hizmet sektörünün hedeflenenden daha fazla büyüdüğünü görmekteyiz. Ayrıca, planlarla tarım ve sanayi kesimindeki gerçekleşen büyüme hızları hedeflenenin altında kalmıştır. Bunun sebepleri, saptanan hedeflerin gerçekçi olmaması, hesaplama hataları, belli unsurların gözden kaçırılması ve ekonomi politikalarındaki başarısızlar olarak yorumlanabilir. Ancak, bütün planlarda ortak olan özellikler, enflasyonun yıkıcı etkisine paralel olarak maliyetlerin artması buna ek olarak ta planlardan siyasi istismarlar yüzünden ortaya çıkan sapmalardır. Bu sebeplerle planlarda sürekli hedeflerin gerisinde kalınmıştır.

³⁴ y.a.g.p, s.170

Kentleşme konusunda ise, kentleşme politikasının kent planlanması şeklinde düşünüldüğünü görmekteyiz. Ayrıca, merkezi ve yerel politikalar arası uyum tam olarak sağlanamamıştır. Ayrıca, kentleşme konusundaki hedeflerin gerçekleşmemesine çeşitli yetersizlikler sebep olarak gösterilmiştir.

Planlarda kentleşme konusunda önem verilmesi gereken bir diğer konu da içgöçün kontrolsüzlüğünün engellenmesidir. Kalkınma Planları'nda iç göç konusuna daha fazla önem verilebilirdi. Yatırım kararlarına nüfus hareketlerinin olası etkilerinin de göz önüne alınmasının önemine değinmeliyiz. Dolayısıyla, göçü oluşturan bölgesel gelişmişlik farkları giderilmelidir ve planlarda hedeflenen büyüme hızları daha rasyonel bir biçimde saptanmalıdır. Bize göre, göç verebilecek bölgelerde yapılacak sanayi yatırımları ve dolayısıyla yaratılacak istihdam olanakları içgöçü kontrol altına alınabilmesine olanak tanıyacaktır. Bu, hem sanayinin yurt geneline yayılmasını sağlayacak, hem de bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesine katkıda bulunacaktır.

II. SANAYİLEŞME-KENTLEŞME İLİŞKİSİ

A. Sanayileşmenin Kentleşmeye Etkisi

Dünya, Sanayi Devrimi ile birlikte hızlı bir kentleşme sürecine girmiştir. Sanayi Devrimi öncesinde, daha çok kırsal kesimde yaşanmaktaydı. Ancak, Sanayi Devrimi sonrası, hızlı bir kentleşme görülmüştür. Zamanla, kentlerde yaşayan nüfus milyonlarla ifade edilmeye başlanmıştır. Örneğin, Sanayi Devrimi öncesi, 40.000 dolayında olan Londra'nın nüfusu 18.yüzyılda 250.000, 20. Yüzyılda 10.000.000 civarına yükselmiştir. Gelişmiş ülkelerdeki bu kentleşme hareketi, gelişmekte olan ülkelerde 20.yüzyıl başlarına doğru görülmeye başlamıştır. 2000'li yıllarda ise dünya nüfusunun %70'inin kentlerde yaşadığı tahmin edilmektedir.

Sanayi faaliyetlerinin kentsel alanlar üzerinde ilk bakıştaki etkisi nüfusun artması şeklinde gözlemlenebilir. Çünkü, bilindiği üzere sanayinin yarattığı iş olanakları ve ücretlerin tarım sektöründen elde edilebileceklerle oranla daha yüksek olması, sanayi alanlarının toplandığı kentlere bir nüfus hareketini başlatacaktır. Sanayileşme ekonomik ve toplumsal gelişmeyi hızlandırarak kentleşme üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Sanayinin etkisiyle gelişen kentlerde, sanayi öncesinin tarımsal fonksiyonlarının da değiştiği gözlenir. Bu da sanayileşme-kentleşme

etkileşimi anlamına gelir. Ayrıca, sanayileşmeyle kent yaşantısında uzmanlaşma ve işbölümü de önem kazanmaktadır. Sanayileşmeyle birlikte kentin geliri artmakta ve bu da yeni yatırımlara fırsat vermektedir. Bu, doğal olarak kentleri çekici kılmakta ve nüfus hareketlerini kente yönlentmektedir.

Gelişmiş ülkelerde sanayileşme ekonomik kalkınmanın bir unsuru olarak görülmektedir. Sanayileşme, ekonomik kalkınma ile birlikte kentleşmeyi teşvik edip ona yön veren bir unsurdur³⁵. Bu, aynı zamanda kentleşmeye de olumlu bir etki yapacaktır. Bu yüzden de hızlı bir sanayileşme benimsenir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, sanayi kentleri, düzensiz bir şekilde göç alan kentlerdir. Bu kontrolsüz nüfus hareketinin özellikle kentleşmeye, gecekondulaşmayı oluşturması açısından, olumsuz bir etkisi vardır. Bu nüfus hareketinin en önemli nedeni gelişmekte olan ülkelerde, ülkenin ekonomik yapısı değişmeden çok hızlı bir kentleşmenin olmasıdır. Yani, sanayileşme büyük kentlerde toplanmış ve yeni istihdam olanaklarının bulunması nüfusu bu bölgelere yöneltmiş ama bu hareket son derece kontrolsüz bir biçimde gerçekleşince kentlerdeki hizmetler, konut ve altyapı olanakları yetersiz kalmış ve sonuçta çarpık ve birçok sorunla birlikte gelişen kentler ortaya çıkmıştır.

Toparlanacak olursa, dünya hızlı bir kentleşmenin içindedir. Ancak, kentleşme birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Ortaya çıkan pek çok sorun arasında öncelikli olarak konut ve yerleşme sorunu dikkat çekmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde yaşayan insanların önemli bir kısmı kötü şartlarda yaşamını sürdürmektedir. Yaşamak için son derece riskli ve sağlıksız konutlarda insanlar altyapıdan, tıbbi, sosyal ve kültürel birçok olanaktan yoksun olarak yaşamaktadır. Ayrıca, temiz su şebekesinden yoksun olarak yaşayan insanların sayısı azımsanamayacak kadar çoktur. Kuşkusuz, birçok sorunlarla birlikte yaşanan olumsuzluklara ekonomik güçlükler de eklenmektedir. Dolayısıyla, toplumdaki kutuplaşma artmaktadır. Bu kutuplaşmayla kent kültürüne adapte olamayan insanlar birbirleri arasında varoş kültürünü oluşturarak bu uçurumu büyütmektedirler.

Bir tanıma göre kentleşme, kentleşmeyle birlikte gelen yapı değişikliğine uyum gösterebilme, kentli olma kentli olarak yaşama yetenek ve derecesini ifade eder³⁶. Kentleşme sürecine uyum sağlayamayan insanlar, işsizlik, yabancılaşma ve

³⁵ Mesut Ayan, *Sanayinin Kentleşmeye Etkisi Seydişehir Örneği*, İzmir 1982, s.58

³⁶ Asuman Yücel, *Sosyal Gelişme ve Kentleşme*, s. 13

kentsel hizmetlerden yeterince yararlanamama gibi sebeplerle belli bir gerilimli ortam yaratmıştır. Düzensiz kentleşmeler ve hatalı mimari, hatalı mimari tasarruflar, intihar, ruhi bunalım ve ahlaki çözümleri de beraberinde getirmiştir. Kentleşme ve kentleşme sürecindeki tüm bu sorunlar çözüm beklemeye devam etmekte ve tüm dünya kentleri az ya da çok sorunlar yumağı haline gelmiştir.

B. Türkiye’de Sanayileşme-Kentleşme İlişkisi

Türkiye, dünyada yaşanan konut ve yerleşme sorunlarını benzer şekilde yaşamaktadır. Türkiye 20. Yüzyılın ortasından itibaren hızlı bir kentleşmeye girmiştir. DİE Nüfus Sayımlarına göre, 1927 yılında 13.6 milyonluk nüfusun 2.2 milyonluk kesimi şehirlerde yaşamaktaydı. 1950 yılında ise ülke nüfusu 20.9 milyon olmuş, şehirlî nüfus ise 4.9 milyon olmuştur. 1927’de kentsel nüfusun toplam nüfusa oranı %16.9 iken 1950 yılında %18.5’e yükselmiştir. Bu sürece kadar istikrarlı bir büyüme gösteren kentsel nüfus 1950’den sonra hızlı bir şehirleşmenin etkisiyle daha hızlı artmaya başlamıştır. 1960’da kentsel nüfusun toplam nüfusa oranı %25.1’e, 1970’de %33.3’e, 1980’de %45.4’e, 1997’de ve 2000’de geçici sonuçlara göre %65 seviyesine kadar yükselmiştir. Bu gelişim sürekli kır aleyhine olmuştur.

Ülkemizde kalkınma planlarına varlığına rağmen dengeli bir sanayileşme ve kentleşme sağlanamamıştır. Sanayi yerleşmeleri daha çok belli bölgelerde ve özellikle de Batı bölgelerinde yoğunlaşmaktadır. Sanayinin yer seçimi bu çerçevede olduğu için, kalkınma planları ve yerel zenginlikleri değerlendirme amacıyla büyük kamu yatırımları İç ve Doğu Anadolu gibi kırsal yerleşimlere yönlendirilebilir³⁷.

Türkiye’de nüfusun yarıya yakını sanayinin ağırlık kazandığı bölgelerde toplandığını görmekteyiz. Sanayinin de özellikle büyük kentlerde toplandığını düşünürsek, büyük kentlerdeki nüfus artışını sanayileşmeye bağlamamız çok ta yaniltıcı olmaz. Türkiye’de sanayinin büyük önem taşıdığı bölgeler Marmara ve Ege olarak ele alınırsa , 1997 Nüfus Sayımı sonuçlarına göre, 1990-1997 döneminde Marmara Bölgesinde binde 27.67’lik bir nüfus artışı görülür. 2000 Nüfus Sayımı geçici sonuçlarına göre ise, 1990-2000 arası dönemdeki artış binde 26.61’dir. Ege Bölgesinde ise, 1990-1997 döneminde nüfus artışı binde 15.04 oranında olmuştur.

³⁷ Mesut Ayan, a.g.e, s.. 66

2000 Nüfus Sayımı geçici sonuçlarına göre ise, 1990-2000 arası dönemdeki artış binde 16.45 olmuştur. Buradan sanayinin toplandığı bölgelerin halen göç almaya devam ettiğini söyleyebiliriz³⁸.

Bu ilişkiyi il ölçeğinde değerlendirirsek, sanayinin önemli bir unsur olduğu Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Gaziantep, İçel, İstanbul, İzmir, Kocaeli ve Konya illerinde 1990-2000 döneminde nüfusun değişik oranlarda artmaya devam ettiğini görüyoruz. Zonguldak ve Karabük gibi sanayi şehirlerindeki nüfus azalmasını sektörel bir gerileme olarak açıklanabilir.

Türkiye’de içgöç çok yüksek boyutlarda gerçekleşmektedir. Ancak, kentlerin mevcut yapısı yetersiz olduğundan kentleşme plansız bir şekilde gerçekleşmekte ve kentler göç hareketleri karşısında yetersiz kalmaktadır. Göç hareketlerinin kontrolsüzlüğü ve büyüklüğünün yanında yerel yönetimlerin idari ve mali olanaklarının yetersizliği birçok sorunu ortaya çıkarmakta ve çözümsüz bırakmaktadır. Örneğin altyapı olanakları, nüfusu artan kentlere yetmemektedir. Çözüm olarak yıkıp yeniden yapma yolu seçilince maliyetler büyük boyutlara ulaşmaktadır. Ayrıca, mevcut yollar büyüyen kentlere yetersiz kalmakta ve kent içi ulaşım bazen çekilmez hale gelebilmektedir. Sonuç olarak şu söylenebilir; göç hareketlerinin kontrol edilememesi, kentlerdeki çarpık kentleşmelere siyasi prim verilmesi ve oluşan sosyal sorunların çözülmemesi sonucunda sorunlar büyümekte ve doğal olarak da kalkınma planlarının çözüm önerileri yetersiz kalmaktadır.

Ülkemizde göç hareketleri kontrol edilememekte ve düzenlenememektedir. Bu kontrolsüz nüfus artışları ekonomik ve sosyal sorunları da beraberinde getirmektedir.

İçgöçün kontrol edilebilmesi için önerilecek hususlar ele alınırsa, öncelikle, nüfus sayımlarına göre göç veren bölgeler tespit edilmelidir. Daha sonra göç verdiği belirlenen bölgelerde göçün nedenleri üzerine sosyolojik araştırmalar yapılmalıdır. Bunda amaç göçün altında yatan nedenleri ortaya koymak olmalıdır. Örneğin, göç eden kişiler mevcut gelirlerini daha da arttırmak için mi yoksa mevcut geliriyle asgari yaşamsal gereksinimlerini karşılayamadığı için mi göç ettikleri araştırılmalıdır.

³⁸ 1990-1997 yıllarına ait veriler için www.die.gov.tr (07.06.2002) 1990-2000 yıllarına ait veriler için 2000 Genel Nüfus Sayımı Geçici Sonuçları, DİE Matbaası, Yayın No:2514, Ankara 2001, s.1

Göçün sosyal etkileri saptandıktan sonra getirilebilecek çözüm önerilerine kolaylık sağlaması için göç veren bölgelerde ekonomik araştırmalar da yapılmalıdır. Bu araştırmalar, yapılabilecek yatırım olanaklarının belirlenmesi, doğal kaynakların tespit edilmesi ve yatırımlar için fizibilite etütlerinin yapılmasını içermelidir. Bütün bu araştırmalarda amaç, içgöçü kontrol altına alabilmek ve göç veren bölgelerde istihdamı arttırmak olmalıdır. Doğal kaynaklar, tarımsal olanaklar, kurulabilecek fabrika, sanayi kuruluşları ya da tarıma dayalı üretim kuruluşları ve yapılabilecek bütün yatırımların saptanması oldukça önemlidir. Bütün bunlar bölgedeki ekonomik olanakların saptanması demektir ve üretim şekli mevcut olanaklara ve fizibilite etütlerine göre belirlenmelidir. Ayrıca bu projeler uygulamaya konulurken siyasi etkilemelere kapalı tutulmalıdır.

Bahsedilen türde yatırım olanakları yoksa ya da yüksek maliyetliyse o bölgede hayvancılık, el sanatları , dokumacılık , halıcılık gibi alanlardan uygulanabilirliği olan faaliyetler özendirilmeli ve bunlara devletçe sübvansiyon uygulanmalıdır.

Bütün bunların yanında göç eden insanların göç ettikleri yerlerde yeniden istihdam edilmeleri son derece önemlidir. Devlet, bunu özendirmelidir. Devlet, kendi eliyle yeni yerleşim bölgeleri belirleyebilir ve bu alanlardaki yerleşim için bazı vergi indirimleri ya da teşviklerle göç hareketini yavaşlatabilir.

Ayrıca, sanayi kuruluşları daha çok kent dışında, ana yollar üzerinde ve nispeten daha az değerli topraklar üzerinde kurulmaktadır. Bu da sanayinin düzensiz gelişimini beraberinde getirmektedir. Bu düzensizlik ilgisiz sanayi kuruluşlarının bir araya getirmekte ve üretimin verimliliğini düşürmektedir. Bu düzensiz sanayi yerleşim bölgeleri arıtma tesisi veya çevresel koruma tedbirlerinin alınmamasına yol açmaktadır. Bu tür düzensiz sanayi bölgeleri kirlenici kaynaklar olmaktadır. Bu düzensizliği ortadan kaldırmak, sermayenin akılcı kullanımını sağlamak, düzenli kentleşmeye yardımcı olmak ve çevre kirliliğini minimize etmek açısından Organize Sanayi Bölgeleri ideal çözüm yolu olabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ VE HUKUKİ YÖNÜ

I. ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ

A. Tanımlamalar

Organize Sanayi Bölgeleri planlı dönemlerle birlikte sanayiye teşvik araçlarından biri olmuştur. Bir tanıma göre Organize Sanayi Bölgesi, kapsamlı bir plan gereğince, parsellenip yol, su, elektrik vb altyapı tesislerine sahip kılınmış arazi parçalarının beraberce yararlanabilecekleri her türlü hizmetlerle birlikte müteşebbis heyet yararına sunulduğu organizasyonlardır.³⁹ Esen Onat ' a göre Organize Sanayi Bölgeleri, münferit sanayi işletmelerinin, elverişli bir plan dahilinde geliştirilmesi için altyapı ve hizmet tesisleri tamamlanarak, belirli standartlarla işletilmek üzere organize edilmiş sanayi bölgeleridir.⁴⁰

Organize Sanayi Bölgesi Kanunu' ndaki tanıma göre Organize Sanayi Bölgesi; sanayinin uygun görülen yerlerde yapılmasını sağlamak, kentleşmeyi yönlendirmek, çevre sorunlarını önlemek, bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanmak, imalat sanayi türlerinin belirli bir plan dahilinde yerleştirilmeleri amacıyla, sınırları tasdikli arazi parçalarının gerekli altyapı hizmetleriyle ve ihtiyaca göre tayin edilecek sosyal tesisler ve teknoparklar ile donatılıp planlı bir şekilde ve belirli sistemler dahilinde sanayi için tahsis edilmesiyle oluşturulan ve bu kanun hükümlerine göre işletilen mal ve hizmet üretim bölgelerini anlatır.

Mahmut Özdemir, Birleşmiş Milletler 'in Organize Sanayi Bölgelerini, birbiri ile uyumlu üretim yapan küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının planlı bir alanda ve ortak altyapı hizmetlerinden yararlanacak şekilde standart fabrika binaları içinde toplanmaları olarak tanımladığını belirtmektedir.

Bir diğer tanım ise şöyledir; Organize Sanayi Bölgesi, ağır sanayi kompleksleri dışında, küçük ve orta ölçekli imalat sanayi türlerinin, belirli bir plan

³⁹ Güngör Onal, **Organize Sanayi Bölgeleri ve Uygulamadaki Durum**, Eskişehir Sanayi Odası Yayınları No:2, Eskişehir 1974. 21

⁴⁰ Esen Onat, **Organize Sanayi Bölgeleri**, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Yayını, Ankara 1969, s.15

dahilinde yerleştirilmeleri ve geliştirilmeleri için, sınırları tasdikli çıplak arazi parçalarının gerekli altyapı hizmetleriyle ve ihtiyaca göre tayin edilecek, sosyal kurumlara donatıldıktan sonra, planlı bir Şekilde ve belirli standartlar dahilinde sanayi için tahsis edilebilir ve işletilebilir hale getirilerek organize edilmiş sanayi bölgesidir. ⁴¹

Diğer bir tanıma göre Organize Sanayi Bölgeleri, ulaşım, su, elektrik, kanalizasyon, banka, kantin, ilkyardım ve benzeri imkanlarla donatılmış uygun bir alanda teknik ve genel hizmetlerin de sağlandığı, ekonomik bir ölçek içinde gruplanmış fabrika yerleşim birimleridir. ⁴²

Bu tanımlamalardan hareketle Organize Sanayi Bölgeleri hakkında yeni bir tanımlama Őöyle olabilir, Organize Sanayi Bölgeleri, altyapı olanaklarını ortaklaşa kullanan, küçük ve orta büyüklükteki sanayi kuruluşlarının üretim yaptığı bunun yanında müteşebbislerin yararlanabileceği sosyal kurumlar gibi birçok olanağı bünyesinde barındıran yerlerdir. Bu tanımlara Manisa Organize Sanayi Bölgesi rneğinde olduğu gibi kendi enerjisini üretme ve sanayi kuruluşlarının bölgedeki enerji kısıtlamalardan etkilenmesini engellemek eklenebilir.

B. Organize Sanayi Bölgeleri'nin zellikleri

Bir nceki bölümde yapılan tanımlamalardan hareketle Organize Sanayi Bölgeleri ' nin özelliklerinden birincisi sanayi kuruluşlarının birbiriyle uyumlu olması birbirine destek vermesi ve işbirliği içinde olmasıdır. Bir arada olan bu kuruluşlar birbirini tamamlayıcı nitelikte olmalı ya da aynı üretim dalında faaliyet göstermelidir. Bu Şekilde gerçekleşen işbirliği ve birlikte retim Şüphesiz verimliliği arttıracak ve maliyetleri düşürecektir. Bir sanayi kuruluğu için yapacağı üretimin hammaddesine ya da ara ürünlere bu denli yakınlık son derece avantajlı bir durumdur.

Organize Sanayi Bölgeleri 'nin bir diğer özelliği, sanayi kuruluşlarının küçük ve orta büyüklükte olmasıdır. Ağır sanayinin yer almamasının nedeni, bunların kuruluşlarının farklı Şekil ve usullerde yapılmasıdır. Küçük ve orta büyüklükteki

⁴¹ Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Küçük Sanatlar ve Sanayi Bölgeleri ve Sİteleri Genel Müdürlüğü, Organize Sanayi Bölgeleri ile İğili Mevzuat, Afşar Matbaacılık, Ankara 1998, s.2

⁴² Mahmut zdemir, a.g.e , s.8

sanayi kuruluşlarının bir arada ve işbirliği içinde yapacakları üretim, çıktının da artmasını sağlayabilecektir.

Organize Sanayi Bölgeleri planlı bir yerde yerleşmelidir. Öncelikle, Organize Sanayi Bölgesi' nin kurulacağı arazi düzenli sanayi parsellerine bölünmelidir. Plansız bir yerleşimin ilk olumsuz etkisi ekonomik ve mali kayıplardır. Plansızlık düzensiz gelişmelere neden olabileceği gibi sanayi kuruluşlarının birbiriyle uyumlu olması ilkesiyle de çelişmektedir. Plansız yerleşim şüphesiz çevre sorunlarına da yol açacaktır. Organize Sanayi Bölgeleri' nin çevre korumasına getirebileceği yararlar ileride tartışılacaktır.

Sanayi kuruluşlarının ulaştırma,su, kanalizasyon,elektrik gibi altyapı olanaklarından birlikte yararlanması Organize Sanayi Bölgeleri' nin bir diğer özelliğidir. Altyapının ortak kullanımı bir düzenliliği sağlayacaktır. Ortak kullanımın çevre koruma konusundaki olumlu etkilerinin yanında şehir ve bölge planlaması açısından da katkıları olacaktır. Sanayi kuruluşlarının kent içinde düzensiz dağılımı altyapının etkin kullanımını engelleyecektir. Sanayi kuruluşlarına , Organize Sanayi Bölgeleri' nde altyapı tahsis edilmesi şehrin altyapısını rahatlatacaktır.

Organize Sanayi Bölgeleri' nin bir diğer özelliği de sanayilerin belirli fabrika standartları içinde yer almalarıdır. Bu fabrikalar, ABD, İngiltere ve Kanada gibi ülkelerde alanın inşası sırasında hazırlanıp sanayiciye verilmekte, Hollanda, Belçika, İtalya ve Fransa gibi ülkelerde ise, sanayiciye yatırım için kredi verilmektedir. Fabrikaların belirli standartlar içinde olması, küçük ve orta büyüklükteki sanayi kuruluşlarının yerleşeceği düşünülürse oldukça anlamlıdır.

Organize Sanayi Bölgeleri' nde altyapı, ulaşım gibi ortak kullanılacak unsurlar dışında kafeterya, konferans salonu, makine ve elektrik tamir atölyeleri, ilkyardım merkezi, postane gibi unsurlar da bulunmalıdır.

Organize Sanayi Bölgeleri' nin amaçları ise; orta ve küçük ölçekli sanayi işletmelerinin gelişimini sağlamak, ekonomik açıdan farklılaşan bölgeler arasında dengeli kalkınmayı gerçekleştirmek ve sanayi kuruluşlarını şehir merkezinden çıkararak sanayinin uygun, planlı ve programlı gelişimini sağlamak şeklinde değerlendirilebilir.

Genel olarak, Organize Sanayi Bölgeleri'nin düzenli sanayileşmeyi sağlaması, bunun yanında dağınık yerleşen sanayi kuruluşlarının yaratacağı yüksek maliyetleri düzenlemesi / azaltması, sanayi bölgelerinin kent içinden çıkarak ayrı bir alanda bulunması, sanayinin yaratacağı ulaşım olanaklarının ve ticaretin artışı şüphesiz Organize Sanayi Bölgeleri'nin bulunduğu kent için önemli artırlardır.

C. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Organize Sanayi Bölgeleri

1800' lü yıllarla birlikte hızlı bilimsel ve teknolojik gelişmelerin sonucu olarak sınıai faaliyetlerde gerçekleşen artışla, sınıai faaliyetler ilk olarak yerleşim bölgelerinin yakınlarında yer almaya başlamıştır. Bu ekonomik gelişmenin yanı sıra fiziki ve sosyal nedenlerin etkisiyle sınıai kuruluşlar bir arada kurulmakta ve bu da plansız bir şekilde gelişen sanayi bölgelerinin oluşmasına yol açmaktaydı.⁴³

Kuzey Amerika' da tekstil imalathanelerinin bu şekilde bir arada kurulması ve sonrasında gelen fiziki yerleşmeler sanayi bölgelerinin ilk örnekleri olmuştur. 1885 yılında Kuzey Amerika' da ekonomik kalkınma ile ilgili hazırlanan bir rapor sanayi bölgesi fikrini ortaya atan bir belgedir. İngilizler bu raporu benimsemişler ve Manchester City' de 1869 yılında ilk planlı sanayi bölgesi uygulaması hayata geçmiştir. Sanayi bölgesi fikrini ortaya atan Amerika' da ise uygulamalar daha geç başlamasına rağmen daha ileri adımlar atılıyordu⁴⁴. 1905 ve 1909 yıllarında özel müteşebbislerce Chicago' da gerçekleşen "Central Manufacturing" ve "Clearing" adlı bölgeler ilk modern sanayi bölgesi örnekleridir.

Sanayi Bölgelerinin, yüksek standartlarla işletilebilecek şekilde planlanmasıyla Organize Sanayi Bölgesi kavramı ortaya çıkmıştır. ⁴⁵ Organize Sanayi Bölgeleri yapılan büyük yatırımlarla çalışanlara iyi geçim olanakları yaratmış, sosyal ve sosyo-ekonomik düzende önemli işlevler üstlenmeye başlamış ve altyapı tesislerinin sanayi kuruluşlarınca kullanılmasını sağlamıştır. Organize Sanayi Bölgesi kavramı oluşmadan önce, sanayiler çevreye yaptığı olumsuz etkiler ve sanayilerde çalışan işçilerin ağır çalışma koşulları nedeniyle büyük olumsuzluklar

⁴³ Esen Onat, a.g.e, s.9

⁴⁴ y.a.g.e, s.9

⁴⁵ Mahmut Özdemir, a.g.e., s.6

taşımaktadır. Sanayi bölgelerinin düzenlenmesiyle sadece ekonomik fayda sağlanmamış, bunun yanında sanayiye karşı bu kötü düşünce ve sanayinin olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması düşünülmüştür. Bu düşünce bir anlamda Organize Sanayi Bölgeleri' nin, sanayinin toplum yararına fakat toplumdaki uzak olması düşüncesinin gerçekleşmesinde bir araç olabileceğine işaret etmektedir.

Organize Sanayi Bölgeleri hem sanayinin toplulaşmasını sağlamakta hem de altyapı olanaklarından ortaklaşa yararlanarak çevre kirlenmesine karşı bir önlem niteliği taşımaktadır. Sonuçta, Organize Sanayi Bölgesi içinde yer alan sınai işletmeler birbirlerini tamamlayarak birbirlerinin müşterisi olma niteliğini taşıyorlar ve ayrıca ayrı ayrı geliştirildiğinde ekonomik olmayan hizmetler , Organize Sanayi Bölgeleri' nde ortaklaşa daha ucuza gerçekleşebilmektedir. Organize Sanayi Bölgeleri yarattıkları yüksek standart ve verimle sanayiye karşı olan olumsuz düşünceleri değiştirmeye başlamıştır. II. Dünya Savaşı' yla birlikte , Organize Sanayi Bölgeleri bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını giderme, geri kalmış bölgelerde sanayi canlandırma ve dengeli ekonomik büyüme amaçları için teşvik niteliğinde kullanılmıştır. Bu düşünce, İngiltere'de güneye oranla geri kalmış Kuzey İngiltere 'ye sanayinin yayılmasına da yardımcı olmuştur.

İngiltere'de II. Dünya Savaşı sonrası çıkarılan Sanayinin Yayılması Kanunu (1945) ve Şehir ve Bölge Planlaması Kanunu (1947) hükümete sanayii geri kalmış bölgelere yayması için geniş yetkiler vermiştir.

1960' lı yıllardan sonra gelişmekte olan ülkeler de , Organize Sanayi Bölgeleri' ni sanayi teşvik tedbirlerine almışlardır. Türkiye' de de Organize Sanayi Bölgesi kavramı ilk kez 1961 yılında kullanılmaya başlamış ve I. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)' ndan itibaren sanayinin geliştirilmesi ve bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesi kavramları sürekli olarak yer almaya başlamıştır. ⁴⁶ Türkiye' de , Organize Sanayi Bölgeleri' nin gelişimi kavramı ilerideki konularda incelenecektir.

II. Dünya Savaşı sonrası gelişmiş ülkeler, geri kalmış ülkeleri ekonomik yönden bağımlı kılmak, politik yönden de kontrol altında tutmak istemekteydi.⁴⁷ Ancak, gelişmemiş ülkeler, kendilerinde bulunan zengin hammaddeyi, gelişmiş

⁴⁶ y.a.g.e, s.7

⁴⁷ Akın Süel, OSB Geliştirilmesinde DP İle Yöntem Denemesi, EÜ Yayını, İzmir 1982, s.19

ülkelere sunmadıkları takdirde o ülkelerde sorun yaratabileceklerinin farkına varmıştır. Dolayısıyla, geliştirmekte olan ülkelere üretilmiş mal ihraç etmek yerine bilgi ve sermaye ihraç edilmeye başlanmıştır. Çünkü, olası bir problem ve kaynak transferinin durması gelişmiş ülkelerde ciddi sorunlar yaratabilmekteydi. Bilgi ve sermayenin geliştirmekte olan ülkelere akmasıyla bu ülkelerde sanayi kuruluşlarının sayısı artmıştır. Ancak, bu sanayi kuruluşları genelde tüketim malları üretilmekteydi. Bu tercih, tüketim malları sanayinin kentler yakınında ve düzensiz yerleşmesine neden olmuştur. Bu sanayinin yanında zamanla üretim malları sanayi de yer almaya başlamıştır.

Geliştirmekte olan ülkelerin bazıları (özellikle planlı kalkınma yöntemini benimseyenler) geri kalmış bölgelere yatırım yapmak, bu alanlardaki kaynakları harekete geçirmek, işsizliği azaltmak amaçlarıyla sanayiye ülkenin geri kalmış bölgelerine kaydırmak ve desteklemek istemişler ama aldıkları tedbirler gelişmiş ülkelerinki kadar etkili olamamıştır.⁴⁸ Bu gelişmenin örneği Hindistan' da görülmüştür. Örneğin, 1955 ve 1956 yıllarında Hindistan' da 10 adet Organize Sanayi Bölgesi inşasına başlanmış bu sayı 1961' de 80 ' e ulaşmıştır.⁴⁹ Hindistan' da Organize Sanayi Bölgeleri merkezi yönetimin tahsis ettiği kaynaklar aracılığıyla yerel yönetimlerce gerçekleştirilmekteydi. Bu bölgelerde altyapı yanında her bölgede ortak bulunan depo, kantin, kreş, ortak kullanıma açık atölyeler ve yüksek fiyatlı araçlar gibi unsurlar bulunmaktaydı.⁵⁰ Diğer geliştirmekte olan ülkelerde ise belli prensiplere göre işleyen Organize Sanayi Bölgeleri ve kayda değer gelişmeleri bulunmadığını görüyoruz.⁵¹

Gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelerdeki Organize Sanayi Bölgeleri arasındaki en önemli fark finansman sorunundan kaynaklanmaktadır. Organize Sanayi Bölgesi yatırımlarının büyük çapta oluşu geliştirmekte olan ülkeler için yatırımın gerçekleşmesini güçleştirmekte ya da gerçekleşse bile birçok eksik ve sorunla gerçekleşmesine yol açmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerde Organize Sanayi Bölgeleri sanayinin yerleşmesini planlayan bir araç olarak görülürken

⁴⁸ y.a.g.e, s.20

⁴⁹ Muhittin Gürbüz, , **Organize Sanayi Bölgelerinin Tanımı ve Türkiye' deki Gelişimi**,Eskişehir 1970, s.3

⁵⁰ Özdemir Yazar, **Müessir Bir Kalkınma Aracı Olarak Organize Sanayi Bölgeleri**, Ankara 1966, s.6

⁵¹ Akın Süel, a.g.e, s.21

sanayileşmekte olan ülkelerde ise sınıai gelişmeyi sağlamak için kullanılan bir araç niteliğindedir. Ancak, yine de gelişmekte olan ülkeler de dağınık bir sanayileşme yerine plan dahilinde kontrollü bir biçimde yürütülecek Organize Sanayi Bölgesi uygulamalarını benimseyebilmektedirler. Zaten sanayileşmek ve sanayinin yerleşmesini planlama kavramları birleştirilmeli ve birlikte düşünülmalıdır.

D. Organize Sanayi Bölgeleri' nin Mekan Düzenleme, Kentsel Gelişmeyi Yönlendirme ve Kalkınma Aracı Olarak İncelenmesi

Sanayi kuruluşlarının belli bir plan ve program olmaksızın kentlerde toplanması kentlerdeki yerleşime ve çevre düzenine yönelik bozucu etkiler yapmaya başlamıştır.⁵² Bu olumsuzluklar insanların sanayii kent içinde istememesine ve sanayiye karşı olumsuz bakışına neden olmuştur. Ayrıca, sanayi birimlerinin konumları kentlerin gelişme yönlerini belirleyicidir. Sanayi kuruluşları, kurulduğu yerin çevresinde imar planlarında öngörülmesi bile konut alanları oluşturabilmektedir. Bu etki sanayinin çekici etkisindedir. Ama bu etki çarpık kentleşme sorununa yol açabilmektedir.⁵³ Buna ek olarak, insanların yerleşim merkezlerinde sanayi bölgesi istememesi, sanayi bölgelerinin mekan düzenlemesi açısından da organize edilmesini bir gerekli kılmıştır. Bununla Organize Sanayi Bölgeleri' nde kurulacak işletmeler sıkı biçimde denetlenecek ve çevre güzelliğinin korunmasıyla yüksek standartların uygulanmasına yol açabilecektir.⁵⁴

Sanayi birimlerinin birbirinden kopuk ve ayrı ayrı yerlerde olması şüphesiz maliyetlerin yükselmesi için bir etkidir. Sanayinin bir arada bulunması yani sanayinin toplulaştırılması, sanayinin bahsedilen olumsuz etkilerini azaltan bir yöntemdir. Bu yöntemle, sanayinin çevreye olumsuz etkilerini önlemek daha kolay ve ucuz olmaktadır.⁵⁵ Sanayinin toplulaştırılmasında önerilen model ise Organize Sanayi Bölgeleri' dir. Organize Sanayi Bölgeleri ile çevre korumacı önlemler, altyapı olanakları ucuza mal edilebilmekte ve üretimin maliyeti düşmektedir.

⁵² Mahmut Özdemir, a.g.e, s.12

⁵³ Asuman Çezik ve Ayda Eraydın, Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri(1961-1981), DPT Sosyal Planlama Dairesi Başkanlığı. Ankara 1982 , s.51

⁵⁴ Esen Onat, a.g.e, s.10

⁵⁵ Asuman Çezik ve Ayda Eraydın, .a.g.e, s.51

Bu gelişimin Organize Sanayi Bölgesi'ni cazibe merkezi haline getirerek çekim gücü oluşturmamasından endişe edilmektedir. Başka bir ifadeyle, plansız ve düzensiz(kontrolsüz) kentleşmenin Organize Sanayi Bölgeleri çevresinde toplanabileceği endişesi duyulmaktadır. Bunu engelleyebilmek için ise kararlılıkla uygulanacak ve sanayileşme-kentleşme ilişkisinde bir istikrarı yakalayabilecek imar planlarının özellikle çevre düzeni imar planlarının kabul edilmesi gerekmektedir. İmar Planlarının uygulanmasında ise sorumlu kişilerin siyasi istismar ve etkilere kapalı tutulması gereklidir. Bunu sağlayacak hukuki düzenlemelerin bir an önce gerçekleşmesi gerekir.

Bir toplumda üretimin artması, refahın artışı ve kalkınmayı getirecektir.⁵⁶ Gelişmekte olan ülkelerde orta ve küçük ölçekli işletmeler kalkınmada önemlidir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bunun için orta ve küçük ölçekli sanayi kuruluşlarının teşviki kadar bunların toplulaştırılmış sanayi bölgelerinde yani Organize Sanayi Bölgeleri'nde yer alması sağlanmalıdır. Ancak, bu yapılırken ekonomik analizler, fizibilite etütleri ve ÇED ihmal edilmemelidir. Aksi takdirde, ülke ekonomisine katkı sağlamayan ve atıl kalan Organize Sanayi Bölgeleri ortaya çıkabilmektedir. Bunun için Organize Sanayi Bölgeleri'ni kalkınma modeli olarak görüp sayıca arttırmak çözüm değildir. Çözüm ancak , ülke ekonomisine optimum katkıyı sağlayabilecek yerlerde Organize Sanayi Bölgeleri kurmaktır.

E. Organize Sanayi Bölgeleri' nin Çevre Sorunları Karşısında Sağlayacağı Yararlar

Sanayi, ülkeler açısından kaçınılmazdır. Ancak, sanayinin çevreye verdiği zararlar göz ardı edilemez. Çevre koruma bilincinin eksikliği şüphesiz ilk akla gelen etmendir. Ancak, çevre korumanın bir maliyeti olduğu da bilinmektedir. Doğaya ve çevreye zarar vermeyecek bir sanayinin ortaya çıkışı için bu kapsamda yapılacak etkinlikler bir plana bağlanmalıdır. Aksi takdirde, plansız bir sanayileşmenin, plansız bir kentleşme ile bir arada toplandığı bir ortam yaşanmaz olacaktır. Ancak, çevre korumanın sağlanabilmesi için öncelikle çevre koruma bilincinin oluşması gerekir. Bu açıdan, çevre koruma bilinci konusunda insanların eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi gerekir.

⁵⁶ Mustafa Keten, a.g.e, s.7

Ülkemizde sanayinin belli bir plan dahilinde gelişmemesi ya da yapılmış olan planlara yeterince uyulmaması ülkemizde çevre kirlenmesinin diğer etmenleri arasındadır. Az önce de değinildiği gibi çevre korumanın bir maliyeti vardır. Bu maliyeti azaltmak için önerilebilecek olan sanayi kuruluşlarının Organize Sanayi Bölgeleri içinde yer alması ve altyapı olanaklarından ortaklaşa yararlanmalarıdır. Organize Sanayi Bölgeleri'nde sanayi kuruluşlarının birlikte yer alması ilk olarak sanayi kuruluşlarının düzensiz yerleşmelerini engelleyecektir. Bununla birlikte yapacağı en önemli yarar çevre koruma faaliyetlerinde maliyetleri düşürmesi, çevre koruma faaliyetlerinin daha etkin gerçekleşmesini sağlaması ve hepsinden önemlisi çevre koruma bilincinin örneğini oluşturmasıdır. Küçük ve orta büyüklükteki işletmeler kentleşme hareketlerine bağlı olarak kent merkezlerinde ya da çevresinde işyerlerini genişletmek istediklerinde yer darlığı, kirlilik ve çalışma çevresinin bozulması gibi problemlerle karşılaşmaktadırlar.⁵⁷ Bu gibi sorunların ve genel olarak çevre sorunlarının çözümü için de, sanayi kuruluşlarının Organize Sanayi Bölgeleri'nde yerleşmesi çözüm olabilecektir. Böylelikle hem kent merkezlerinde bahsedilen kirlilik, yer darlığı ve çalışma çevresinin bozulması gibi sorunlar yaşanmayacak ve kentsel yerleşim sanayinin olumsuz etkilerini daha az hissedecek hem de sanayinin düzenli bir biçimde yerleşmesi sağlanabilecektir.

Burada önem verilmesi gereken bir diğer konu da Organize Sanayi Bölgeleri'nin kuruluş aşamasında yer seçimi yapılırken, kurulacak çevreye verebileceği zararlar için önceden önlemler alınmasıdır. Bunun için de önerilecek olan Organize Sanayi Bölgeleri kurulmadan yapılacak Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) çalışmasıdır. Bu ÇED raporu, Organize Sanayi Bölgesi'nde kurulması planlanan faaliyetlerin çevreye olası bütün etkilerini dikkate alacak derecede kapsamlı olacaktır ve yatırım kararından önce çevre kirliliği konusundaki olası sakıncaları gösterecek ve çevre konusundaki alınması gereken önlemleri sunacaktır.

Çevre koruma konusunda önemle değinilecek nokta kaynakların etkin kullanımının önemidir. Kaynak kullanımının optimizasyonu için Organize Sanayi Bölgeleri'ne gerekli finansman ve teknik olanaklar sağlanmalıdır.

⁵⁷ Zerrin Toprak, "Gayri Sıhhi Müessese Kapsamına Giren Küçük İşletmeler ve Çevre Sorunları (İzmir Büyükşehir Bütünü İçin Bir Yaklaşım)", *Türk İdare Dergisi*, Aralık 1991, s.104

Organize Sanayi Bölgeleri içerisinde temiz ve çevreyle uyumlu teknolojiler kullanılmalıdır. Ancak bu teknolojilerin ve çevre kirliliğini önlemek için yapılan uygulamaların düzenli bir şekilde yetkili mercilerce kontrolü çok önemlidir. Çevre bilincinin oluşması, çevre korumayı lüks gören düşüncenin aşılması için çevreye saygılı, başarılı Organize Sanayi Bölgeleri uygulamaları büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, yaşanabilir bir çevre için çevre koruması lüks değil bir gereklilik olarak görülmelidir.

Etkin yönetim modeli geliştirilememiş bir Organize Sanayi Bölgesi'nde hava, su, toprak ve gürültü kirliliği yanında sanayi kazaları olabilir. Bunları engellemek için çevresel yönetim gereklidir. Bu uyumlu bir çevre yönetim sistemi için önemli bir adımdır.

Avrupa Komisyonu Çevre Genel Müdürlüğü Life Programı çerçevesinde İstanbul' da basılan Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri' nde Çevre Yönetim Sistemi' nin Kurulması konulu kitapçıkta Organize Sanayi Bölgeleri' nde çevre yönetim sisteminin uygulanması için 3 temel seçenek bulunduğu söylenmektedir. Bunlardan birincisi; çevre yönetim sisteminin bölge yönetimlerinin, işletmelerin çevre performanslarını denetleme olanağının bulunmadığı olmadığı durumda Çevre Yönetim Sisteminin bölgedeki işletmeler tarafından uygulanmasıdır. İkincisi, bölge yönetiminin kendi tesisleri ve hizmetleri için uyguladığı çevre yönetim sistemi olan altyapı seçeneğidir. Üçüncüsü ise, bölgede bulunan tüm işletmeleri ve bölge tesislerini kapsayan bir çevre yönetim sistemi olan kapsamlı seçenektir. Bugüne kadarki uygulamalar, dikkate alındığında ise Organize Sanayi Bölgeleri' nin altyapı seçeneğine daha çok önem verdiği söylenmektedir. Ancak, bunun en önemli sakıncası bazı işletmelerin buna uyması diğerlerinin uymamasıdır. Bunun için, bazı yerlerde bölge yönetiminin işletmeler üzerinde sınırlı bir kontrol yetkisi olduğu ve çoğu yerde ise uyumun ulusal standartlar ve çeşitli yaptırım araçlarıyla sağlandığından bahsedilmektedir.⁵⁸

Türkiye'de ise çevre yönetimi, bölge yönetimlerinin çevre konusundaki duyarlılığına ve bilgisine bırakılmıştır. Ancak bölge yönetimlerinin işletmelerin çevreye olan tutumunu değiştirmekteki yetki eksikliği ve çevreye olan duyarlılığın

⁵⁸ Avrupa Komisyonu Genel Müdürlüğü Life Programı, Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri'nde Çevre Yönetim Sisteminin kurulması Merkat, İstanbul 2000, s.4-5

tüketici davranışlarını etkileyecek düzeyde olmaması şirketlerin çevreye karşı verdikleri önemin az olmasına neden olmuştur.⁵⁹

Önerilen altyapı tercihinin uygulanması ve bunun çevresel çalışmalar için örnek oluşturabilmesi, bölgelerdeki şirketlerin çevre konusunda daha çok sorumluluk almasının sağlanması, altyapı seçeneğinde bölge yönetim ofisleri katı atık bertarafı, atık su gibi altyapının sunduğu hizmetler için çevre yönetim sistemi getirilmiştir.⁶⁰ Bölge yönetimleri işletmeleri bu kapsamda bir çevre yönetim sistemi uygulamaya teşvik edebilir. Ancak, az önce de değinildiği gibi bundaki sakınca bazı işletmelerin uyması bazılarının uymamasıdır.

Yukarıda da değinildiği gibi çevreye olan duyarlılık henüz tüketici davranışlarını etkileyecek düzeyde değildir. Ancak, bu konuda bölge yönetimine büyük görevler düşmektedir. Ayrıca, Organize Sanayi Bölgesi'ndeki işletmelerin yapacakları ihracatlarda – özellikle Avrupa Birliği ülkelerine yapılacak ihracatlarda çevre korumasına önem veren, çevreyle dost ürünler tercih edilecektir. Bu unsur, yasal düzenlemeye gerek kalmadan meydana gelebilecek olumlu bir gelişmedir. Ancak, yasal düzenlemeler ise çevre korumasına önem veren işletmelere pazar ve hammadde sağlamada ya da vergi indirimleri sağlayacak çözümler çerçevesinde olabilecektir.

Bu konuda son olarak, Manisa Organize Sanayi Bölgesi' ndeki çevre yönetimi faaliyetleri incelenecektir. Manisa Organize Sanayi Bölgesi tarafından hazırlanan bir rapora göre, atık su ve yağmur suyunun toplanması ve bertarafı ayrı şekilde yapılmaktadır. Manisa Organize sanayi Bölgesi'nde sanayi tesislerinden kaynaklanan evsel atıklar Kırtık mevkiindeki katı atık depolama alanına götürülmektedir. Ancak, sanayici evsel nitelikteki atıklarını toplama ve taşıma işini taşeronla devredebilmektedir.

Manisa Organize Sanayi Bölgesi' nde tehlikeli ve tıbbi atıklar konusunda bir çalışma yoktur ancak bu atıkların toplanması, bertarafı, depolanması ve taşınması konusunda gerekli bilgi ve yönlendirme yapılmaktadır. Gürültü kirliliği konusunda ilgililer Çevre Kanunu kapsamında bilgilendirilmektedir.

⁵⁹ y.a.g.e, s.6

⁶⁰ y.a.g.e, s.4

Hava Kirlenmesi ve Kontrolü Yönetmeliği çerçevesinde ise Manisa Organize Sanayi Bölgesi' nde yer alan tesislerin baca gazı emisyonları konusunda yasal mevzuat ve emisyon analizlerinin yapılmasına yönelik olarak firmalarca bilgilendirme, yönlendirme ve koordinasyonu yapılmaktadır.

Sanayi tesislerinin bağlantı izinleri düzenlenmeden önce firma içindeki ve bölge altyapı tesislerine atık su ve yağmur suyu bağlantıları kontrol edilmekte ve olası bir yanlışlıkta bunların düzeltilmesi firmadan yazılı olarak istenmekte ve bu yanlışlıklar düzeltilince gerekli izin belgeleri verilmektedir. Ayrıca zararlı kimyasal madde ve ürünler için Bakanlıkça gönderilen formlar konusunda da çalışmalar yapılmaktadır.

Manisa Organize Sanayi Bölgesi' nin çevre yönetim sistemi ile ilgili uygulamaya yönelik talimatların hazırlanması Organize Sanayi Bölgesi Yönetmeliği' nin yürürlüğe girmesiyle mümkün olacaktır. Çevre korumasında gerekli önlemleri alması ve etkinliği sağlayabilmesi için, sanayinin Organize Sanayi Bölgeleri' nde yer almaya başlaması olumlu bulunmaktadır ve son yıllarda Organize Sanayi Bölgeleri' nde çevre korumacı , hammadde kullanımında verimi artırıcı önlemlerin alınmakta olduğu görülmektedir⁶¹.

II. TÜRKİYE'DE ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ

A. Organize Sanayi Bölgesi Kurulma Nedenleri, Türkiye İçin Önemi

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Küçük Sanatlar ve Sanayi Bölgeleri ve Siteleri Genel Müdürlüğüne hazırlanan Organize Sanayi Bölgeleri ile ilgili mevzuat isimli kitapçıkta başlangıçta Organize Sanayi Bölgesinin tanımı yapıldıktan sonra, Organize Sanayi Bölgeleri'nin faydaları özetle; Organize Sanayi Bölgeleri'nde birbirini tamamlayıcı ve birbirinin yan ürününü teşkil eden endüstrilerin bir arada ve bir program dahilinde üretim yapması rasyonalizasyonu ve kar artışını sağlama, şehirlerin planlı gelişmesine katkıda bulunma , sanayinin az gelişmiş bölgelere yaygınlaştırılmasında teşvik unsuru olma, dağınık ve düzensiz yerleşen sanayi kuruluşlarını planlı bir yerleşme düzeni içinde toplanıp ortak altyapı ve sosyal

⁶¹ **Organize Sanayi Bölgeleri ve Sanayi Faaliyetlerinin Çevresel Etkileri, Manisa Organize Sanayi Bölgesi Yayını, Manisa 2001, s.4-5**

olanaklardan yararlanmasını sağlama, tarım alanlarının sanayide kullanılmasını engelleyip sanayiye tarım dışı alanlara yönlendirerek sanayiler arası ilişkileri geliştirme, ortak kullanılan arıtma tesisiyle çevre kirliliğini önleme, ayrı ayrı gerçekleştirildiğinde ekonomik olmayan hizmetlerin ortaklaşa gerçekleşmesine ve yeni yatırımlar için güvenli bir ortam yaratılmasına katkıda bulunma olarak belirtilmiştir.⁶² Organize Sanayi Bölgeleri' yle hedeflenen amaçlardan biri bölgesel dengesizlikler yaratmadan geri kalmış bölgeleri teşvik ederek sanayi yatırımlarını bu bölgelere çekmek, ülke kalkınmasını sağlamaktır.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için sanayi yatırımları son derece önemlidir. Ancak, bu yatırımlar gerek kamu sektörü gerekse de özel sektör eliyle yapılırken maliyetler büyük önem taşır. Maliyetler kadar, sermayenin etkin kullanımı da önemlidir. Organize Sanayi Bölgeleri'nde birbirini tamamlayan sanayilerin bir arada bulunması bu açıdan faydalıdır. Ayrıca, Organize Sanayi Bölgeleri' nin az gelişmiş bölgelere yönelik bir teşvik unsuru olarak kullanılması son derece önemlidir. Türkiye'de sanayinin gelişmiş olduğu bölgeler batı bölgeleridir. Doğu bölgelerinde ise coğrafi yapının elverişsizliğinin de etkisiyle sanayi yeterince gelişmemiş ve geçim ağırlıkla tarım ve hayvancılıkla sağlanır olmuştur. Oysa ki sanayinin katma değeri tarım ve hayvancılığa göre daha fazladır. Bunun için de, ülkenin doğu ve batısı arasında gelişmişlik farkı oluşmuştur. Doğu bölgelerinde, sanayinin geliştirilmesi hedeflenecekse bu; dağınık, düzensiz ve birbirinden kopuk sanayi kuruluşlarıyla değil bölgede sanayinin gelişimine katkıda bulunabilecek Organize Sanayi Bölgesi modeliyle gerçekleşebilecektir. Organize Sanayi Bölgeleri yöre halkına sağlayacağı iş olanaklarıyla kişi başına düşen gelir üzerinde bir artış sağlayabilecektir. Bu sayede tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayamayan yöre halkının göç etmesi yavaşlatılabilecektir.⁶³ Bunun yanında, tarım ya da sanayiden birini seçmek yerine tarımsal üretimde artışı yakalayıp sanayileşme sürecinin hızlanmasına katkıda bulunulmalıdır⁶⁴. Bu arada, Organize sanayi Bölgesi'nin yeri seçilirken verimli tarım alanlarının korunmasına özen gösterilmelidir. Dolayısıyla

⁶² Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Küçük Sanatlar ve Sanayi Bölgeleri ve Siteleri Genel Müdürlüğü, a.g.e, s.2

⁶³ Bu söylenenden tarım ve hayvancılıktan tamamen vazgeçilmesi gerektiği anlaşılmamalıdır. Organize Sanayi Bölgeleri iç göçün hızını yavaşlatmak için tavsiye edilen yollardan sadece biridir. Diğer bir yol da tarım ve hayvancılığın desteklenmesi olabilir.

⁶⁴ Ömer Gürkan, "21.yüzyıla Doğru Türkiye-Tarımsal ve Sınai Gelişme Önünde Blokaj Etkisi Yaratın Faktörlerin Türkiye'nin Geleceği Açısından Önemi", İktisat-İşletme ve Finans Dergisi, Yıl.7, sayı 73, Nisan 1992, s. 49.

Organize Sanayi Bölgeleri bölgede yeni bir denge unsuru olabilecektir. Ancak, faal Organize Sanayi Bölgeleri'ne karşın birçok Organize Sanayi Bölgesi tamamıyla bitirilememiş durumdadır. Bunun yanında Organize Sanayi Bölgesi projeleri çok yavaş ilerlemektedir ve projelerin tamamıyla bitmesi uzun yıllar alabilmektedir. Ayrıca, Organize Sanayi Bölgeleri'ne bakıldığında birbiriyle çok bağlantılı olmayan sanayilerin birarada olabildiğini görüyoruz. Bu şüphesiz birlikte üretim ve birbirinin yan ürünleriyle bir arada üretim yapma ve karlılığı bu yolla artırma ilkesine aykırıdır. Bu bağlamda İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri de iyi bir alternatif olabilir.

Pek çok Organize Sanayi Bölgesinde standart fabrika büyüklükleri belirlenememiştir. Bunun nedeni standart büyüklükte parsellerin belirlenememesi ve bazı sanayicilerin birden fazla parsel satın alabilmesiyle, değişen büyüklüklerde fabrika binalarının ortaya çıkabilmesidir.⁶⁵ Örneğin Manisa Organize Sanayi Bölgesi I. Bölgedeki üretime geçen, inşaat safhasındaki ve proje safhasındaki toplam 145 parsel karşılık 67 tesis kurulmuş, Manisa Organize Sanayi Bölgesi II. Bölgesinde ise üretime geçen, inşaat safhasındaki ve proje safhasındaki toplam 42 parsel karşılık 19 tesis kurulmuştur.⁶⁶ Organize Sanayi Bölgeleri'nde her yatırımcının istediği kadar parsel satın alması birbirinden çok farklı büyüklükteki işletme alanlarını ortaya çıkarabilmektedir.⁶⁷

Sanayileşme sonucunda kentleşmenin arasında yakın ilişkiler vardır. Sanayileşme sonucunda kentleşmenin ortaya çıkabileceği incelenmiştir. Organize Sanayi Bölgeleri çevresinde yeni yerleşim bölgelerinin ortaya çıkmasına öncülük edebilir. Organize Sanayi Bölgeleri, kentleşmeye planlama açısından büyük katkılar sağlamaktadırlar. Altyapı olanakları, sanayi bölgeleri için ve yerleşim alanları için ayrı ayrı ve daha rasyonel olarak kurulabilmektedir. Sanayi faaliyetlerinin sanayi bölgelerinde toplanmasıyla kent içinde düşük maliyetli ama sosyal faydası yüksek eğitim, sağlık ve eğlence gibi faaliyetler daha fazla gerçekleştirilecektir. Ayrıca, sanayinin olumsuz etkileri ve başta hava, su kirliliği gibi unsurlardan da kentin etkilenmemesine ve kentte daha sağlıklı bir ortamın oluşmasına yol açacaktır. Bütün gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de sanayinin olumsuz etkileri

⁶⁵ Asuman Yücel, *Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri Uygulaması*, DPT Yayınları, Ankara 1986, s.2

⁶⁶ Sanayi ve Ticaret Bakanlığı KSS Genel Müdürlüğü, *Organize Sanayi Bölgeleri Sanayi Parselleri Başlıklı Tablo*, www.sanayi.gov.tr (15.01.2002)

⁶⁷ Zerrin Toprak, *"Gayri Sıhhi Müessese Kapsamına Giren Küçük İşletmeler ve Çevre Sorunları (İzmir Büyükşehir Bütünü İçin Bir Yaklaşım)"*, s.98

hissedilmektedir. Sanayinin kentlere yakın yerlerde hatta kentlerin içinde yer alması kentlileri başta çevre sorunları olmak üzere, trafik, ulaşım gibi altyapı sorunlarıyla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu bakımdan sanayinin desantralizasyonu gereklidir. Ancak, maliyetin pek çok unsurun önüne geçtiği gelişmekte olan ülkelerde maliyeti azaltacak ve hatta daha karlı üretim yapılmasına olanak tanıyabilecek Organize Sanayi Bölgeleri uygulamaları çözüm olabilecektir. Organize Sanayi Bölgeleri'nin kentsel alanların dışında yer alması, kentlilerin sanayinin olumsuz etkilerini daha az hissetmesini sağlayabilecektir. Ayrıca, sanayinin toplulaştırılması ve Organize Sanayi Bölgeleri uygulamaları arıtma tesislerinden ortaklaşa kullanımı yaygınlaştırıldığı takdirde çevre sorunlarına da bir çözüm olabilecektir.

Gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye'de yatırımcı, bir sınai işletme kurabilmek için arazi satın almalı, altyapı ihtiyaçlarını tamamlamalı, işletme binasını inşa etmeli, makine ve teçhizatını sağlamalı, işgücünü eğitime tabi tutmalı ve bir sermayeye sahip olmalıdır. Bütün bunların toplamı da yatırımcı için büyük bir külfet olmaktadır.⁶⁸

Teşviklerde yoksun gelişen sanayi ise bahsedilen olumsuz etkileriyle "istenmeyen komşu" oluyordu. Yerleşim merkezlerinin de dışına itilen sanayi nispeten daha ucuz kırsal kesime yerleşiyordu. Ancak, belirli bir plan olmadan gelişen bu sanayinin ülke ekonomisine istenen katkıyı sağlaması zordu.⁶⁹ Bu gelişmelere paralel olarak Organize Sanayi Bölgeleri fikri tartışılmaya başlıyor ve sanayiye katacağı yararlar belirtiliyordu. Sonuçta 1961 yılında Bursa, Organize Sanayi Bölgesi uygulaması için pilot bölge seçildi. Sanayi faaliyetleri bir kent için "kent doğurucu" etkiye sahiptir. Bunun yanında kentin ana formu sanayiye göre belirlenmektedir. Çünkü, sanayi kent için ana sektördür. Sanayinin yer seçimi kentsel arazi kullanımı, konut alanları, ulaşım ağı ve altyapı ile yakından ilgilidir.⁷⁰ Dolayısıyla sanayinin yer seçimi düşünülürken kentsel alanlardan bağımsız düşünülemez. Sanayinin kente getireceği hareket, iş seyahatleri, sanayinin altyapı üzerindeki kapasite artışı, konut gereksinimi gibi faktörler yer seçimi aşamasında planlanmalıdır. Sanayi ve yer seçiminin OSB bağlamında incelenmesi ileride yapılacaktır.

⁶⁸ Esen Onat, a.g.e, s.11

⁶⁹ y.a.g.e , s.11

⁷⁰ Akın Süel, a.g.e, s.23

Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri iki ana hedefe yönelmiştir. Bunlar sanayinin az gelişmiş bölgelere yönlendirilmesi ve dağınık, düzensiz sanayi kuruluşlarının belli bir plan dahilinde toplulaştırılmasıdır. Sanayinin az gelişmiş bölgelere yönlendirilmesi daha çok bölgeler arası gelişmişlik farklarını giderme amacına yöneliktir. Dolayısıyla, bunun daha çok sosyal bir amacı olduğunu söyleyebiliriz. Ancak yine de ilk yıllardaki Organize Sanayi Bölgesi talepleri hep gelişmiş bölgelerden gelmiştir. Bu, bölgesel gelişmişlik farklılıklarını giderme amacıyla çelişik bir durum yaratmaktadır. Sanayi kuruluşlarının toplulaştırılması ise daha çok ekonomik nitelikli bir amaçtır. Sanayinin toplulaştırılması ile maliyetler düşecek ve bu yolla daha çok sosyal nitelikli yatırım yapılması için bir fırsat doğabilecektir. Sanayinin toplulaştırılmasıyla sağlanacak ekonomik faydanın ancak dolaylı bir sosyal etkisi olabilir.

Organize Sanayi Bölgeleri’nin, sanayinin yaratacağı olumsuz etkilerin önlenbilmesinin yanında “kent geliştirici” bir unsur olabilmesi niteliğiyle olumlu etkileri vardır. Bunların yanında, göz ardı edilmemesi gereken nokta, Organize Sanayi Bölgeleri’nin kentlere getireceği hareket ve yaratacağı istihdam nedeniyle içgöç üzerinde yapabileceği olumlu etkidir. Kalkınma planlarında bir kalkınma model olarak sunulan Organize Sanayi Bölgeleri’nin olası sosyal etkileri de kalkınma planlarında yer almalı ve değerlendirilmelidir. Bursa Organize Sanayi Bölgesi’nin başarısı üzerine girilen Organize Sanayi Bölgesi kurma yarışısı altyapı gibi pek çok eksikle kurulan Organize Sanayi Bölgeleri’ni ortaya çıkarmıştır.

Son olarak değinilecek nokta ise ihtisas Organize Sanayi Bölgeleri’ nin önemidir. İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri sadece belli bir sanayi koluna bağlı işletmelerin yer alacağı bir modeldir. Bu modelle benzer dalda üretim yapılacak, işbirliği ve dayanışma artacak ve maliyetler daha da düşebilecektir.

B. Organize Sanayi Bölgeleri’nin Kurulma Aşamaları

Organize Sanayi Bölgesi Kanuna göre, yer seçimi yönetmeliğine uygun yerlerde bakanlığın (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı) onayı ile Organize Sanayi Bölgesi kurulabilir. Organize Sanayi Bölgeleri’nde yer seçimi, ilgili kurum ve kuruluşların temsilcilerinin katılımıyla oluşan yer seçimi komisyonunun yerinde yaptığı

incelemeler ve eğer varsa 1/25000 ölçekli çevre düzeni planı kararları dikkate alınarak oybirliği ile yapılır ve Organize Sanayi Bölgesi ilan edilir. Belirlenen mülkiyet sınırlarında Sağlık Bakanlığınca öngörülmüş sağlık koruma bandı bırakılır. Ayrıca, korunması gereken yerlerle sanayi kurulmasına izin verilmeyen alanlarda Organize Sanayi Bölgesi kurulması mümkün değildir. Organize Sanayi Bölgeleri' yle ilgili yer seçimi esasları kriterleri ve yer seçimini etkileyen faktörler bir sonraki başlıkta ayrıntılı biçimde incelenmiştir.

Yer seçiminin kesinleşmesinden sonra, Organize Sanayi Bölgesi sınırları içerisindeki mevzi imar ve parselasyon planları ve değişiklikleri Organize Sanayi Bölgesi tarafından yönetmeliğe uygun olarak hazırlanır ve Sanayi Bakanlığı'nın onayına sunulur. Daha sonra İl İdare Kurulu kararıyla da yürürlüğe girer. Onaylı imar planları ilgili kurumlara bilgi verme amacıyla gönderilir.

Yürürlüğe giren mevzii imar planına göre arazi kullanımı, yapı ve tesislerin projelendirilmesi, inşası ve kullanımıyla ilgili ruhsat ve izinler Organize Sanayi Bölgeleri'nce verilir ve denetlenir.

Eğer yerseçimi Hazine veya kamu kurum ve kuruluşlarına ait arazilerden yapılırsa ve bu arazilerin talep edilmesi ve başkaca bir sakınca bulunmaması halinde Devlet İhale Kanunu'na göre tespit edilen yer, rayiçe göre belirlenerek fiyat üzerinden peşin ya da taksitle ödenmek üzere pazarlık usulüncü Organize Sanayi Bölgesi'nce satın alınabilir. Bu konudaki esas ve usuller Sanayi ve Maliye Bakanlıklarınca ortaklaşa belirlenir. Belirlenen arazinin özel mülkiyette bulunması halinde ise rızaen satın alma ya da kamulaştırma yoluyla arazi iktisap edilir(kazanılır).

Organize Sanayi Bölgesi'nin tüzel kişilik kazanması için kanuna göre, il özel idaresinin, Organize Sanayi Bölgesi'nin içinde bulunacağı il/ilçe veya belde belediyesinin, büyük şehirlerde ise ayrıca büyük şehir belediyesinin, il ve ilçelerde bulunma durumuna göre sanayi odası, ticaret odası veya ticaret ve sanayi odasının, sanayici dernek ve kooperatiflerinin biri veya fazlasının temsilcilerince imzalı ve valinin olumlu görüşünü içeren kuruluş protokolünün Bakanlıkça gerekir. İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri'nde ise konuyla ilgili meslek kuruluşları ve teşekküllerinin

temsilcileri talepleri halinde müteşebbis heyete dahil edilirler⁷¹. Organize Sanayi Bölgeleri ,OSB Kanununa göre kamu yararıyla kamulaştırma yapabilen veya yaptırabilen özel hukuk tüzel kişisidir. Kamulaştırma kararı alınırken kamu yararının net bir biçimde belirlenmesi ve kamulaştırma bedelinin rayice uygun ödenmesi gerekir.

OSB mevzi imar planları belirlenirken ve hatta kamulaştırmadan önce kamu yararı belirlenirken yatırımcının da bu karar alma sürecinde etkisinin artırılması gerekir. Çünkü yatırım kararı, yatırım yapacak olanı birinci derecede ilgilendiren bir karardır. Ayrıca, kamulaştırma aşamasında belirlenen kamulaştırma bedeli de rayice uygun ödenmelidir. Geç ödenen kamulaştırma bedelleri enflasyonun etkisi sonucu kişileri mağdur edebilmektedir.

Bu arada Organize Sanayi Bölgesi'nin yerleşme alanı seçilirken nüfus, gelir düzeyi, sanayiye bölgedeki gereksinim gibi sosyo-ekonomik konular dikkate alınmalıdır. Bunun yanında Organize Sanayi Bölgesi'nin kurulacağı yerin coğrafi özellikleri de son derece önemlidir. Coğrafi olumsuzluklar maliyetleri artırıcı bir etki yaratabilir. Örneğin, zeminin bozukluğu ya da alanın deprem ya da sel tehdidinde bulunması yatırım kararını etkileyebilir ya da ek maliyetler getirebilir. Ayrıca, Organize Sanayi Bölgesi çevresinde bir hareketlilik yaratacaktır. Bu hareketliliğin olası etkileri belirlenmeye çalışılmalıdır ve ona göre de hareket edilmelidir.

C. Organize Sanayi Bölgesi'nin Organları

Organize Sanayi Bölgesi'nin müteşebbis heyet , yönetim kurulu, denetim kurulu ve bölge müdürlüğü olmak üzere dört organı vardır. Müteşebbis Heyet(işletme aşamasında genel kurul); Organize Sanayi Bölgesi'nin oluşumuna katılan kurum ve kuruluşlarınca, mensupları tarafından belirlenecek üyelerden oluşur. En fazla 15 asil ve 15 yedek üyesi olabilir ve üyeleri 2 yıl için seçilirler. Ama, seçildikleri süre içinde temsil ettikleri kurum ve kuruluşdaki görevi sona ererse üyelikleri de düşmüş olur. Müteşebbis Heyet, en az 3 ayda bir başkan, onun yokluğunda da başkanvekili başkanlığında toplanır. Kararlar salt çoğunlukla alınır. Eşitlik durumunda başkanın verdiği oya itibar edilir. Müteşebbis Heyet' in üyeleri

⁷¹ Müteşebbis heyet'e kimlerin gireceği İkinci Bölüm' de Organize Sanayi Bölgeleri'nin Organları başlığında incelenecektir.

mazeretsiz üst üste üç toplantıya katılmaz, mazereti olsa bile bir yıl içindeki toplantıların yarısından fazlasına katılmazsa üyelikten çekilmiş sayılır. ⁷²

Müteşebbis Heyet' in görevleri ise şu şekildedir;

- Organize Sanayi Bölgesi'nin kuruluş amacını gerçekleştirmek için gerekli karar ve önlemleri almak,
- Yerseçimi, raporunda belirtilen hususları yerine getirmek,
- Kanun, yönetmelik, kuruluş protokolü vb. düzenlemelerle verilen görevleri yapmak,
- Yönetim ve denetim Kurulu çalışmalarını ve hesaplarını ibra etmek,
- Organize Sanayi Bölgesi'ne ait para ve diğer kaynakları kuruluş amacına uygun olarak kullanmak.

Yönetim Kurulu , müteşebbis heyetten az dört toplamda ise 5 asil ve 5 yedek üyeden oluşmaktadır. Yönetim Kurulu üyeleri, 2 yıl için seçilir. Yönetim Kurulu üyeleri ayda en az iki kere toplanır. Bir başkan ve bir başkan vekili vardır. Toplantı salt çoğunlukla yapılır. Mazeretsiz üst üste üç, mazeretli ise altı ay içindeki toplantıların en az yarısına katılmayan üyeler üyelikten çekilmiş sayılır. Kararlar, salt çoğunlukla alınır, eşitlik haline başkanın oyuna itibar edilir. Yönetim Kurulu' nun görevi; kanun, yönetmelik, kuruluş protokolü vb. düzenlemeler ile müteşebbis heyetin kararları çerçevesinde Organize Sanayi Bölgesi'nin sevk ve yönetimini yürütmektir. ⁷³

Denetim Kurulu' nun görevi, bütçenin sarf uygulamasını denetlemek, yılda bir defa genel denetleme raporu ve en az üç ayda bir ara rapor düzenleyerek müteşebbis heyete sunmaktır. Denetim kurulu, müteşebbis heyet üyelerinin seçeceği iki asil ve iki yedek üyeden oluşur ve üyeleri 2 yıl için seçilir. ⁷⁴

Bölge Müdürlüğü, bölge müdürü ve yeteri kadar idari ve teknik personelden oluşur. Bölge müdürünü, müteşebbis heyet atar. Bölge müdürü, yönetim kurulu

⁷² 4562 sayılı kanun, m.7

⁷³ y.a.g.k, m.8

⁷⁴ y.a.g.k, m.9

kararları doğrultusunda Organize Sanayi Bölgesi'nin sevk ve yönetimini yürütür ve verilen diğer görevleri yapar.⁷⁵

D. Organize Sanayi Bölgelerinde Yer Seçimi Esasları ve Yer Seçimini Etkileyen Faktörler

Her yatırımcı açısından işletmenin kurulacağı yer son derece önemlidir. Seçilen yerin uygun olması demek ise işletme orada kurulduğunda maksimum karn olduğu yer demektir. Bir bölgede sanayi yatırımları yapılmadan önce altyapı olanakları incelenmelidir. Mevcut altyapı olanaklarının yetersiz kalma olasılığı durumunda öncelik altyapı inşasına verilmelidir. Ayrıca, işletmecilik açısından kurulacak sanayi kuruluşunun yakınlarında hammadde kaynakları yeterli oranda bulunmalı, yapılacak üretim için yakın çevrede Pazar bulunmalı, işletme için gerekli istihdamın da yakın çevreden kolaylıkla sağlanabilecek olması önemlidir. Bu unsurlar hem tek tek sanayi kuruluşlarının yer seçiminde etkilidir hem de sanayi bölgelerinin yer seçiminde önemlidir. Organize Sanayi Bölgelerinde önemli bir amaç maliyeti düşürmek olduğuna göre uygun yer seçimiyle de bunun sağlanabilecek olduğu unutulmamalıdır.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Küçük sanatlar ve Sanayi Bölgeleri ve Siteleri Genel Müdürlüğünce hazırlanan Organize Sanayi Bölgeleri Yer seçimi Yönetmeliğinin amacı Organize Sanayi Bölgeleri'nin yer seçimi aşamasını düzenlemektir.⁷⁶ Yer seçimi Etüdü;

1. İl ve ilçenin genel değerlendirilmesi,
2. Eşik analizleri
3. Alternatif alanların değerlendirilmesi
4. Sonuç aşamalarından oluşur.

Kurulacak OSB için incelenen il ya da ilçe hakkında coğrafi, jeolojik, ekonomik ve sosyal yapı ile kültürel, tarihsel ve doğal varlıklar, kentleşme ve

⁷⁵ y.a.g.k, m.10

⁷⁶ 24408 sayılı Yönetmelik, m.1

planlama kararları hakkındaki bilgiler ilgili valilik, kaymakamlık, il müdürlükleri, belediyeler ve diğer yerel kurumlardan sağlanır ve etütte kullanılır. Organize Sanayi Bölgeleri Yerleşimi Yönetmeliği, Organize Sanayi Bölgeleri'nde yerleşimi etüdü ve yerleşimi safhalarını kapsar. 21.05.2001 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan Organize Sanayi Bölgeleri Yerleşimi Yönetmeliğiyle 28.06.1997 tarihli yönetmelik te yürürlükten kalkmıştır. Eski yönetmelikte olmayan bazı kavramlar yeni yönetmelikte yerini almıştır. Örneğin, yeni yönetmeliğin 5. Maddesinde Organize Sanayi Bölgesi kurmak isteyen kurum ve kuruluşlar tarafından hazırlanacak ve içeriği Sanayi Bakanlığınca belirlenen Organize Sanayi Bölgesi gerekçe raporunun Bakanlıkça uygun görülmesi gereklidir. Bu bir bakıma, Organize Sanayi Bölgesi kurma aşamasında bahsedilen kurum ve kuruluşlardan gelecek Organize Sanayi Bölgesi taleplerine açık olmak demektir. Dolayısıyla, sadece merkez yasal karar alıcılar tarafından Organize Sanayi Bölgesi kurma çalışmaları başlatılmayacaktır. Organize Sanayi Bölgesi kurulmasıyla ilgili gelen taleplerin incelenmesi durumu son derece olumlu bir gelişmedir. Yerleşimi etüdü Sanayi Bakanlığınca, yaptırılır. Ancak, yeni yönetmelikte, yerleşimi etüdünün hazırlanması sırasında gereksinim duyulacak faaliyetlerle ilgili bütün masrafların Organize Sanayi Bölgesi'nin kuruluşuna katılacak kurum ve kuruluşlarca karşılanacağı belirtilmiştir. Bu masrafların özel Organize Sanayi Bölgelerinde ise özel hukuk tüzel kişileri ya da gerçek kişilerce sağlanacağı belirtilmiştir.

Yapılacak eşik analizinde ise amaç, Organize Sanayi Bölgesi kurulabilecek alternatif alanları belirlemektir. Eşik analizi 1/100.000 ve 1/250.00 ölçekli topografik haritalar üzerinde çeşitli bilgilerin üst üste çakıştırılması sonucu elde edilir. Yeni yönetmelikte eşik analizinde kullanılacak haritalar topografik haritalar olarak belirlenmiştir.⁷⁷ Topografya haritalarının kullanılmasıyla, eşik analizleri daha ayrıntılı ve zeminin özelliklerine daha fazla önem verilerek yapılacaktır. 1/100.000 ölçekli eşik analizi için 1/100.000 ölçekli topografik haritalar kullanılır. Bu haritaların sağlanmasında valilik, kaymakamlık ya da diğer resmi kurumlar yardımcı olurlar.

1/100.000 ölçekli eşik analizinde belirtilen bilgi ve belgeler Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Orman Bakanlığı Merkez ve Yerel Teşkilatları, Devlet Su İşleri Merkez ve Yerel Teşkilatları, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Merkez ve Yerel

⁷⁷ **Topografya**; Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre, engebeleri belirtecek biçimde bir kara parçasını, kağıt üzerinde çizgilerle gösterme işidir.

Teşkilatları, Kültür Bakanlığı Merkez ve Yerel Teşkilatları, Turizm Bakanlığı Merkez ve Yerel Teşkilatları, Karayolları Genel Müdürlüğü Merkez ve Yerel Teşkilatları, Meteoroloji Genel Müdürlüğü Merkez ve Yerel Teşkilatları, TEAŞ ve TEDAŞ Genel Müdürlükleri Merkez ve Yerel Teşkilatları, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Merkez ve Yerel Teşkilatları, Çevre Bakanlığı Merkez ve Yerel Teşkilatları ve Özel Çevre Koruma Kurumu başkanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Maden İşleri Genel Müdürlüğü, BOTAŞ Genel Müdürlüğü ve MTA Genel Müdürlüğüne il/ilçe geneli için sağlanır. Bu bilgiler 1/100.000 ölçekli il/ilçe haritasına işlenir. Ayrıca bu haritaya yönetmeliğin 14. Maddesinde belirtilen karayolları, demiryolları, limanlar, yerleşim merkezleri gibi bilgiler de işlenmelidir. ⁷⁸

1/100.000 ölçekli hazırlanan Eşik analizleri haritasında hiçbir kurumun yatırım ve proje alanına girmeyen eğimi ve zemini yapılaşmaya uygun sanayi yerleşimine elverişli ve bunların yanında Yönetmeliğin 15. Maddesine belirtilen ölçütlere uyan alanların belirlenmesine yönetmelikte alternatif alanların belirlenmesidir. Eski yönetmeliğin 13. Maddesinde sayılan niteliklerden biri de alanın dere ve kuru dere yataklarıyla bölünmemesiydi. Ancak yeni Yönetmelikte bu unsur sayılmamıştır Yeni yönetmelikte alanın dere ve kuru dere yataklarıyla bölünmemesi unsurunun sayılmaması son derece olumsuz bir gelişmedir. Geçtiğimiz yıl İzmir Atatürk Organize Sanayi Bölgesi'nde yaşanan sel , İzmir'in bir çok yerleşim ve sanayi alanının dere yataklarında kurulduğu ve sel tehdidi altında bulunduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır.

Sanayi ve yerleşim alanlarının yerleşimine daha çok önem verilmelidir. Yanlış yerleşimi ile doğal olgular birleşince ortaya çıkan can ve mal kayıpları toplumsal yapı ve ekonomiye büyük zararlar vermektedir.

Yeni yönetmeliğin 16. Maddesinde özel Organize Sanayi Bölgelerinin de öneri alanının 15. Maddedeki ölçütlere göre değerlendirileceğini görüyoruz. Özel Organize Sanayi Bölgelerinin de bu inceleme kapsamında olması, Organize Sanayi Bölgeleri konusunda belli standartların oluşmasına katkı sağlayabilecektir. Ayrıca, özel Organize Sanayi Bölgelerinin de öneri alanlarının bu ölçütlere göre değerlendirilerek kurulması şehir planlarına uygun kentleşmenin sağlanmasına da katkıda bulunacaktır. Özel Organize Sanayi Bölgesi öneri alanının Organize Sanayi

⁷⁸ 24408 sayılı yönetmelik, m.13

Bölgesi yeri için uygun olup olmadığının raporun sonucunda belirtilir. Eğer önerilen alan, Organize Sanayi Bölgesi kurulması için uygun bulunmazsa 23. Maddeye göre bu durum valiliğe bildirilir ve yerseçimi komisyonu toplanmaz.

Yönetmeliğin 15.ve 16.maddelerine göre belirlenen alanlar yerinde incelenir ve kurulacak Organize Sanayi Bölgesi için alternatif olabilecekler 1/25.000 ölçekli eşik analizine tabi tutulur. 1/25.000 ölçekli eşik analizlerinde 1/25000 ölçekli topografik haritalar kullanılır. Bu haritaların sağlanması valilik, kaymakamlık ya da diğer resmi kurumlar yardımcı olmaktadır. 1/25.000 ölçekli topografik haritalara, Organize Sanayi Bölgesi yeri için alternatif olabilecekler ve 13.ve 14.maddedeki bilgilerden bu paftalar içinde yer alanlar işlenmektedir. 1/250.00 ölçekli eşik analizi ve yerinde yapılan inceleme sonucunda Organize Sanayi Bölgesi kurulabilecek nitelikte olan alanların fotoğrafları çekilir ve 20.maddede de belirtilen başlıklar ışığında özellikleri belirlenir. (Örneğin, mevki,şehir merkezine uzaklığı çevresindeki diğer yerleşimler ve bunların uzaklıklarıyla hangi yönde oldukları, büyüklüğü, anayol ile bağlantısı gibi) Bu sayılan özelliklerden biri fotoğrafı çekilen alanın, şehrin gelişme yönüne göre konumudur.⁷⁹ Şehrin gelişme yönünü dikkate alan bir inceleme, sanayileşme ve kentleşmenin, şehir planlarında ayrı alanlarda düşünülmesi ile ilgili olabilir. Zaten, Organize Sanayi Bölgesi'nin kentin gelişme alanına yakın bir yerde kurulması da anlamsızdır. Alternatif alanların özelliklerine göre bir değerlendirme yapılır ve içlerinden en uygun olan birkaçı raporun sonucunda Organize Sanayi Bölgesi yeri olarak önerilir. Eğer, 15.maddeye göre, Organize Sanayi Bölgesi için alternatif alan bulunamazsa bu durum gerekçeleriyle birlikte raporun sonunda belirtilir. Bu durum yazıyla valiliğe bildirilir ve yerseçimi komisyonu toplanmaz.

Yönetmelikte, yerseçimi komisyonuna üye gönderecek kurumlara, Sanayi Bakanlığınca belirlenen yerseçimi tarihi ve alternatif alanlara ilişkin harita ve bilgiler gönderilir ve komisyona temsilci göndermeleri istenir. Bu komisyon belirlenen tarihte toplanmaktadır. Komisyonun başkanlık ve sekreteryaya işleri Sanayi Bakanlığınca üstlenilir. Komisyonun üyeleri, alternatif alanlar üzerine ilgili araştırmaları yapacaktır ve gerekli tüm bilgi, belge ve dokümanı yanında getirecektir. Toplantıda ise her üye kurumu adına görüş belirtecektir. Talep olması durumunda Bakanlıkça belirlenecek gönüllü kuruluş temsilcileri gözlemci olarak komisyona katılabilir. Bu gönüllü

⁷⁹ y.a.g.y, m.20

kuruluşların hangi ölçütlerle Bakanlık tarafından belirleneceği de yönetmelikte yer alması gereken bir unsurdur. Gerekli görülürse komisyona üye gönderecek kurumlar listesinin kapsamı genişletilebilir. Buna Sanayi Bakanlığı yetkilidir. Komisyon alternatif alanları yerinde inceler. İnceleme sırasında yeni alternatiflerin önerilebilmesi mümkündür. Sonuçta incelenen alanlardan biri Organize Sanayi Bölgesi yeri olarak seçilir. Komisyon toplantısında, alternatif alanların özellikleri, kuruluş görüşlerini ve sonuç bölümünü içeren yerseçimi raporu yazılır. Bu rapora, Organize Sanayi Bölgesi kuruluş yeri olarak seçilen alanın 1/25.000 ölçekli haritası, varsa kadastro paftası da eklenir. Organize Sanayi Bölgesi alanı seçimi komisyon üyelerinin oybirliği ile karara bağlanır. Ancak, komisyon alternatif alanlardan hiçbirini Organize Sanayi Bölgesi yeri olarak uygun bulmayabilir. Bu durum Bakanlığa yazı ile bildirilir.⁸⁰

Hazırlanan yerseçimi raporu, varsa Sanayi Bakanlığına sonradan gönderilen görüşler, ihtisas Organize Sanayi Bölgesi'nin söz konusu olması halinde komisyonca seçilen alan için hazırlanan ÇED Raporu ve Çevre Bakanlığından alınacak ÇED olumlu belgesi, seçilen arazi mera ise Tarım ve Köy İşleri Bakanlığının uygun görüşü (Özel Organize Sanayi Bölgeleri hariç), Sanayi Bakanlığınca değerlendirilecektir. Sonrasında ise Organize Sanayi Bölgesi yeri ve alan büyüklüğü kesinleştirilir ve yatırım programına teklif edilir⁸¹. Kesinleşen Organize Sanayi Bölgesi yerinin uygun bulunduğu yerseçimi raporu ve varsa Bakanlığa sonradan gönderilen kuruluş görüşlerinde belirtilen şartlarla birlikte ilgili valiliğe talimat yazısıyla gönderilir. Organize Sanayi Bölgesi yeri kesinleştirilemezse 27.maddede belirtilen diğer alternatif alanlar değerlendirmeye alınır. Organize Sanayi Bölgesi Yerseçimi Yönetmeliğinin hükümlerini Sanayi ve Ticaret Bakanı yürütür.

Bu aşamalarda dikkat edilmesi gereken bir husus gizliliktir. Gizlilik ilkesine uyulmadığı takdirde eğer seçilen arazi hazine arazisi değilse arsa spekülâtörleri harekete geçmekte ve daha sonra araziye satın almak olanaksız hale gelebilmektedir. Yerseçiminin yol açtığı arsa spekülasyonu arsa değerinin artışında

⁸⁰ y.a.g.y, m.28

⁸¹ Afet İşleri Genel Müdürlüğünün ilgili genelgeleri doğrultusunda hazırlanacak imar planına esas gözlemsel jeolojik etüd raporu da eklenir. Gözlemsel jeolojik etüd raporunun da yer seçiminde etkili olmasında 17 Ağustos 1999 depreminin etkisi vardır.

bir araçtır ve baskı gruplarının bu süreçte etkisi göz ardı edilmemelidir.⁸² Bu yüzden gizlilik özellikle maliyetlerin artmaması için önem verilmesi gereken bir husustur. Organize Sanayi Bölgesi'nin kurulacağı alan doğru bir biçimde belirlenmeli ve seçilen arazinin sağlanabilirliği, ulaşım olanakları, arazi fiyatları, altyapının maliyeti ve altyapıyı kurmanın kolaylık ve güçlükleri zemin yapısı ve jeolojik etütleri bulunan alanın sosyo-ekonomik gelişme durumu ve olanakları, işgücü miktarı gibi konular da incelenmelidir.⁸³ Bütün yapılan incelemeler maliyetleri azaltmak ve optimum yerseçimini sağlamak içindir. Bunun için komisyon üyeleri gerek siyasi gerek de diğer bütün çıkarların etkisinden uzak tutulmalıdır. Komisyon üyeleri yerseçimini yaparken kamu yararını, toplumun çıkarlarını göz önüne almalı ve endüstriyel gelişimin bölgeye ve ülke ekonomisine yarar sağlaması amaçlarına göre hareket etmelidir. Ayrıca, son zamanlarda gündeme gelen deprem ve doğal afetler etütleri de yerseçimi sürecinde yerini almalıdır. 17 Ağustos 1999 depreminde Gebze Organize Sanayi Bölgesi'nde meydana gelen hasarlar bu konunun göz ardı edildiğine işarettir. Çünkü, sanayinin zarar görmesi üretimin düşmesi ve ülke ekonomisinin etkilenmesi gibi apaçık etkisinin yanında işsizlik gibi oluşacak olası sorunların da dolaylı bir sosyal etkisi olabilecektir. Dolayısıyla doğal afetlerin olası etkilerini göz ardı ederek kurulan sanayi bölgeleri, doğal afetlerin yıkıcı etkisini de baştan kabul etmek anlamına gelmektedir.

Buradan sonra yerseçimi ile ilgili genel ölçütlere de değinmek faydalı olacaktır. Klasik Yerseçimi Teorisi'ne göre önce üretimin tipi seçilecektir. Daha sonra da üretim için optimum yerin neresi olduğuna bakılacaktır. Bu teoriye göre, pazar alanı ile hammadde sahaları arasındaki üretim maliyeti ve pazara taşıma ücretlerinin minimum olduğu yer tercih edilmektedir.⁸⁴

Kısaca yerseçimi teorisinin amacı, firmanın karını maksimize etmesi için uygun yerin belirlenmesidir. Hammadde ve pazar yerini dikkate alarak bir malın en ucuz nerede üretilebileceği araştırılır. Daha sonra, yerseçimi teorisindeki gelişmelerle sanayi kuruluşlarının belli bir yerde toplanması ve belli ölçeğin üstünde

⁸² Zerrin Toprak, "Gayri Sıhhi Müessese Kapsamına Giren Küçük İşletmeler ve Çevre Sorunları (İzmir Büyükşehir Bütünü İçin Bir Yaklaşım)", s.98

⁸³ Asuman Yücel, "Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri Uygulaması", s.10-11

⁸⁴ İlhan Tekeli, "Yer Seçimi Teorileri, Endüstrileşme Politikası ve Organize Sanayi Bölgeleri Üzerine", Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Mimarlık Dergisi Sayı:5, Ankara 1970, s.50

üretim yapmaları kar maksimizasyonu açısından olumlu olduğu anlaşılmıştır.⁸⁵ Bu gelişme Organize Sanayi Bölgesi'ne yönelik bir gelişmedir. Klasik yerleşimi teorisinde harrımadde ve pazar arasındaki üretim maliyetinin ve taşıma ücretlerinin minimum olduğu yer seçilecektir. Seçilecek bu alanda kolektif biçimde birbirinin müşterisi olan ve birbirini tamamlayan Organize Sanayi Bölgeleri modeli kar maksimizasyonunu arttırmak için bir yöntem olarak görülebilir.

Türkiye'de sanayileşmenin ilk aşamasında yerleşiminin ilkeleri yeterince dikkate alınmamıştır. Bunun sonucu olarak ta kirlenmeler meydana gelmiştir. Ayrıca sanayi yurt geneline dengesizce dağılmış ve yanlış yerleşimleri yüzünden de atıl kapasiteler oluşmuştur.⁸⁶ Önceki bölümlerde işlendiği gibi Organize Sanayi Bölgeleri sanayi kuruluşlarının çevreye yapabileceği olumsuz etkileri azaltmakta bir araç olarak kullanılabilir. Çünkü, çevre koruma faaliyetlerinin maliyeti topluca üretim halinde daha ucuza getirilebilmektedir. Sanayinin kurulmasında özel sektör ve kamu sektörü işbirliği içinde çalışmalıdır. Ancak, Sanayi Bakanlığının yerleşimi konusunda tavsiye niteliğinde koyduğu kriterlere kamu kuruluşlarının yeterince uymadığı düşünülürse özel sektörden buna uymasını beklemek anlamsızlaşmaktadır. Özel sektöre sanayi yatırımları konusunda yol gösterici olması gereken kamu sektörünün öncelikle kendi koyduğu ölçütlere kendinin uyması ve bununla bir uygulama modeli ortaya koyması gerekir.

Organize Sanayi Bölgeleri konusundaki yerleşimi hususunda günlük ve tesadüfi çözümlerin uzun dönemde sorun yaratacağı açıktır. Organize Sanayi Bölgesi yerleşimi yapılırken ciddi etüt ve planlamalar yapılmalıdır. Bu planlamalar kentsel, bölgesel ve hatta ülkesel ölçekte olmalıdır. Sanayi bulunmayan bölgelerde kurulacak sanayi bölgeleri o bölgede kullanılmakta olan altyapıyı zorlayabilir. Bu nedenle Organize Sanayi Bölgelerinin olası etkileri önceden tahmin edilmeye çalışılmalıdır. Ayrıca, yerleşimi etüdü yapılırken atıl kaynakların değerlendirilmesi de planlanabilir.

Organize Sanayi Bölgelerinin yerleşimi konusunda önemli olan ilk konu Organize Sanayi Bölgesi'nin ülkenin neresinde kurulacağı ve geliştirileceğidir. Bu

⁸⁵ Asuman Yücel, *Türkiye'de Arazi Kullanımı ve Sanayi Yerleşiminde Kamu Sektörü-Özel Sektör İlişkileri, Organize Sanayi Bölgeleri*, DPT Yayınları, Ankara 1987, s.11

⁸⁶ y.a.g.e.s.13

konu bölgesel planlama ile ilgilidir. Yapılacak bölgesel planlarda Organize Sanayi Bölgeleri'nin kurulma yerleri belirtilecektir. ⁸⁷ Bunun yanında Organize Sanayi Bölgesi'nin kurulma kararı ekonomik bir karardır. Fiziki plancılar, yer seçimini yaparken bölgenin ne gibi özellikler taşıdığını düşünmek ve mevcut olanakları değerlendirmek zorundadır. ⁸⁸ Ayrıca, Organize Sanayi Bölgesi kolay ulaşılabilir bir yerde olmalıdır. Organize Sanayi Bölgesi hem iç hem de dış pazara hizmet edecek şekilde planlanıyorsa bölge en azından karayolları üzerinde olmalıdır. Havayollarının olanaklarından yararlanan bir Organize Sanayi Bölgesi dış pazarlara daha kolay ulaşabilecektir. ⁸⁹ Ayrıca, ulaşım olanakları değerlendirildiğinde demiryollarının maliyetinin daha düşük olduğu görülecektir. Organize Sanayi Bölgesi, mevcut demiryollarına yakın olmalıdır. Ancak ülkemizde demiryolları modernize edilmelidir. Kurulacak Organize Sanayi Bölgesi mevcut ulaşım olanaklarına bir yük getirecektir. Bu yükü hafifletmek için Organize Sanayi Bölgesi kurulmadan çözüm getirilmelidir. Ayrıca, Organize Sanayi Bölgesi'nin ulaşım olanaklarına yapacağı bir etki, ulaşım olanaklarının Organize Sanayi Bölgelerine götürülerek genişletilmesi olabilir.

Organize Sanayi Bölgeleri, kent planlarıyla uygun düşmelidir ve bütünleşmelidir. Ayrıca, makro düzeyde konum yerlerinin seçimi ile ilgili bazı prensipler yer almalı, bu prensipler konumlandırılma yapılacak bölge için de geçerli olmalı, kararı veren merkezi organ ile uygulayan yerel kuruluşun, organizasyon ve anlayış bakımından ortak üretim yapabilecek düzeyde olması gerekir. ⁹⁰

Organize Sanayi Bölgesi kurulmadan önce 4 amaç göze çarpmaktadır.

1. Şehirselsel arazi kullanımı kararlarının gerçekleştirilmesi,
2. Büyük şehirlerde sanayinin desantralizasyonu,
3. Bölgeler arası sanayi dağılımını istenilen yönde etkilemek,
4. Özel teşebbüsleri teşvik etmek ve sanayileşmeyi hızlandırmak.

Son olarak Organize Sanayi Bölgesi'nde haberleşme olanaklarının önemine değinilecektir. Organize Sanayi Bölgesi'nde posta, telgraf, telefon, faks, internet vb.

⁸⁷ Güngör Önal, a.g.e, s.58

⁸⁸ Esen Onat, a.g.e, s.24

⁸⁹ *Manisa Organize Sanayi Bölgesi uluslar arası İzmir Adnan Menderes Havaalanına, İzmir Limanına, İzmir'e yakın bir yerdedir. Ayrıca Manisa OSB' si İzmir-Bursa-İstanbul karayolu üzerinde kurulmuştur.*

⁹⁰ Akın Süel, a.g.e , s.67

gibi haberleşme olanakları önceden kurulmalıdır. Bu olanaklardan gerektiği gibi yararlanamayan bir Organize Sanayi Bölgesi düşünülemez. Ayrıca, Organize Sanayi Bölgesi yerleşiminde arazinin başka bir biçimde kullanılabilmesi konusunda da incelemeler yapılabilir. Sanayinin planlı Organize Sanayi Bölgeleri'nde toplanması kentsel yerleşim için de bir düzenlilik yarattığı gibi Organize Sanayi Bölgeleri'ne sunulan altyapı olanaklarından kentsel yerleşimler de yararlanabileceklerdir.

III. ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ'NİN HUKUKİ YÖNÜ

A. Organize Sanayi Bölgesi Kanunu

12 Nisan 2000 tarihinde kabul edilen 4562 numaralı Organize Sanayi Bölgesi Kanunu ülke açısından büyük önem taşıyan Organize Sanayi Bölgesi konusunda, hukuki eksikliği gidermeye yöneliktir. Organize Sanayi Bölgesi Kanunu, Organize Sanayi Bölgelerinin kuruluş, yapım ve işletilme esaslarını düzenleyen bir kanundur. Organize Sanayi Bölgesi konusunun yönetmeliklerle değil de başlı başına bir kanunla düzenlenmek istenmesi oldukça sevindiricidir. Organize Sanayi Bölgesi Kanunu, Organize Sanayi Bölgesi'ndeki tüm kuruluşların görev, yetki ve sorumluluklarını belirleyen bir kanundur.

Organize Sanayi Bölgesi Kanunuyla ilgili olarak kuruluş, nitelik ve organları ile ilgili olan maddeler önceki konularda işlenmiştir. Özetle, Organize Sanayi Bölgesi, yerleşimi yönetmeliğine göre uygun görülen yerlerde Sanayi ve Ticaret Bakanlığının onayı ile kurulur. Organize Sanayi Bölgesi kamu yararına kamulaştırma yapabilir. Organize Sanayi Bölgesi kurulması için seçilen bölge özel mülkiyette ise rızaen satın alma ya da kamulaştırma yoluyla bu araziler iktisap edilir(kazanılır,edinilir) . Organize Sanayi Bölgesi, kamu yararına kamulaştırma yapabilen veya yaptırabilen özel hukuk tüzel kişisidir.⁹¹ Kamu yararının olup olmadığına ise müteşebbis heyetin başvurusu üzerine Sanayi ve Ticaret Bakanlığı karar verir. Ancak, arazi bedeli ödeme yükümlülüğü ve arazi mülkiyeti edinilirken yapılan masraflar Organize Sanayi Bölgesi tüzel kişiliğince yapılmak zorundadır.

Organize Sanayi Bölgesi Kanununa göre, Organize Sanayi Bölgesi'nin organları; müteşebbis heyet, yönetim kurulu, denetim kurulu ve bölge müdürlüğüdür.

⁹¹ 4562 sayılı kanun, m.5

Müteşebbis heyet (işletme aşamasında genel kurul), Organize Sanayi Bölgesi'nin oluşumuna katılan kurum ve kuruluşların yetkili organlarıncı üyeleri arasında belirleyeceği üyelerden oluşur. Organize Sanayi Bölgesi Kanununa göre müteşebbis heyet, Organize Sanayi Bölgesi'nin kuruluş amaçlarını gerçekleştirmek için gereken karar ve tedbirleri alan ve kanun, yönetmelik vb. tarafından verilen görevleri yerine getiren, yönetim ve denetim kurulu çalışmalarını ve hesaplarını ibra eden(aklamak, temize çıkarmak) ve Organize Sanayi Bölgesi'ne ait parasal ve diğer kaynakları amacına uygun kullanmakla yükümlü ve görevlidir.⁹²

Yönetim kurulu ise, müteşebbis heyetten en az 4'ü kendi üyesi olacak şekilde 5 asil ve 5 yedek üyeden oluşur ve üyeleri 2 yıl için seçilir. Yönetim kurulu; kanun, yönetmelik, kuruluş protokolü vb. ile müteşebbis heyetin kararları çerçevesinde Organize Sanayi Bölgesi'nin sevk ve yönetimini yürütür.⁹³

Denetim kurulu, müteşebbis heyet üyeleri arasında 2 yıl süre ile 2 asil ve 2 yedek üyeyi denetim kurulu için seçer. Denetim kurulunun görevi, bütçenin sarf ve uygulamasını denetlemektir. Ayrıca, denetim kurulu yılda bir kere genel denetleme raporu, 3 ayda bir de ara rapor düzenler ve müteşebbis heyete sunar.⁹⁴

Bölge Müdürlüğü ise bölge müdürü ve yeteri kadar teknik personelden oluşur. Bölge müdürü, yönetim kurulu kararları ve talimatları doğrultusunda Organize Sanayi Bölgesi'nin sevk ve yönetimini yürüten ve diğer görevleri yapan kişidir.⁹⁵

Organize Sanayi Bölgesi, yönetim kurulu başkanı veya başkan vekiline temsil edilir. Organize Sanayi Bölgesi'nin gelirleri ise şunlardır;

- Müteşebbis heyete katılan kurum ve kuruluşların verdiği iştirak payları,
- Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösterecek katılımcıların ödediği aidatlar,
- Yönetim aidatları,
- Arsa altyapı katılım payları ve hizmet karşılıkları

⁹² y.a.g.k, m.7

⁹³ y.a.g.k, m.8

⁹⁴ y.a.g.k,m.9

⁹⁵ y.a.g.k. m.10

- Bölge içinde kurulacak işletmelerin projelerinin tasdik ve vize bedelleri,
- Arsa satışından sağlanan gelirler,
- Banka faizleri ve gecikme cezaları,
- Bölgeye ait ortak mülklerin binaları ve hizmet gelirleri,
- İlan ve reklam gelirleri,
- Organize Sanayi Bölgesi altyapı ve sosyal tesislerin ihalesi için hazırlanan dosyaların satış bedelleri ve bölge içinde kurulacak olan işletmelerin projelerini tasdik ve vize bedelleridir.

Müteşebbis heyet tarafından, yönetim kurulu başkan ve üyeleriyle denetim kurulu üyelerinden kamu personeli olanlara toplantı başına huzur hakkı, diğerlerine de huzur hakkı veya aylık ödenebilir.⁹⁶ Bu ödemelerin miktarı her yıl müteşebbis heyetçe belirlenir ve ödemeler müteşebbis heyetin kendi kaynaklarından yapılır. (Sanayi Bakanlığından alınan krediler dışında) Bölge müdürü ve diğer personeller 1475 sayılı İş Kanunu hükümlerine bağlıdır.

Katılımcılara yapılacak arsa tahsisi yönetmelik hükümlerine göre müteşebbis heyetçe yapılır. Tahsis ve satış yapılan arsalar amacı dışında kullanılamaz. Bu arsaların borcu tamamen ödenmedikçe satın alınamaz, devredilemez ya da temlik edilemez. (bir hakkın başkasına geçirilmesi) Ancak, arsa tahsisi veya satışı yapılan firma tasfiye edilirse tahsis hakkı ortaklaşa devredilebilir.

Organize Sanayi Bölgesi tarafından katılımcıların ortak yararlanmasına ayrılan yerlerin giderleri Organize Sanayi Bölgesi tarafından karşılanır. Altyapı tesisi kurma ve işletme hakkı da sadece Organize Sanayi Bölgesinin yetki ve sorumluluğundadır. Katılımcılar, altyapı gereksinimlerini Organize Sanayi Bölgesi'nin tesislerinden karşılamalıdır. Organize Sanayi Bölgesi izin vermedikçe bunun aksi olanaksızdır.

Organize Sanayi Bölgesi tüzel kişiliğinin, Organize Sanayi Bölgesi Kanununun uygulanmasıyla ilgili işlemleri de vergi, resim ve harçtan muaftır.

⁹⁶ 4562 sayılı kanun, m.17

Müteşebbis heyet, yönetim ve denetim kurulu üyeleri ve bölge müdürü ile bütün personel kendi kusurlarından meydana gelen zarardan ötürü sorumludurlar.

Sanayi Bakanlığı, Organize Sanayi Bölgesi kuruluş protokolünü imzalar. Kuruluş protokolü ise müteşebbis heyetlerce hazırlanır. Organize Sanayi Bölgeleri'nin her türlü hesap ve işlemleri yıllık olarak Organize Sanayi Bölgesi yönetimince yeminli mali müşavirlere incelettirilir.

Bölgede kurulacak bütün işletmelerin 2/3'ü üretime geçtiğini belgelerse veya bölgenin kredi borcu tamamen ödenirse katılımcılar ve müteşebbis heyet üyeleri ile birlikte en geç 6 ay içinde yapılacak ilk genel kurul toplantısında müteşebbis heyet, yönetim ve denetim kurullarının görevleri sona erer. Üretime geçen katılımcıların salt çoğunluğu müteşebbis heyetin göreve devam etmesini isteyebilir. Bu durumda müteşebbis heyet görevine devam eder. Bu durumda müteşebbis heyete katılacak katılımcı sayısı müteşebbis heyetin üye sayısının yarısından bir fazla olur. Genel kurul oluştuktan sonra müteşebbis heyet, yönetim ve denetim kurulları Organize Sanayi Bölgesi ile ilgili hiçbir karar alamaz. Karar alsalar bile bunlar uygulanmaz. Genel kurulun toplantı esas ve usulleri ile yönetim ve denetim kurulu seçimine ilişkin esas ve usuller yönetmelikle belirlenir. Genel kurul, Organize Sanayi Bölgesi'nin en ideal şekilde işleyişi ile ilgili gerekli karar ve tedbirleri alır ve Organize sanayi Bölgesi'nin yönetim kurulu ile denetim kurulunu oluşturur.⁹⁷ Organize sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliğine göre yönetim kurulunun Organize Sanayi Bölgesi'ni temsil ve ilzam etme ve Organize Sanayi Bölgesi'nin sevk ve idaresini yürütme, denetim kurulunun ise Organize Sanayi Bölgesi defterlerini inceme, gerekli kayıtların tutulmasını sağlama, bütçe, bilanço, gelir cetvellerini inceleme gibi görevleri vardır.

Organize Sanayi Bölgesi Kanunu, özel hukuk tüzel kişileri ve gerçek kişiler tarafından da Organize Sanayi Bölgesi kurulmasına izin vermektedir. Ancak bu Organize Sanayi Bölgeleri, Organize Sanayi Bölgesi Kanunundaki usullere uymak zorundadır ve ayrıca kamulaştırma yapamazlar

⁹⁷ 24713 sayılı yönetmelik, m.154

Organize Sanayi Bölgeleri kendi aralarında ortak sorunları çözmek ve kendi aralarında yardımlaşmak için üst kuruluşlar kurabilirler Bunların görev ve çalışma şekilleri yönetmelikle belirlenir.

Organize Sanayi Bölgesi Kanunundaki öngörülen yönetmelikler Organize Sanayi Bölgesi uygulama yönetmeliği adı altında bir yıl içinde çıkarılır. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Organize Sanayi Bölgesi Kanunu uygulamasıyla ilgili mevzuat çerçevesinde gerekli önlemleri almaya ve düzenlemeleri yapmaya yetkilidir.

Organize Sanayi Bölgesi Kanunuyla Organize Sanayi Bölgesi yönetimlerine çok ve geniş yetkiler verilmiştir. Ancak, kanunda bununla beraber birçok sorumluluk da yüklenmiştir. Organize Sanayi Bölgesi yönetimine verilen yetkilerle hemen her sorun Organize Sanayi Bölgesi tarafından çözülecektir. Bununla birçok bürokratik engelin kalkacağı düşünülürse yapılan sevindiricidir. Ancak, dikkat edilmesi gereken konu, Organize Sanayi Bölgesi yönetimlerinin bürokratik engel yaratan unsurlar haline gelmemesidir.

Organize Sanayi Bölgesi Kanununda mevzii imar ve parselasyon planları değişiklikleri, Organize Sanayi Bölgesi tarafından yönetmeliğe uygun hazırlanması ve il idare kurulu kararıyla yürürlüğe girmesi ayrıca mevzii imar planına göre arazi kullanımı, yapı ve tesislerin projelendirilmesi, inşası ve kullanımıyla ilgili ruhsat ve izinler Organize Sanayi Bölgesi'nce verilir ve denetlenir hükümleri belediyeleri bu süreçte dışladığı ve bu yetkilerin belediyelerden alınıp Organize Sanayi Bölgelerine verilmesi eleştirilmiştir.⁹⁸ Bu eleştirilerin dayanağı belediyelerin finansal kaynaklarının (ruhsat,izin belgesi gibi belgeleri verme yetkisinin Organize Sanayi Bölgesi yönetimine verilmesi gibi) azaltılmasıdır. Diğer bir eleştiri noktası ise belediyelerin Organize Sanayi Bölgeleri'yle ilgili kararlara etkin katılamaması noktasındadır. Bu noktada belediye gibi siyasi nitelikli organları karar alma sürecinden dışlamanın ya da onlara olumsuz bir gözle bakmanın yanlış olduğu söylenecektir. Örneğin,partilerin uzlaşması karar almayı kolaylaştırır. Belediyelerin karar alma sürecinde yer alması doğru olmalıdır.

⁹⁸ Fethi Aytaç, "Belediyelerimizi Olumsuz Etkileyebilecek Bir Kanun: Organize Sanayi Bölgesi Kanunu", Mali Hukuk Dergisi Eylül-Ekim 2000 sayı 89

Genel anlamıyla kanun, Organize Sanayi Bölgesi konusuna açıklık getirmekte ve uygulamada kolaylıklar sağlamaktadır. Ayrıca, Organize Sanayi Bölgelerinin tüzel kişiliklerinin bulunması ve kendilerine ait gelirlerinin bulunması Organize Sanayi Bölgelerindeki özerklik için önemlidir. Sanayinin düzenli gelişmesini sağlamak için Organize Sanayi Bölgesi Kanununun önemi açıktır. Organize Sanayi Bölgesi Kanununda yapılan Organize Sanayi Bölgesi tanımına göre, Organize Sanayi Bölgelerine kentleşmeyi yönlendirme ve çevre sorunlarını çözmeye bir araç olarak bakılmaktadır. Organize Sanayi Bölgelerinin kent içindeki yerleşim ve sanayi bölgelerinin ayrı yerlerde toplulaştırılmasını sağlayabileceği bir gerçektir. Ancak, gelişmekte olan bölgelerde kurulan başarılı Organize Sanayi Bölgesi projelerinin yaratacağı nüfus hareketleriyle birlikte kanunda öngörülen kentleşmeyi yönlendirme amacı birbirine daha yakındır.

Organize Sanayi Bölgeleri, Organize Sanayi Bölgesi Kanununa göre, Organize Sanayi Bölgeleri Yerleşimi Yönetmeliğine uygun görülen yerlerde Sanayi ve Ticaret Bakanlığının onayı ile kurulur.⁹⁹ Organize Sanayi Bölgeleri Yerleşimi Yönetmeliğinin 29.maddesine göre , Organize Sanayi Bölgesi yeri belirlenirken ihtisas Organize Sanayi Bölgesi kurulacaksa ÇED olumlu belgesinin ekleneceği belirtilmiştir. Organize Sanayi Bölgesi kurulma aşamasında ÇED istenmemektedir. Ancak, Organize Sanayi Bölgesi içinde kurulacak olan fabrika, işletme ya da şirket için ÇED ya da ÇED Ön araştırma raporu istenebilmektedir. Yani, ÇED Yönetmeliği uyarınca, bu yönetmeliğin hükümlerine tabi olan faaliyetleri gerçekleştirmeyi planlayan yatırımcılar faaliyetin türüne göre ÇED ya da ÇED Ön araştırma raporu hazırlamakla yükümlüdür. ÇED Yönetmeliği kapsamındaki faaliyetlerin çevreye yapabileceği etkilerin belirlenmesi, değerlendirilmesi ve belirlenen olumsuz etkilerin önlenmesi için ÇED gerçekleştirilir. ÇED uygulanacak olan faaliyetlerin listesi ÇED Yönetmeliğinde Ek I'de verilmiştir. ÇED Ön araştırması uygulanacak olan faaliyetler listesi de yine ÇED Yönetmeliğinde Ek II'de görülmektedir. Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyetin gerçekleştirilmesinden önce ÇED Yönetmeliğine tabi bir faaliyetin sahibi bir dilekçe ile faaliyetin gerçekleşeceği ilin valiliğine başvurur. Bu dilekçede projenin özeti, faaliyet için önerilen yer veya yerlerin mülkiyetine ilişkin belge, imar ve vaziyet planı ve varsa faaliyeti tanıtan belgeler bulunur. Valilik belirtilen yerde faaliyetin gerçekleştirilmesini, mevzuat bakımından bir sakıncası olup olmadığını kamu kurum ve kuruluşları aracılığıyla inceler. Eğer valilik faaliyeti

⁹⁹ 4562 sayılı kanun, m.4

mevzuat açısından uygun bulursa, faaliyet sahibi, gerçekleştireceği faaliyet EK I'de yer alıyorsa Sanayi ve Ticaret Bakanlığına, Ek II' de yer alıyorsa valiliğe başvurur. Faaliyet sahibine.bakanlık ÇED formatı valilik ise ÇED Ön araştırma raporu formatı verir. Faaliyet sahibi de bu formatı esas alarak gerekli işlemleri yapmaya başlar. ÇED Raporu formata uygun bulunursa bunu incelemek ve değerlendirmek üzere İnceleme ve Değerlendirme Komisyonu kurulur ve belirtilen tarihler içinde komisyon kararını verir. Eğer ÇED Ön araştırma raporu hazırlanıyorsa, benzer görevle ÇED Ön Araştırma Komisyonu kurulur. Sonuçta, ÇED olumlu veya olumsuz görüşünü ÇED hazırlanacak faaliyetlerde Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, ÇED Ön araştırma kapsamındaki faaliyetlerde ise İl Çevre Kurulunca verilecektir. ÇED, yeni kurulacak faaliyetlerin çevreye olası etkilerini değerlendirmek, zararlı etkilerini ise önlemek amacıyla sosyo-ekonomik faktörler de dikkate alınarak hazırlanması gereken bir unsurdur.¹⁰⁰

Organize Sanayi Bölgesi Kanununa göre, Organize Sanayi Bölgelerinde bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanılması gerektiği söylenmektedir¹⁰¹. Ancak, buna göre Organize Sanayi Bölgelerinin tümüne bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanmalarını yaymak için iki yol vardır. Birincisi, Organize Sanayi Bölgelerindeki bilgi ve bilişim teknolojileri için bir standart koymak veya devletin bu teknolojilerin kullanılmasında yardımcı olmasıdır. Ancak, daha akılcı olan ilk başta Organize Sanayi Bölgeleri için belli standartları oluşturmak daha sonra teknolojilerin modernizasyonunda devletin yardımını almaktır. Bu konuların Organize Sanayi Bölgesi Kanunu yanında yönetmeliklerle düzenlenmesi daha faydalı olacaktır.

B. Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği

Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği'nin amacı Organize Sanayi Bölgeleri'nin kuruluş, yapım ve işletilmesi ile ilgili usul ve esasları düzenlemektedir ve 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu'na dayanmaktadır¹⁰². Bu yönetmelikte Organize Sanayi Bölgeleri kurmak isteyen kurum ve kuruluşların hazırlayacağı Organize Sanayi Bölgesi gerekçe raporunun valiliğin onayı ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın uygun görmesiyle, yer seçimi yapılmak üzere

¹⁰⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız, Zemin Toprak, Çevre Yönetimi ve Politikası, Anadolu Matbaacılık, İzmir 1998, s.198-225

¹⁰¹ 4562 sayılı kanun, m.5

¹⁰² 24173 sayılı yönetmelik, m.1 ve 3

değerlendirmeye alınacağı söylenmektedir. Yer seçiminin ise Yer Seçimi Yönetmeliğine göre yapılacağı belirtilmiştir. Yer seçiminin Hazine ya da kamu kurum ve kuruluşlarının arazilerinden yapılması halinde belirlenecek kamulaştırma bedelinin peşin ya da taksitle ve pazarlık usulüyle Organize Sanayi Bölgesi tarafından satın alınabileceği de yönetmelikte belirtilmiştir. Organize Sanayi Bölgesi'nin yeri kesinleştikten sonra kuruluş protokolünün Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nca onaylanmasıyla Organize Sanayi Bölgesi'nin tüzel kişilik kazanacağı belirtilmiştir. Kamu yararı kararının ise Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından verileceği belirtilmiştir¹⁰³.

Organize Sanayi Bölgeleri'nin organları, Organize Sanayi Bölgesi Kanunu'nda değinildiği gibi müteşebbis heyet ya işletme aşamasında genel kurul, yönetim kurulu, denetim kurulu ve bölge müdürlüğüdür. Organize Sanayi Bölgeleri'nin organları önceden incelendiği için burada tekrar değinilmeyecektir.

Organize Sanayi Bölgeleri'nde görev yapacak personelde hem genel şartlar hem de görevin niteliğine göre özel şartlar aranmaktadır. Ayrıca yönetmelikte, Organize Sanayi Bölgeleri için hazırlanacak imar planında, Organize Sanayi Bölgesinin özelliği ve gelecekte gereksinimlerine göre Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan imar planı teknik şartnamesine göre sanayi parselleri, sosyal, idari ve teknik donatı alanları, arıtma alanı, Sağlık Bakanlığınca belirlenen sağlık koruma bandı ve benzerleri ile birlikte arazi kullanım kararları oluşturulur. Bunun yanında, Organize Sanayi Bölgesi imar planı sınırı esas alınarak düzenleme sınırı belirlenir¹⁰⁴.

Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği kanununda yürürlüğe giren imar planına göre arazi kullanımı, yapı ve tesislerinin projelendirilmesi, inşası ve kullanımıyla ilgili ruhsat ve izinlerin, Organize Sanayi Bölgeleri tarafından verileceği ve denetleneceği belirtilmektedir. Bu tür ruhsat ve izinlerin Organize Sanayi Bölgeleri'ne verilmesi belediyelerin gelir kaynaklarını azalttığı yönündeki eleştirilere daha önce yer verilmiştir. Ayrıca, arsa tahsislerinin de Organize Sanayi Bölgeleri müteşebbis heyetleri tarafından yapılacak olması Organize Sanayi Bölgelerine

¹⁰³ y.a.g.y, m.10

¹⁰⁴ y.a.g.y, m.55 ve 62

verilen önemi göstermektedir. Arsa tahsisi için gereken nitelikler ve Organize Sanayi Bölgeleri'nde kurulamayacak nitelikler yönetmelikte yer almaktadır.

Organize Sanayi Bölgeleri'nin kuruluşuna katılacak kurum ve kuruluşların Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından belirlenen kuruluş masraflarına katılmayı Bakanlığa taahhüt etmek zorundadırlar. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan kredi alacak Organize Sanayi Bölgeleri de katılma payını yatırmak zorundadır. Bu krediler Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bütçesinde yer alır.

Organize Sanayi bölgeleri kendi aralarında yardımlaşmak ve ortak sorunlarını çözüme kavuşturma amacıyla üst kuruluşlar kurabilirler. Üst kuruluşlar Sanayi ve ticaret Bakanlığı'nın üst kuruluş protokolünü onaylamasıyla kurulur. Üst kuruluşta tüzel kişiliğini kazanmış en az 9 adet Organize Sanayi Bölgesinin katılımıyla kurucular kurulu meydana gelir. Kurucular kurulu ilk toplantısında bir başkan bir de başkan vekili seçer. Kurucular kurulu, ilk genel kurula kadar görev yapmaktadır ve ilk genel kurulda seçilecek yönetim kuruluna görev ve yetkilerini devir ve teslim etmektedir. Yönetmelikte üst kuruluşun organları Genel kurul, yönetim kurulu, denetim kurulu ve genel sekreter olarak belirlenmiştir.

Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu'nda olduğu gibi, Organize Sanayi Bölgelerinin kuruluş, yapım ve işletilmesi ile ilgili usul ve esasları düzenlemektedir. Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği, Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu doğrultusunda, uygulamaya yöneliktir ve uygulamada karşılaşılabilecek her türlü konuyu düzenlemektedir.

C. 4737 Sayılı Endüstri Bölgeleri Kanunu ve Organize Sanayi Bölgeleri Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun

Kanunda değinildiği gibi bu kanunun amacı, yatırımları teşvik etmek, yurtdışında çalışan Türk işçilerin tasarruflarını Türkiye'de yatırıma yönlendirmek ve yabancı sermaye girişini sağlamak üzere endüstri bölgesi kurulmasına, yönetimine ve işletilmesine ilişkin izin ve teşvikleri kapsamaktadır.¹⁰⁵ 4737 sayılı kanunla, Endüstri Bölgeleri Koordinasyon Kurulu, Başbakanlık Müsteşarının başkanlığında toplanır. Maliye, Bayındırlık ve İskan, Tarım ve Köy işleri, Sanayi ve Ticaret, Enerji

¹⁰⁵ 4737 sayılı kanun,m.1

ve Tabii Kaynaklar, Turizm ve Çevre Bakanlıkları müsteşarları, DPT, Dış Ticaret ve Denizcilik müsteşarları, Köy Hizmetleri Genel Müdürü ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği temsilcisi kurulda yer alır. Kurul gerekirse, kamu kurum ve kuruluşlarının görüşlerine başvurur ve 4737 sayılı kanunla verilen görevleri yerine getirir.

Kanuna göre, Sanayi ve Ticaret Bakanlığının önerisiyle, Endüstri Bölgeleri Koordinasyon Kurulunca belirlenen yerlerde, Bakanlar Kurulunca endüstri bölgeleri kurulabilir. Endüstri bölgesi kurulmasındaki amaç, ülke ekonomisinin gelişmesini ve teknoloji transferini sağlamak, üretim ve istihdamı arttırmak, yatırımları teşvik etmek ve yabancı sermaye girişini arttırmaktır.¹⁰⁶

Endüstri bölgelerinin yönetimi ve işletilmesi endüstri bölgesi olarak tespit edilen yerin içinde bulunduğu ilin valisi başkanlığında, ilgili belediye başkanları ve Endüstri Bölgeleri Kurulunca üye bakanlık ve kuruluşların temsilcilerinden oluşan komisyonca yürütülür

Endüstri bölgelerinde yatırım yapmak isteyen yerli ve yabancı gerçek ve tüzel kişiler Sanayi ve Ticaret Bakanlığına başvuracaktır. ÇED raporu üzerinde yapılan inceleme ve değerlendirme sonucu ÇED hakkında olumlu kararı alınan ve yatırımı kabul edilen faaliyetler için gereken izin, ruhsat ve onaylar verilmeden önce başvuruyu yapan kuruluşun yatırımda kullanacağı sabit yatırım tutarının %0.5'inden fazla olmayacak şekilde Bakanlar Kurulunca belirlenecek tutar Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Merkez Saymanlık Müdürlüğü hesabına yatırılır. Bu yatırılan para endüstri bölgelerinin yönetim ve işletilmesinde kullanılacak bir katkı payıdır. Yatırılan bu tutar genel bütçeye özel gelir olarak kaydedilir. Endüstri bölgesi için yapılacak arazi temini ve altyapı ile ilgili giderler bu amaçla ayrılan ödenek ve az önce bahsedilen özel ödenekten karşılanacaktır. Özel ödeneğin kullanılmayan kısmı bir sonraki seneye devredilir.

Kamulaştırma ödeneği Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bütçesinden karşılanan endüstri bölgesi arazisi Hazine adına tapuda tescil ettirilir. Bu kanun dahilindeki harcamalara 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu ve 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu hükümleri uygulanmaz. Ancak, denetlemenin hangi usule göre yapılacağı belirtilmemiştir. Bu eksiklik kuşku doğurabilecek niteliktedir.

¹⁰⁶ y.a.g.k,m.3

Endüstri bölgeleri ilan edilen yerde yatırım yapmak isteyen yerli ve yabancı gerçek ve tüzel kişiler ÇED raporunu hazırlayıp Çevre Bakanlığına sunmak zorundadırlar. Bu faaliyetler yer tetkiki kararından muaftır. Ancak, yatırım yapılacak olan alanda yer tetkikinin yapılması ÇED' in ön aşamasıdır. Yer tetkiki, faaliyet yapılması planlanan yerin, valilikçe mevzuat bakımından engel teşkil edip etmediğinin araştırılmasına yöneliktir. Ancak, yer tetkikini bu süreçten çıkarmak mevzuatlara aykırı olan ama bir anlamda göz yumulan faaliyetlerin ortaya çıkmasına neden olabilecektir. Bu anlamda yatırımları teşvik amacıyla çıkarılan bir kanunun mevzuatı dikkate alınması yani ÇED Yönetmeliğinin eksik uygulanmasına sebep olmaması gerekirdi.

ÇED Raporu sunulduktan sonra, faaliyetin niteliğine göre Endüstri Bölgeleri Koordinasyon Kuruluna üye Sağlık, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlıkları, faaliyetin gerçekleştirileceği yerin belediye başkanı ve bilimsel kuruluşların temsilcilerinden oluşan inceleme ve değerlendirme komisyonu oluşur. Raporun Çevre Bakanlığına ulaşmasından itibaren 2 ay içinde nihai karar verilmelidir. Eğer rapor düzeltilmek için faaliyet sahibine geri verilirse, faaliyet sahibi bunu 15 gün içinde düzeltmelidir.

İnceleme ve değerlendirme sonucu, ÇED olumlu karar verilirse ilgili kurumların hiçbir işlemine gerek duyulmadan 15 gün içinde gerekli ruhsat, onay ve izinler verilir. Bu düzenleme sonucunda endüstri bölgesinde yeni işe başlayan gerçek ve tüzel kişilerin bu bölgelerdeki yatırımlarına ilişkin yatırım ve teşvik karamamesi çerçevesinde hangi teşviklerin verileceği ve verilecek tüm teşviklerin hangi yatırımlara ne şekilde ve ne ölçüde uygulanacağı hususlarında Bakanlar Kurulu yetkilidir.

Endüstri bölgelerinin içinde kalan özel mülkiyet arazi ve arsaların yatırım faaliyetine tahsisi için acele kamulaştırma yapılabileceği söylenmektedir. Bu şekilde kamulaştırılan arazi Hazine adına tescil edilir. Yatırımların daha çabuk bir şekilde gerçekleştirilmesi amacıyla kanuna konulduğu düşünülen bu husus mağduriyetler doğurmamalıdır. Kamulaştırma bedelinin objektif ölçütlere göre belirlenmesi kısa sürede zor olabilir. Kamulaştırma Kanununda acele kamulaştırma, Milli Müdafaa

Mükellefiyeti Kanununda yurt savunması ile ilgili durumlarda ve kanunda bahsedildiği gibi olağanüstü bazı hallerde başvurulacak bir yöntemdir.

Endüstri Bölgeleri Koordinasyon Kurulu ve komisyonun çalışmaları endüstri bölgesinin seçimi, yatırım izninin verilmesi, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bütçesine özel ödenek kaydedilen tutarların uygulanmasına ilişkin diğer hususlar Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.

Bu kanuna göre, 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanununa göre kurulan Organize Sanayi Bölgelerinden Sanayi Bakanlığının uygun gördükleri , Endüstri Bölgeleri Koordinasyon Kurulu teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca Endüstri Bölgesi ilan edilebilir.

Endüstri bölgesi kurulacak yerlerde Organize Sanayi Bölgesi varsa, öncelikle mevcut Organize Sanayi Bölgesi endüstri bölgesi ilan edilebilir. Endüstri bölgesi olarak ilan edilen Organize Sanayi Bölgeleri mevcut organları aracılığıyla sevk ve idare edilir. Bu bölgelerde, kanunun tanımladığı yatırımları gerçekleştiren yatırımcılar bu kanun ile getirilen teşviklerden yararlanacaklardır.

Bu kanun yatırımcıları teşvik etmek ve yurtdışındaki Türk işçilerin tasarruflarını yatırıma yönlendirmeyi amaçlamasıyla olumludur. Yabancı sermaye girişini hızlandırmak ve yatırımı artırma amacıyla bahsedilen ÇED ile ilgili hükümler ve harcamaların denetleme dışı bırakılması hükümleri olumsuzdur. Ayrıca, mevcut Organize Sanayi Bölgeleri'nin de Endüstri Bölgesi Kanununca, Endüstri Bölgesi kapsamına alınmasının getireceği fayda tartışmalıdır. Örneğin ÇED için yapılan yer tetkiki konusuna önceden Organize Sanayi Bölgesi kapsamında olan faaliyetler ve sonradan Organize Sanayi Bölgesi Kanunuyla yer tetkikinden muaf tutulan faaliyetlerin bir arada üretim yapmalarının en azından mevzuat açısından çelişmeler doğurabileceği unutulmamalıdır. Ayrıca, endüstri bölgesi olarak ilan edilen Organize Sanayi Bölgeleri'nin mevcut organları korunacak hatta bu organlar aracılığıyla sevk ve idare edilecektir. Bunun sonucunda, doğrudan endüstri bölgesi olarak kurulan alanlarla, Organize Sanayi Bölgesi'nden endüstri bölgesi yapılan alanlar arasında yönetim açısından farklı uygulamalar görülebilecektir.

D. Kalkınma Planlarında Organize Sanayi Bölgeleri

Organize Sanayi Bölgeleri için kalkınma planları büyük önem taşır. Organize Sanayi Bölgelerinin hukuki dayanaklarından biri de beş yıllık kalkınma planlarıdır.¹⁰⁷ Organize Sanayi Bölgesi kurma çalışmaları beş yıllık kalkınma planlama dönemi öncesinde başlasa bile kalkınma planları Organize Sanayi Bölgeleri'nin kurumsallaştırılmasına katkıda bulunmuştur.¹⁰⁸ 1962 yılında Bursa Sanayi Odası, Bursa Organize Sanayi Bölgesi'nin kurulması için girişimde bulunmuştur. Ama, Organize Sanayi Bölgeleri'nin planlı bir teşvik çerçevesinde ele alınması kalkınma planları ile birlikte.¹⁰⁹

I. Beş yıllık Kalkınma Planında, sanayileşme sürecinde yapılacak bütün yatırımların bölgeler arası dengeli bir kalkınmayı göz önüne alması gerektiği söylenir. Türkiye'nin gelişimi için seçilen yol sanayileşmedir. Bu kalkınma planında endüstriyel teşvik alt başlığında sanayi bölgelerinin seçileceği ve düzenli yerleşmelerin kurulacağı bundaki amacın sanayide verimi arttırmak ve dengeli bir bölgesel kalkınmayı sağlamak olduğu söylenmiştir. Bursa ve Manisa Organize Sanayi Bölgeleri I. Kalkınma Planı döneminde kurulmuştur.

II. Beş Yıllık Kalkınma planında, sanayi bölgeleri bölgeler arası dengesizliği gidermede temel hedeflerden biri olarak görülmüştür. Bunun için de, sanayi teşvik tedbirlerinin kapsamının genişletilmesi öngörülmüştür. Plandaki ifadeye göre, özel teşebbüsü de az gelişmiş bölgelere çekmek için, mali ve ekonomik teşviklerin yanı sıra ucuz su ve enerji kullanma imkanını da sağlayan sanayi bölgelerinin kurulacağı söylenmiştir. Planda "endüstri işletmelerinin gelişmelerini sağlamak üzere, gelişme potansiyeli bulunan kentlerin yakın çevresinde altyapısı hazırlanmış endüstri bölgeleri kurulacaktır" ifadesi vardır. Bundan Organize Sanayi Bölgeleri'nin Türkiye'nin belli bölgelerinde yoğunlaştırılabileceğini ve altyapı olanaklarıyla da destekleneceğini çıkarabiliriz.

¹⁰⁷ Mahmut Özdemir, a.g.e ,s.16

¹⁰⁸ *Türkiye'de ve Dünya' da Sanayi Bölgeleri ve Uygulamaları*, Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Sanayi Dairesi- Sanayi Bölgeleri Müdürlüğü Ankara 1983, s..32

¹⁰⁹ Asuman Yücel, *Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri Uygulaması*, DPT Yayınları, Ankara 1986, s.4

III. Beş Yıllık Kalkınma Planına göre hafif nitelikli endüstrilerin yerleşmesi için kurulacak Organize Sanayi Bölgeleri, gelişme potansiyeline sahip kentsel merkezlerde sanayi faaliyetlerinin düzenlenmesi amacıyla bir teşvik aracı olarak kullanılacaktır. Bu kalkınma planında Organize Sanayi Bölgelerinin bölgesel kalkınmaya yardımcı olma amacından ziyade Organize Sanayi Bölgeleri sanayiye teşvik ve kentleşme aracı olarak ta görülmüştür.

IV. Beş Yıllık Kalkınma planında, geri kalmış bölgelerin yatırımlardan az pay aldığı ve III. Beş Yıllık Kalkınma Planında bölgesel dengesizliklerin arttığı belirtilmiştir. Az gelişmiş bölgelere sanayi yatırımlar yapılması planlanmış ama Organize Sanayi Bölgeleri plandaki ifadeye göre bölgesel gelişme amaçlarına hizmet edecek sanayi kompleksi türündeki ağır sanayi ve yan sanayilerinden oluşan kapsamlı sanayi yerleşmeleriyle bütünleştirilecektir denmektedir.

V. Beş Yıllık Kalkınma Planında, Organize Sanayi Bölgelerine çok önem verilmiştir. Organize Sanayi Bölgelerinin yerleşimi, kuruluş işlemleri, görev ve yetkilerinin düzenlenmesi, konut alanlarının sağlanması ve rezerv alanlarının belirlenmesi gibi konular ayrıntılı olarak incelenmiştir. Organize Sanayi Bölgesi Yerleşimi Yönetmeliğinin yokluğunda bu açık kalkınma planında giderilmek istenmiş olabilir. Organize Sanayi Bölgesi bulunan yerlerde tamamlayıcı nitelikte küçük sanayi sitelerinin de kurulmasından bahsedilmektedir. Organize Sanayi Bölgeleri bu kalkınma planına göre, sanayi potansiyeli olan ve önemli ulaştırma olanakları olan yerleşim merkezlerinde kurulacaktır.

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planında, Organize Sanayi Bölgelerinin çevresinde konut ve yan sanayi gibi unsurların planlama ve kamulaştırma aşamalarında dikkate alınacağı belirtilmiştir. Gereksinim halinde tamamlayıcı nitelikte küçük sanayi sitelerinin kurulması da desteklenecektir.

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planında, VI. Plan döneminde bitirilen Organize Sanayi Bölgesi projelerinden ve yeni Organize Sanayi Bölgesi projelerinden bahsedilmektedir. Bu planda önemli bir konudan da bahsedilmektedir. Bu konu mevcut tesislerin Organize Sanayi Bölgeleri'ne taşınmasının özendirilmesidir. Doluluk oranı düşük olan Organize Sanayi Bölgeleri'nin bulunduğu yörelerde, Organize Sanayi Bölgesi dışındaki yatırımların zorunlu olmadıkça

desteklenmeyeceği belirtilmiştir. Bu sanayinin dağınık yerleşmesinin önüne geçmek için oldukça önemlidir. Ayrıca, GAP Bölgesindeki Organize Sanayi Bölgeleri'nin plan döneminde tamamlanacağı ve küçük sanayi sitelerinin yapımına da önem verileceği söylenmektedir. Organize Sanayi Bölgeleri'nin geri kalmış bölgelere yönelik bir bölgesel kalkınma aracı olarak görülmeye devam edildiğini söyleyebiliriz. Organize Sanayi Bölgeleri özel sektör yatırımlarını seçilecek bölgesel gelişme merkezlerine yönlendirmek için düzenli kentleşme ve endüstriyel faaliyetler için dışsal ekonomiler sağlama gibi olumlu özellikleri olan Organize Sanayi Bölgelerinden yararlanılacağı söylenmiştir. Bu açıklamalardan Organize Sanayi Bölgeleri'nin düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmeye yönelik bir araç olduğunu söyleyebiliriz. Kalkınmada öncelikli yörelerde devam eden Organize Sanayi Bölgesi projeleri bu plan döneminde bitirilecek ve ihtisaslaşmaları sağlanacaktır. Bu da yukarıda bahsedilen bölgesel kalkınma aracı yaklaşımına bir örnektir. Ayrıca, bu planda ihtisas Organize Sanayi Bölgeleri kurulmasına da önem verileceği ve son teknolojileri kullanmalarının sağlanacağı söylenmektedir.

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planında Türkiye genelindeki mevcut 43 Organize Sanayi Bölgesinin 10'u Ege, 9'u İç Anadolu, 6'sı Marmara, 6'sı Karadeniz, 5'i Akdeniz, 4'ü Güneydoğu Anadolu, 3'ü Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunduğu söylenmiştir. Etüt-proje, kamulaştırma ve inşaat safhalarında bulunan 43 Organize Sanayi Bölgesi projesinden 46'sı Marmara, 36'sı Ege, 18'i Akdeniz, 31'i İç Anadolu, 37'si Karadeniz, 18'i Doğu Anadolu ve 6'sı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunduğu söylenmiştir. Bu planda orta boy işletmelerin yaygınlaştırılması amacıyla Örnek Sanayi Siteleri uygulamalarının başlatılacağı söylenmektedir. Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi kapsamında Organize Sanayi Bölgesi yatırımlarına gereken önemin verileceği söylenmektedir. 1999 sonunda tamamlanan 43 Organize Sanayi Bölgesi'nin 13'ünün kalkınmada öncelikli yörelerde olduğu söylenmiştir. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda sadece durum tespitiyle yetinildiği ve Organize Sanayi Bölgeleri'ne gereken önemin verilmediği görülmektedir.

Tablo 1'e bakıldığında, kalkınma planları döneminde başlayan ve biten proje sayılarında dengesizlik olduğunu görmekteyiz. Örneğin, II. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde 5 Organize Sanayi Bölgesi projesi başlatılmış ama biten sadece 1 Organize Sanayi Bölgesi projesi olmuştur. IV. Beş Yıllık Planda 9 Organize Sanayi Bölgesi projesi başlamış ama biten sadece 2 Organize Sanayi Bölgesi projesi

olmuştur. 1962-1983 yılları arasına bakarsak başlayan 29 Organize Sanayi Bölgesi projesine karşılık biten Organize Sanayi Bölgesi projeleri sadece Bursa, Erzurum, Konya ve Manisa Organize Sanayi Bölgeleridir.¹¹⁰ IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın sonuna denk düşen 1984 yılı itibarıyla sadece 4 Organize Sanayi Bölgesi projesi bitirilebilmiştir. Bu 4 Organize Sanayi Bölgesi'nden 2'si de zaten IV. Beş Yıllık Kalkınma planı içinde bitirilmiştir. Bu Organize Sanayi Bölgeleri'nden sadece Erzurum I. Derecede Kalkınmada öncelikli yöreler içinde yer almaktadır.

TABLO 1
ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ HAKKINDA ÖZET BİLGİLER (Ocak 2002)

BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMLERİ VE YILLAR	BAŞLAYAN		BİTEN				MEVCUT İSTİHDAM KAPASİTESİ (kişi)
	OSB ADEDİ	ALAN (HA)	OSB ADEDİ	ALAN (HA)	PARSEL SAYISI	ÜRETİME GEÇEN TESİS SAYISI	
I 1965 - 1969	1	150	1	150	518	167	34.000
Proje 1962'de başlamış ve 1966'da bitmiştir.							
II 1970 - 1974	5	780	-	-	-	-	-
1970	-	-	-	-	-	-	-
1971	3	580	-	-	-	-	-
1972	-	-	-	-	-	-	-
1973	1	100	-	-	-	-	-
1974	1	100	-	-	-	-	-
III 1975 - 1979	19	4.048	1	150	65	65	8.200
1975	1	440	1	150	65	65	-
1976	5	1.396	-	-	-	-	-
1977	7	2.170	-	-	-	-	-
1978	2	480	-	-	-	-	-
1979	1	190	-	-	-	-	-
IV 1980 - 1984	9	2.038	2	250	182	117	3.950
1980	1	600	1	150	74	74	-
1981	2	365	-	-	-	-	-
1982	2	220	1	100	88	43	-
1983	2	420	-	-	-	-	-
1984	2	411	-	-	-	-	-
V 1985 - 1989	12	2.848	5	1.280	805	511	58.977
1985	5	880	-	-	-	-	-
1986	3	780	-	-	-	-	-
1987	3	888	4	1.030	620	372	-
1988	1	200	1	280	185	139	-
1989	-	-	-	-	-	-	-
VI 1990 - 1994	78	17.814	18	4.841	3.478	2.297	87.977
1990	11	3.168	4	1.280	692	502	-
1991	26	6.481	1	400	184	167	-
1992	6	894	2	830	685	487	-
1993	16	2.489	5	780	322	196	-
1994	19	5.802	6	1.671	1.588	943	-
1995 PROGRAMI	18	2.925	1	260	88	61	2.500
VII 1996 - 2000	138	22.068	23	5.378	2.729	1.025	72.265
1996	17	3.245	3	720	349	140	-
1997	51	15.623	7	1.243	818	265	-
1998	35	2.890	1	600	283	182	-
1999	11	300	7	1.385	750	204	-
2000	24	210	5	2.030	629	184	-
VIII 2001 - 2005	7	324	14	3.220	14.275	5.800	84.034
2001	5	324	14	3.220	14.275	5.800	84.034
2002	2	-	-	-	-	-	-
2003	-	-	-	-	-	-	-
2004	-	-	-	-	-	-	-
2005	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	282	63.568	65	18.139	21.918	10.043	341.803

Kaynak: www.sanayi.gov.tr (30.02.2002)

V. Beş Yıllık Kalkınma Planı'yla birlikte ise biten Organize Sanayi Bölgesi sayılarında bir artış gözlenmektedir. Bu plan döneminde 12 proje başlatılmıştır. Biten Organize Sanayi Bölgesi sayısı ise 4'dür Bunlar Tekirdağ/Çerkezköy, Bursa/İnegöl ve Eskişehir I+II' dir.

¹¹⁰ Bkz. Tablo 11

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde 76 gibi çok büyük sayıda Organize Sanayi Bölgesi projesi başlatılmıştır. Biten Organize Sanayi Bölgesi projesi ise önemli bir başarıdır. Denizli, Elazığ, Hatay/İskenderun, Kayseri, Ankara, İzmir Atatürk, Kocaeli/Gebze, Bilecik, Bolu, Malatya, Mansa II, Tokat, Antalya, Afyon, İstanbul/Tuzla, Konya II, Mardin ve Uşak Organize Sanayi Bölgeleri'ne bakıldığında I. Derecede kalkınmada öncelikli yörelerden sadece Elazığ, Malatya, Tokat ve Mardin 'i görüyoruz. IV.ve V. Beş Yıllık kalkınma Planlarında Organize Sanayi Bölgeleri'nin kalkınma aracı olmasından ziyade sanayi potansiyeli olan yerlere yönlendirilmesi eğiliminin yansıması olarak değerlendirilebilir. 1996 programında ise 18 Organize Sanayi Bölgesi projesi başlamış bitirilen bir tek Çorum Organize Sanayi Bölgesi olmuştur. ¹¹¹

VII. planda Organize Sanayi Bölgeleri'ne büyük önem verilmiştir. Kalkınmada öncelikli yörelerde ve GAP bölgesindeki Organize Sanayi Bölgeleri'nin bitirilmesi gerektiği belirtilmiştir. 138 Organize Sanayi Bölgesi projesi bu plan döneminde başlamıştır. Bu oldukça büyük bir rakamdır. 23 Organize Sanayi Bölgesi projesi bitirilmiştir. Çankırı/Korgun, Şanlıurfa, Samsun, Trabzon/Arsin, Bartın, Kırıkkale, Kilis Organize Sanayi Bölgesi projeleri kalkınmada Organize Sanayi Bölgeleri'nin yeniden bir araç olarak düşünölmeye başlandığı izlenimini vermektedir ve plandaki eğilimi doğrulamaktadır.

VIII. planda ise şu ana kadar 7 Organize Sanayi Bölgesi projesi başlatılmış ama biten 14 Organize Sanayi Bölgesi projesi olmuştur. Bu yeni yatırımlardan önce daha önce başlamış Organize Sanayi Bölgesi projelerini bitirmeye yönelik bir eylemdir. Ayrıca, biten 14 Organize Sanayi Bölgesi'nden Adıyaman, Amasya, Elazığ II, Erzincan, Kırşehir, Ordu, Sinop I, Osmaniye Organize Sanayi Bölgesi projeleri bu dönemde biten Organize Sanayi Bölgesi projeleri içinde I. Derecede Kalkınmada Öncelikli yöreler olarak dikkat çekmektedir. 2002'de şu ana kadar biten 2 Organize Sanayi Bölgesi projesi vardır

Kalkınma planlarında, Organize Sanayi Bölgeleri'nin sanayi gelişme potansiyeli olan yerlere yönlendirilmesi eğilimiyle, geri kalmış bölgelere yönelik bir kalkınma aracı olması eğiliminin bir arada düşünölmeli lazımdır. I. Derecede

¹¹¹ Çorum, I. Derecede Kalkınmada öncelikli yöredir.

Kalkınmada Öncelikli yörelerde kurulacak Organize Sanayi Bölgesi projeleri yöreye ekonomik açıdan canlılık kazandıracak ayrıca istihdam olanakları yaratacaktır. Ama, bu Organize Sanayi Bölgeleri için gelişme potansiyeli de dikkate alınmalıdır. Örneğin, hammadde ve pazar olanaklarını dikkate almadan kurulacak Organize Sanayi Bölgeleri geri kalmış bölgelerde kalkınmayı sağlayamayacağı gibi ülke ekonomisine de katkı sağlayamayacaktır.

E. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Kuruluş Kanunu

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Kuruluş Kanunu' nun 2/d maddesine göre, sanayi bölge ve sitelerinin kurulmasına izin vermek, bu kuruluşları denetlemek, bu konularda ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak ve gerekli mevzuatı hazırlamak, küçük sanayi ve el sanatları ile ilgili her türlü araştırma, geliştirme ve koordinasyon hizmetlerini yürütmek, Organize Sanayi Bölgeleri ile küçük sanayi sitelerinin kurulması ile ilgili bütün faaliyetlerin koordinasyonunu sağlamak görevleri Sanayi ve Ticaret Bakanlığına verilmiştir. Organize Sanayi Bölgesi Kanunu' nun 4. Maddesinde Organize Sanayi Bölgeleri'nin kuruluşu ile ilgili hükümlerde de buna benzer hükümler vardır. Organize Sanayi Bölgesi Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın onayı ile kurulur. Organize Sanayi Bölgeleri'nin kuruluşu ile ilgili izin verme konusunda yetkili olan ve Organize Sanayi Bölgeleri ile ilgili tüm konulardaki koordinasyonu sağlayacak kamu kuruluşu Sanayi ve Ticaret Bakanlığı' dır. Bu kapsamda Sanayi Bakanlığı diğer kuruluşlarla işbirliği yapabilecektir. Ayrıca, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Kuruluş Kanunu'na göre, Organize Sanayi Bölgeleri'ni destekleyecek ve denetleyecek kamu kuruluşu da Sanayi ve Ticaret Bakanlığı' dır.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Kuruluş Kanunu' un 11. Maddesinde, Ana Hizmet Birimlerinden Küçük Sanatlar ve Sanayi Bölgeleri ve Siteleri Genel Müdürlüğü' nün görevleri belirtilmiştir. Bu maddede" çeşitli illerde yapılan Organize Sanayi Bölgesi ve küçük sanayi sitelerinin mevcut ise imar planlarına uygun planlamak, küçük sanayi sitelerinin altyapılarının tamamını, üstyapılarının ise %70'ine kadar olan kısmını kredi ile desteklemek, Organize Sanayi Bölgelerini kredilendirmek, inşaatlarını kontrol etmek ve denetlemek, ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içerisinde plan ve hedeflerine paralel olarak gerekli mevzuat düzenlemelerini yapmak ve bütün faaliyetleri koordine etmek, küçük sanayi siteleri ile Organize Sanayi Bölgeleri yerseçiminin, Hazine ve diğer kurum ve kuruluşlarına ait

arazilerden yapılması halinde, arsa bedelinin, ilgili bakanlık veya kurum ve kuruluşları ile yapılacak protokol esaslarına göre geri ödemesini sağlamak” hükümleri yer almıştır. Bu madde, 4/4/1991’deki değişiklikle bu halini almıştır. Önceki maddede Organize Sanayi Bölgeleri’nin altyapılarının küçük sanayi sitelerinin ise üstyapılarının destekleneceği belirtilmiştir. Düzeltme ile küçük sanayi sitelerinin altyapısının tamamını üstyapılarının %70’i kredi ile desteklenecektir. Bu küçük sanayi siteleri için olumlu bir gelişmedir. Organize Sanayi Bölgeleri’nin ise altyapılarının kredilendirileceği maddenin eski halinde belirtilmiştir. Düzenleme ile Organize Sanayi Bölgeleri’nin kredilendirileceği belirtilmiştir. Bundan altyapı ve üstyapının bir arada kredi ile destekleneceği anlaşılırsa bu da yine olumlu bir gelişmedir. Ancak değişiklikten ne anlaşılması gerektiği açık değildir. Bu maddeden de anlaşılacağı gibi Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Organize Sanayi Bölgesi ile ilgili bütün faaliyetleri koordine edecek kamu kuruluşudur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÖLGESEL DENGESİZLİK VE ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN ROLÜ

I. BÖLGESEL DENGESİZLİK KAVRAMI

Bölgesel dengesizliğin tanımına geçmeden önce bölge kavramının tanımını vermek faydalı olacaktır. Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre bölge; sınırları, yönetsel ya da ekonomik birliğe, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliğine ya da üzerinde yaşayan insanların aynı soydan gelmiş olmalarına göre belirlenen toprak parçasıdır. Türk Dil Kurumunun verdiği bölge kavramıyla örtüşen bir diğer tanımlamada bölge, genellikle kentten geniş, bir ülkenin tümünden küçük mekan parçasıdır. Bölgenin ölçüğü, bölgenin amaçlarına göre değişir ve bölge sınırlarının çizilmesinde coğrafi, ekonomik, toplumsal, yönetsel ölçütler ve bazen bunların birçoğu ölçüt olarak kullanılır şekline tanımlanmıştır.¹¹² Bu tanımlardan çıkarılacak ortak bir nokta, bölgenin şehirden büyük ve ülkeden küçük mekan parçaları olduğudur.¹¹³ Bölge kavramından bahsedilirken, zaman, ele alınan sorun ve de ölçek bakımından izafi olduğu noktalar göz önüne alınmalıdır.¹¹⁴ Bölgenin sınırları amacına göre ve pek çok ölçüt dikkate alınarak belirlenebilir. Örneğin, Türkiye'de güvenlik sebebiyle Olağanüstü Hal Bölgesi kavramı vardır. Tanımlarla örtüşen bir şekilde Olağanüstü Hal Bölgesi, Olağanüstü Hal Bölge valiliğine bağlı bir düzeni ifade eder. Bu. Ülke içindeki gelişmiş bölgelerde, sanayileşme ve kentleşme dereceleri yüksektir. Ayrıca, kişi başına düşen gelir yüksektir. Buna karşılık, gelişmemiş bölgelerde sanayileşme ve kentleşme derecesi azdır. Bununla beraber tarım önemlidir ve kişi başına düşen milli gelir düşüktür. Gelişmişlik ölçütü, sanayi gelirlerinin toplam gelire oranı olarak alınabilir.

Ülke içindeki çeşitli bölgeler arasında, coğrafi, iktisadi, sosyal ve kültürel bakımlardan çeşitli derecelerde farklılıklar olabilir. Bu farklılıklar, bölgeler arası dengesizlikleri doğuran nedenleri hazırlar. Bölgesel dengesizliği hazırlayan nedenler

¹¹² Ruşen Keleş, a.g.e, s.237

¹¹³ Fehmi Yavuz, Ruşen Keleş, Cevat Geray, Şehircilik-Sorunlar, Uygulama ve Politika, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 412, Ankara 1978, s.76

¹¹⁴ Tanju Polatkan, Bölgesel Gelişme ve Politikası, D. P.T. Yayını, No: 560, Ankara, 1968, s. 17.

arasında, doğal veya coğrafi dengesizlikler gösterilebilir. Bu tür dengesizliğin başlıca nedeni doğal kaynakların ve fiziksel şartların bir sonucudur. Örneğin kıyılara, maden bölgelerine yakınlık, iklim şartlarının zorluğu bölgesel dengesizliği oluşturabilir. Bu konuya Türkiye'den bir örnek verirse, kıyılara uzak ve iklim şartlarının zor olduğu doğu bölgeleri, kıyılara yakın ve daha ılıman bir iklime sahip olan batı bölgelerine göre geri kalmıştır.

Bölgesel dengesizliğin bir diğer nedeni, iktisadi veya fonksiyonel dengesizliklerdir. Buna göre, aynı üretim faktörleri farklı pazarları olan farklı bölgelerde farklı kazançlar sağlayabilir. Bölgesel dengesizliği doğuran bir diğer neden de, kamu hizmetlerinden yararlanma düzeyindeki farklılıklardan doğan dengesizliklerdir.¹¹⁵ Bu farklılıklar bazen davranışları ve değer yargıları arasındaki farklılıkları da içerebilir. Bu dengesizlik türü sosyo-kültürel dengesizliktir.

Bugün çeşitli ülkelerde, refahın dağılmasında, farklılıkların görülmesi yeni bir olgu değildir¹¹⁶. Bu dengesizliklerin kaynağı sanayi devrimi hatta onun da öncesinde aranabilir. Sanayi devrimiyle bu farklılıklar belirginleşmiştir. Ayrıca, bölgesel dengesizlikler sadece az gelişmiş ülkelere ait bir sorun değildir gelişmiş ülkelerde de geri kalmış bölgeler görülebilmektedir. Örneğin az gelişmiş ya da gelişmekte olan Türkiye'de geri kalmış olan ve bölgesel dengesizliği oluşturan bölgeler Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleriyken, gelişmiş bir ülke olan İtalya'da Güney İtalya geri kalmış bir bölge olarak bölgesel dengesizliği oluşturmaktadır. Geri kalmış bölgeler gerek iktisadi gerekse de sosyo-kültürel açıdan geri kalmıştır. Ancak, gelişme süreciyle birlikte, bu şekilde bölgesel dengesizliklerin ortaya çıkması doğaldır. Önemli olan, bu dengesizlikleri bir an önce minimize etmektir.¹¹⁷ Ancak, gelişmekte olan ülkelerde, bölgesel dengesizlikler büyüme eğilimindedir.¹¹⁸ Gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan gelişmiş bölgeler önemli oranlarda göç almaktadır. Bu göçle birlikte insan gücü de gelişmiş olan bölgelere gelmektedir. Dolayısıyla, az gelişmiş ülkedeki gelişmiş bölgeler, bölgesel dengesizlikler devam ettikçe göç almaya devam edecektir.

¹¹⁵ Fehmi Yavuz, Ruşen Keleş, Cevat Geray, a.g.e, Ankara 1978 , s.102

¹¹⁶ Bülent Açma, "Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Sanayileşme", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, 1990, Sayı: 11, s. 31

¹¹⁷ Zeynel Dinler, **Bölgesel İktisat**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1986, s. 186

¹¹⁸ Fehmi Yavuz, Ruşen Keleş, Cevat Geray, a.g.e, s.102-103

Türkiye'de kamu yatırımlarından daha az pay alan Doğu bölgelerinden, kamu yatırımlarından daha çok pay alan Batı bölgelerine bir göç hareketi vardır. Türkiye'deki bölgesel dengesizlikler bir sonraki başlıkta incelenecektir.

Bölgesel dengesizlikler ya bölge kaynaklarının iyi kullanılmamasından ya da bölge ekonomileri arasındaki farklılıklardan meydana gelir.¹¹⁹ Bu dengesizlikleri doğuran coğrafi, iktisadi, ve sosyal nedenlerin aralarında ilişkiler vardır. Örneğin, coğrafi elverişsizlik nedeniyle geri kalmış bir bölgede yapılan yatırımların karlılığının daha az olacağı düşünülebilir. Ya da coğrafi elverişsizlik nedeniyle yatırım yapmanın zor olması burada yatırım için gereken faktör fiyatlarını yükseltecektir.

Burada önemli olan bir konu, bir ülkedeki bölgesel dengesizlikler giderilmeye çalışılırken izlenecek yoldur. Çünkü, özel sektör yatırımlarının geri kalmış bölgelere yönltilmesi zordur. Gelişmiş bölgedeki yatırım sahiplerinin geri kalmış bölgedeki yatırımcılara oranla hem iç pazara hem de dış pazara daha kolay ulaşabilme olanakları olduğu düşünülürse doğal olarak da bölgeler arası gelişmişlik farklarının büyümesi kaçınılmazdır. Bu ortamda devlete önemli görevler düşmektedir. Özel sektör yatırımlarını geri kalmış bölgelere yönltemek için bazı vergi indirimleri, faktör sağlamada kolaylıklar getirilebilir. Gelişmiş bölgelere yönelen göçle birlikte yetişmiş insanlar da bu bölgelerde toplanmaktadır. Onun için, geri kalmış bölgelerde de yetişmiş insanların istihdam edileceği iş olanakları oluşturulmalı, kamu ve özel sektör yatırımları uyum içinde yapılmalıdır. Ancak, devletin bile, kamu yatırımlarında kullanılacak yetişmiş insanı, az gelişmiş bölgelere gönderirken ek maaş gibi özendirici tedbirlere başvurduğu düşünülürse bundan geri kalmış bölgelerin sadece ekonomik yönden değil sosyal ve kültürel açıdan da geri kaldığı sonucuna varabiliriz.

Bölgeler arası dengesizliğin yol açabileceği sosyal ve ekonomik sorunlar vardır. Bölgeler arası dengesizlikler giderilirken, gelişmiş bölgelerin gelişme hızlarının düşürülmemesi, gelişmemiş bölgelerde yaşam düzeyinin yükseltilmesi ve çeşitli bölgelerin gelişme hızları arasında bir uyum sağlanması yoluyla denge kurulabilir.¹²⁰ Bölgesel gelişmenin sağlanması sosyal, siyasal ve ekonomik öğeleri içeren bir

¹¹⁹ Mustafa Erkal, **Bölgeler arası Dengesizlik ve Doğu Kalkınması**, Haşmet Yayınları, İstanbul 1978, s.92

¹²⁰ Zerrin Toprak, **Kent Yönetimi ve Politikası**, s.62

sistem bütünlüğü içinde sorunlara ne derecede müdahale edildiğine ve kalkınma amaçları için toplumdaki farklı katmanların ortak amaçlar doğrultusunda ne derecede harekete geçirilebildiğine bağlıdır¹²¹. Gelişmenin başlamasıyla birlikte ortaya çıkması doğal olan bölgeler arası dengesizliklerin giderilmeye çalışılmasında bu dengesizlikleri tamamen ortadan kaldırmak yerine belli ölçülerde tutmanın sosyal ve iktisadi açıdan daha akılcı olduğu belirtilmektedir.¹²²

Devlete bölgeler arası dengesizlikleri gidermede önemli görevler düşmektedir. Devletin bu dengesizlikleri gidermede bir unsur olması doğal kabul edilmektedir. Devlet alacağı önlemlerle geri kalmış bölgelere yönelik bazı yatırımları teşvik edebilir ya da gelişmiş bölgelerde yatırım yapmayı güçleştirebilir. Ayrıca, geri kalmış bölgelerde sanayi yatırımlarının gerçekleşmesi önemlidir. Organize Sanayi Bölgelerinin bu süreçteki rolü ileride işlenecektir.

II. BÖLGESEL DENGESİZLİK VE TÜRKİYE

Bölgesel dengesizlikle ilgili genel konular ve bölgesel dengesizliğin genel nedenleri incelendikten sonra, bu sorun Türkiye bağlamında incelenecektir. Bir ülkede, gelişmenin başlamasıyla bölgesel dengesizliklerin ortaya çıkabileceği söylenmişti. Yani, gelişme sürecinin başlamasıyla ülke içinde bazı bölgeler arasında gelişmişlik farkları oluşabilir. Türkiye’de ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri Türkiye’nin gelişme sürecinde geri kalmış bölgeler olarak ortaya çıkmışlardır. Bunun yanında, ülkenin batısındaki altyapı yatırımları doğusuna göre daha fazladır. Türkiye’de yer altı zenginliklerinin daha yoğun olarak bulunduğu bölgeler daha büyük bir gelişme potansiyeline sahipken bu kaynakların bulunmadığı bölgeler nispeten geri kalabilmektedir¹²³. Türkiye, hem sanayileşmesini hızlandırmak hem de bölgeler arası dengesizlikleri azaltmaya çalışmaktadır. Planlı kalkınma dönemiyle birlikte bölgesel dengesizlikler yaratmadan geri kalmış bölgelerin kalkınmalarının teşvik edilmesi ve sanayi yatırımlarını bu bölgelere çekmek ve dolayısıyla dengeli

¹²¹ Ahmet Saltık, “Kalkınma Sürecinde Sosyal Bilimcinin Rolü”, Van Valiliği ve 100. Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Kavşağında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sempozyumu, Van 1997, s. 95

¹²² Zerrin Toprak, Kent Yönetimi ve Politikası , s.62

¹²³ Servet Mutlu, Doğu Sorununun Kökenleri: Ekonomik Açıdan, Ocak 1998, s. 16.

kalkınmayı sağlama amacıyla Organize Sanayi Bölgeleri uygulaması başlatılmıştır.¹²⁴

Bölgesel dengesizliğin giderilmesinde küçük işletmelerden de yararlanılabileceği söylenmektedir. Küçük işletmelere yönelik makro önlemler alındığı takdirde kırsal kesimden büyük sanayi merkezlerine göçün durdurulabileceği tespiti yapılmış ama buna karşılık ülkemizdeki küçük işletmelerin çevre ve düzensiz kentleşme sorunları yarattığı söylenmiştir.¹²⁵

Her ülkede olabileceği gibi ülkemizde de bölgeler arasında nüfusun miktarı ve yoğunluğu açısından farklılıklar vardır. Ayrıca, nüfusun tarım veya sanayi sektöründe istihdam edilme durumu bölgelerin gelişmişlik durumu açısından ipucu verecektir. Nüfusun daha fazla olduğu bölgeler kamu yatırımlarından daha fazla pay alabilme olanağına sahiptir. Tablo 2’de görüldüğü üzere, 1997 yılı nüfus sayımlarına göre, Doğu Anadolu Bölgesi’nde 5.614.907, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde ise 6.128.973 kişi yaşamaktadır. 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı geçici sonuçlarına göre de Doğu Anadolu’da 6.147.603, Güneydoğu Anadolu’da 6,604,205 kişi yaşamaktadır.¹²⁶ Bu da ülke nüfusunun yaklaşık %18’inin bu bölgelerde yaşadığını göstermektedir. Ancak, burada dikkat çeken nokta Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin 1990-2000 döneminde binde 24,73’lük bir nüfus artışıdır. Bu oran Türkiye genelinde 1990-2000 dönemine ait en yüksek ikinci nüfus artışı oranıdır. Bu artışta terörün etkisinin azalmasıyla geri dönen nüfusun payı göz ardı edilmemelidir. Ancak, bu arada göç alan bölgeler Marmara, Ege ve Akdeniz sırasıyla binde 26,61, binde 16,45 ve binde 21,63’lük nüfus artışlarına sahiptir. Bu oranlar bizi bölgelerin halen göç almaya devam ettiği sonucuna götürmektedir. Göç alan bölgelerin göç almaya devam etmesi durumunda nüfusun belli bölgelerde toplanması sonucu ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla göç veren ve nüfusu azalan bölgelerde kamu yatırımları yavaşlayabilecektir. Türkiye’nin 1990-2000 dönemindeki nüfus artış hızı binde 18,34 olduğuna göre Marmara ve Akdeniz’in bu ortalama üzerindeki, Ege’nin ortalamaya

¹²⁴ Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayınlan No: 2502, Ankara 2000, s.248

¹²⁵ Zerrin Toprak, Nükhet Ayaz, “Çevre Koruma ve İş koşullarında Toplumsal Kalkınma Hedefine Ekonomik-Politik Bir Yaklaşım”, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Milli Prodüktivite Merkezi 3. Ergonomi Kongresi, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınlan, Ankara 1991, s.37

¹²⁶ 2000 Nüfus Sayımı Geçici Sonuçları, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 2001, s.1

yakın nüfus artış hızı ve Doğu Anadolu bölgesindeki bu ortalamanın altındaki nüfus artışı Doğu Anadolu Bölgesi'nden göçün devam ettiğini göstermektedir.

TABLO 2
BÖLGELER İTİBARIYLA NÜFUS

BÖLGELER	1990	1997	2000 GEÇİCİ SONUÇ	1990-1997 ARASI YILLIK NÜFUS ARTIŞ HIZI (Binde)	1990-2000 ARASI YILLIK NÜFUS ARTIŞ HIZI (Binde)
AKDENİZ	7.026.489	8.058.311	8.723.839	19,27	21,63
DOĞU ANADOLU	5.346.208	5.614.907	6.147.603	6,90	13,92
EGE	7.594.977	8.452.087	8.953.375	15,04	16,45
G.DOĞU ANADOLU (*)	5.159.464	6.128.973	6.604.205	24,31	24,73
İÇ ANADOLU	9.913.306	10.580.657	11.625.169	9,16	15,92
KARADENİZ	8.136.984	7.843.966	8.439.355	-5,16	3,65
MARMARA	13.295.607	16.186.673	17.351.417	27,67	26,61
TÜRKİYE	56.473.035	62.865.574	67.844.903	15,08	18,34

Kaynak: 1990 ve 1997 Nüfus sayımları için www.die.gov.tr(04.04.2002) 2000 Nüfus Sayımı için 2000 yılı Nüfus Sayımı Geçici Sonuçları, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Yayın Numarası: 2514, Aralık 2001, s.1

(*) Şırnak ili Güçlükonak İlçesinde Nüfus Tespiti kesin sonuçları henüz belirlenememiştir. Bu nedenle ilçe merkezinin 1997 nüfusu toplama dahil edilmemiş ve artış hızı hesaplanırken kapsam dışı bırakılmıştır

Ancak, GSYİH ve Kişi başına GSYİH verilerine baktığımızda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin son 2 sırada yer aldığını görüyoruz. GSYİH, DİE'nin tanımına göre bir ekonomide yerleşik olan üretici birimlerin belli bir dönemde, yurtiçi faaliyetleri sonucu yaratmış oldukları tüm mal ve hizmetlerin üretim değerleri toplamından bu mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan girdiler toplamının düşülmesi sonucu elde edilen değerdir. Tablo 3'de, görüldüğü gibi, 1987 yılı fiyatlarıyla GSYİH miktarlarına bakıldığında 1990-1999 dönemleri arasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da GSYİH'da çok önemli bir artış olmamıştır. Bu iki bölgeden Doğu Anadolu Bölgesi'nde GSYİH hemen hemen aynı seviyede seyretmiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ise artış biraz daha belirgindir. Ama buna karşılık özellikle Marmara Bölgesi'ndeki GSYİH artışları büyük ve önemli miktarlarda

olmuştur. Ege Bölgesi'nde de artış önemli orandadır. Doğu Anadolu'da nüfus artış hızının düşük olması ve sanayinin diğer bölgelere göre daha az gelişmiş olması GSYİH' nın belirgin bir şekilde artmamasına neden olmuştur.

TABLO 3
GAYRİ SAFİ YURTİÇİ HASILA
(1987 Yılı Fiyatlarıyla Milyon TL Bölgeler İtibariyle)

BÖLGELER	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
AKDENİZ	8.837.414	9.059.445	9.908.749	10.342.630	10.032.041	10.866.801	11.685.236	11.176.264	11.862.245	12.818.654	13.646.567	13.963.704	13.423.721
DOĞU ANADOLU	3.054.349	3.120.143	3.052.584	3.322.029	3.229.687	3.374.391	3.469.538	3.480.575	3.414.301	3.502.968	3.695.227	3.798.435	3.727.609
EGE	12.391.697	12.822.843	12.700.451	13.771.052	13.874.372	14.631.134	15.985.882	15.743.188	16.792.098	17.836.294	18.868.124	18.448.428	18.310.321
G.DOĞU ANADOLU	3.805.910	4.245.426	3.986.868	4.513.863	4.827.953	5.001.911	5.363.236	4.834.308	5.123.286	5.443.406	5.982.078	6.161.065	5.760.224
İÇ ANADOLU	12.636.748	12.839.139	11.682.822	13.531.116	13.864.169	14.483.802	15.487.784	14.860.570	15.678.767	16.417.099	17.283.747	18.183.097	17.408.918
KARADENİZ	7.449.852	7.515.114	7.743.723	8.129.835	8.168.577	8.742.594	8.898.011	8.801.860	8.952.448	9.774.244	10.184.368	10.685.810	10.292.563
MARMARA	26.346.958	28.704.382	27.522.113	29.998.840	30.478.036	32.500.111	35.682.709	32.634.143	36.868.673	39.164.609	42.982.071	43.673.080	41.732.629
TÜRKİYE	74.721.929	76.306.292	76.488.310	83.578.484	84.352.834	89.400.744	98.690.375	91.320.728	97.887.895	104.743.161	112.831.210	118.113.809	110.843.883

Kaynak: 1997 yılına kadar olan veriler için www.de.gov.tr (04.04.2002), 1998 ve 1999 yılların verileri içinse İktisadi Önce Gayri Safi Milli Hasıla 1998-1999, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Yayın Numarası:2515, Ankara 2001, s.193

Bunun yanında, üretken nüfusun da Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde daha az olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü, Tablo 4'e baktığımızda, 1987 fiyatlarıyla kişi başına düşen GSYİH'nin 1990-1999 arası dönemde Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu'da en düşük olduğunu görüyoruz. Ama, bunda sanayinin bu bölgelerde daha az toplanması sebep olarak gösterilebilir. Kişi başına GSYİH'da da yine Ege ve Marmara başı çekmektedir. 1990-1999 yılları arasındaki kişi başına GSYİH oranlarında Doğu ve Güneydoğu Anadolu önemli bir artış gerçekleştirememiştir. Bu da bölgesel dengesizliklerin giderilmesi için bir olanak yaratmamıştır. GSYİH'de Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da en azından Marmara ve Ege kadar belirgin bir artış sağlayamaması bölgeler arası dengesizlikleri gidermede bir istikrarın yakalanamadığı sonucunu vermektedir

TABLO 4
KİŞİ BAŞINA GAYRİ SAFİ YURTİÇİ HASILA
(1987 Yılı Fiyatlarıyla TL Bölgeler İtibariyle)

BÖLGELER	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
AKDENİZ	1.392.593	1.373.300	1.402.577	1.481.561	1.401.432	1.453.896	1.554.760	1.452.281	1.516.992	1.554.081	1.706.978	1.712.882	1.617.708
DOĞU ANADOLU	579.038	587.484	570.661	615.865	601.715	626.713	648.396	643.754	630.847	647.481	660.218	673.338	656.732
EĞE	1.763.368	1.781.873	1.723.834	1.822.811	1.771.806	1.856.538	1.867.366	1.818.373	2.006.804	2.103.468	2.246.740	2.280.638	2.117.534
G.DOĞU ANADOLU	855.824	898.688	815.547	880.773	814.658	818.768	853.898	853.544	860.889	888.890	888.350	888.841	802.860
İÇ ANADOLU	1.336.397	1.336.388	1.228.686	1.304.712	1.388.555	1.424.737	1.505.712	1.427.576	1.491.057	1.548.848	1.638.613	1.708.610	1.623.680
KARADENİZ	828.487	834.208	859.270	1.001.788	1.004.787	1.077.467	1.087.752	1.063.647	1.110.458	1.213.383	1.284.737	1.338.704	1.328.381
MARMARA	2.232.730	2.182.689	2.168.730	2.274.373	2.237.249	2.309.062	2.455.326	2.168.458	2.325.891	2.457.502	2.684.281	2.667.003	2.472.851
TÜRKİYE	1.421.818	1.420.598	1.393.577	1.487.082	1.472.000	1.530.808	1.623.813	1.507.540	1.587.854	1.670.857	1.802.763	1.828.754	1.719.587

Kaynak: 1997 yılına kadar olan veriler için www.die.gov.tr (14.04.2002) 1998 ve 1999 yıllarının verileri içinse liere Göre Gayri Safi Millî Hasıla 1988-1999, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Yayın Numarası: 2515, Ankara 2001, s.189

Ayrıca, 1983-1997 döneminde, GSYİH'nin 1987 fiyatlarıyla yıllık ortalama büyüme hızı %4,9 olmuştur. Güneydoğu Anadolu Bölgesi, bu büyüme hızının üzerinde kalırken Doğu Anadolu Bölgesi altında kalmıştır. 1983 yılında GSYİH'ye olan katkısı %3,9 olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin katkısı 1997'de %5,3'e çıkmıştır. Ancak, Doğu Anadolu Bölgesi'nin payı %4,5 iken 1997 'de %3,3'e düşmüştür. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki artış sevindiriciyken, Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki bu düşüş olumsuzdur.¹²⁷

Kamu yatırımları da bölgesel dengesizlik konusunda önemli bir ölçüttür. Hazine Müsteşarlığı'nın verilerine göre 1991-2001 yılları arasında kamu yatırım tahsislerinden Akdeniz %15, Ege %14, Güneydoğu Anadolu %7, Marmara %29, İç Anadolu %20, Doğu Anadolu %7 ve Karadeniz %8 pay almıştır. Kamu yatırım tahsislerinden en büyük payı Marmara Bölgesi almıştır.¹²⁸ Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri'nin aldığı payların toplamı Marmara Bölgesi'nin tek başına aldığı payın yaklaşık yarısına denk düşmektedir. Bunda, Türkiye'de kamu yatırımlarının dağılımında bir dengesizliğin olduğunu söyleyebiliriz. Coğrafi elverişsizlikler doğu bölgelerimizde yatırım yapılmasını güçleştirmektedir. Ancak, genel kanı Türkiye'nin kaynaklarının doğu kalkınması için harcandığıdır. Bu verilerden durumun hiç de öyle olmadığı görülmektedir. Bölgesel dengesizliğin giderilebilmesi için doğu bölgelerine daha fazla pay ayrılmalıdır. Türkiye için bölgesel gelişme temel amaç olduğuna göre

¹²⁷ DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, 1983-1997 Döneminde Bölgesel Gelişmeler, Ankara 1999, s.3

¹²⁸ Bu veriler www.hazine.gov.tr adresinden alınmıştır. (05.05.2002)

yatırımlar çeşitli teşviklerle geri kalmış illere ve de bölgelere gönderilmelidir. Çünkü yatırımların bölgesel dağılımı da son derece önemli bir konudur¹²⁹. Ancak, bu yapılırken gelişmiş bölgelerin gelişimini engellenmemelidir. Ayrıca, doğu bölgelerinde yapılan kamu yatırımlarının GSYİH'yi istenilen düzeye çekmek için yeterli olmadığını söyleyebiliriz.

Ayrıca, kişi başına düşen kamu yatırımlarına baktığımızda (1983-1997), Türkiye ortalaması 100 kabul edilirse Ege, İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ortalamasının üzerinde kalmaktadır. Ege 148, İç Anadolu 112, Güneydoğu Anadolu 110 endeks değeri almıştır. Kişi başına kamu yatırımının en düşük olduğu bölgeler Doğu Anadolu (74) ve Karadeniz (65) olmuştur.¹³⁰ Doğu ve Güneydoğu Anadolu 'nun uzun yıllar süren geri kalmışlığının bunda etkisi olabilir. Burada dikkat çekilecek husus, teşvik belgeli yatırımlardır. Ancak, 1990-2001 dönemi arasında yapılan teşvik belgeli yatırımlarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en geride olduğu görülmektedir.¹³¹ Ancak Karadeniz Bölgesi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan sonra en az yatırım teşviki alan bölgelerdir. Teşvik belgeli yatırımlar ağırlıklı olarak Marmara Bölgesi'nde toplanmıştır. Marmara Bölgesi'ndeki bu yatırımların Türkiye genelindeki teşvik belgeli yatırımların büyük bir miktarını oluşturmaktadır. Buradan, devletin yatırımları geri kalmış bölgelere çekmek için uygulamaya koyduğu teşvik uygulamasının amacına ulaşamadığını ve teşviklerin gelişmiş bölgelerde ağırlık kazandığını sonucunu çıkarabiliriz. Bu, şüphesiz bölgesel dengesizliği artırıcı bir durumdur. Bu duruma diğer bir kanıt, 1983-1997 arası Türkiye'deki teşvik belgeli yatırımların kişi başına endeks değeri 100 iken, bu değerin üzerine sadece Akdeniz (110) ve Marmara'nın (165) çıkması gösterilebilir. Marmara Bölgesi gelişmiş bir bölge olmasına rağmen yatırımlara verilen teşvik bu bölgede en fazla olmuştur. Doğu Anadolu 'da ise endeks değeri 33'e kadar düşmüştür. Bu da teşvik uygulamasının amacını tartışılır hale getirmiştir.¹³² Ayrıca, kişi başına genel bütçe gelirlerinin dağılımına bakıldığında Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'nun endeks değerleri oldukça düşüktür. Ayrıca, bölgelerin bütçe gelirlerine yaptıkları katkıya baktığımızda, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nin en az katkı yaptığını görmekteyiz.

¹²⁹ Süreyya Hiç, Türkiye Ekonomisi. Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. Baskı Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 42

¹³⁰ DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, a.g.e, s. 3

¹³¹ Bu bilgiler www.hazine.gov.tr adresinden alınmıştır. (05.05.2002)

¹³² DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, a.g.e, s.3

Gelir dağılımı konusu da bölgesel dengesizliği yaratan konulardan biridir. 1994 yılında DİE tarafından yapılan hane halkı sayısının ve kullanılabilir gelirin bölgelere göre dağılımı isimli araştırmada yıllık kullanılabilir gelirin %38,6'sının Marmara Bölgesi'nde bulunduğu, Doğu Anadolu %5,7, Güneydoğu Anadolu'da %4,5'lik bir payı olduğu görülmektedir. Bu iki bölgenin %10,2'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde, gerileyen ekonomik faaliyetler bunda neden olarak gösterilebilir.

Tablo 5'den de görüleceği gibi, kullanılabilir gelirin ancak %10,2'sine yakın bir kısmına sahip olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ile tek başına kullanılabilir gelirin %38,6'sına sahip olan Marmara Bölgeleri'nin aralarında büyük bir farkın olduğu görülmektedir.

TABLO 5
1994 YILINDA HANEHALKI SAYISININ VE KULLANILABİLİR GELİRİN
BÖLGELERE GÖRE ORANSAL DAĞILIMI (%)

	Hanehalkı Payı	Yıllık Kullanılabilir Gelir
Türkiye	100,0	100,0
Marmara	26,6	38,6
Ege	15,7	13,9
Akdeniz	12,5	11,0
İç Anadolu	17,9	15,4
Karadeniz	12,8	10,9
Doğu Anadolu	7,1	5,7
Güneydoğu Anadolu	7,4	4,5
Kaynak: www.die.gov.tr (15.04.2002)		

Gelir düzeyi doğrudan yaşam seviyesiyle ilgilidir. Buradan Doğu ve Güneydoğu'da yaşam seviyesinin düşük olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Ayrıca, gelir düzeyi düşük olan bölgelerin devlet bütçesindeki vergi payı da düşük olacaktır. Nitekim Türkiye'de de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri en az vergi payı olan bölgelerdir.

Gelişmekte olan ülkelerde refahın artmasıyla birlikte, gelirin toplumun tüm kesimlerine dağıtılması gerekir. Bunun aksi olursa, toplumda huzursuzluklar oluşabilir. Gelir dağılımında, düşük gelirlielerin büyük çoğunluk oluşturması, gelirin daha küçük bir toplulukça paylaşıldığını gösterir. Bu toplumsal eşitsizliği yaratan en önemli nedendir. Ülkemizde de gelir dağılımında bu gibi sorunlar vardır. Bu sorunların giderilememesi ve uzun yıllar sürmesi toplumsal barışa yönelik bir tehdit oluşturmaktadır.

Ülkemizde, gelir dağılımının adaletli bir biçimde dağıtılamamasında en önemli etkenlerden biri yaşanan kronik enflasyondur. Ancak, sık sık değişen hükümetler ve kararlılıkla uygulanamayan programlar bu sorunun daha da büyümesine yol açmıştır. Bunun için çözüm, enflasyonu kabul edilebilir seviyelere indirmek için ulusal bir politika geliştirilmesi ve hükümet değişikliklerine ya da siyasal görüş ayrılıklarına rağmen kararlılıkla uygulanması olacaktır.

Genel olarak Türkiye ile ilgili diğer verilere baktığımızda, DİE verilerine göre 1988 ve 2001 dönemleri arasında istihdamın sektörler arasında dağılımında en çok çalışanın tarım ve hizmetler sektöründe olduğunu görüyoruz. Bir ülkenin gelişmişlik ölçütlerinden biri olan sanayi sektöründe çalışan sayısı ise bu dönemde artmasına rağmen tarım ve hizmetler sektörüne göre geride kaldığını görüyoruz. 2001 yılının III. çeyreği itibarıyla toplam istihdamın %37.9'u hizmetler sektöründe, % 17.2'si sanayi sektöründe, %39.7'si tarım sektöründe %5.2'si inşaat sektöründedir.¹³³

1970-2000 arası dönemde kent ve kırsal nüfusu verileri ile ilgili olarak Tablo 6'ya bakılırsa; kent nüfusu oranının hızla arttığı buna karşılık kırsal nüfusunun da hızla düştüğü görülecektir.

¹³³ Türkiye Ekonomisi: İstatistik ve Yorumlar Ekim-Aralık 2001, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, Ankara 2001, s.127

TABLO 6
KIR VE KENT NÜFUSU

YIL	TOPLAM NÜFUS	KENT NÜFUSU (1)	%	KIR NÜFUSU	%
1970	35.605.158	11.550.644	32,4	24.054.512	67,6
1975	40.347.719	15.181.918	37,6	25.165.801	62,4
1980	44.736.957	18.824.957	42,1	25.912.000	57,9
1985	50.664.458	23.928.262	47,2	26.736.196	52,8
1990	56.473.035	30.515.681	54,0	25.957.354	46,0
1995 (2)	62.171.000	37.853.989	60,9	24.317.031	39,1
2000 (2)	67.332.000	47.549.543	70,6	19.782.457	29,4

Kaynak: www.die.gov.tr ve www.dpt.gov.tr (06.04.2002)
(1) Kent, 20.000 ve daha fazla nüfusu olan yerleşmedir.
(2) Yıl sonu itibarıyla tahmin.

Şehirlerde yaşayan nüfusun artması bir gelişmişlik ölçütüdür. Ancak, ülkemizdeki göç sorunu ve buna bağlı olarak gelişen gecekondü sorunu bu kentleşmenin olumlu yönde olmadığını anlatmaktadır. Dolayısıyla, bu veriler yorumlanırken göç ve gecekondü sorunları göz ardı edilmemelidir.

1965-2000 arası demografik hızlarla ilgili Tablo 7'ye baktığımızda Türkiye'de kaba doğum hızı, kaba ölüm hızının ve bebek ölüm hızlarının düştüğünü görmekteyiz. Bunlar şüphesiz gelişme sürecinde olması gereken unsurlardır.

TABLO 7
DEMOGRAFİK HIZLAR

	Nüfus Artış Hızı (%) -	Şehirleşme Hızı (2)(%) -	Kaba Doğum Hızı (Binde) -	Kaba Ölüm Hızı (Binde)	Bebek ölüm Hızı (Binde)	Toplam Doğurgan Oranı (Çocuk)	Doğuşta Ortalama Yaşam Süresi (Yıl)
1965-1970	2,52	6,03	30,0	13,5	158,00	5,31	54,91
1970-1975	2,50	5,62	34,5	11,6	140,40	4,46	57,88
1975-1980	2,06	4,40	32,2	10,0	110,79	4,33	61,20
1980-1985	2,49	4,91	30,8	9,0	82,96	4,05	63,00
1985-1990	2,17	4,99	29,9	7,8	65,22	3,76	65,58
1990-1995 (1)	1,85	4,40	23,5	6,7	50,56	2,80	67,28
1995-2000(2)	1,62	4,67	21,4	6,5	39,02	2,45	68,55

Kaynak: www.die.gov.tr ve www.dpt.gov.tr (06.04.2002)

(1) DİE ve DPT Nüfus Tahminleridir.

(2) Kent, 20.000 ve daha fazla nüfusu olan yerleşmedir.

III. BÖLGESEL DENGESİZLİKLERİ GİDERMEDE OSB'LERİN ROLÜ

Türkiye'de yer alan sanayi yatırımları İstanbul, Kocaeli, Bursa, Batı Anadolu ve Çukurova bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Sanayileşmiş bölgelerde altyapı olanakları da diğer bölgelere oranla daha gelişmiş durumdadır. Organize Sanayi Bölgeleri yurt çapında güçlü, hızlı, ve yaygın sanayileşmeyi özendirmek, düzenli şehirleşmeyi sağlamak ve planlı bir ortam yaratmak amaçlarına hizmet etmektedir.¹³⁴ Gelişmekte olan bölgelerde yatırımların tek başlarına yapılması durumunda altyapının kurulması ve bunun gibi pek çok masrafın yapılması verimlilik ve karlılık ilkelerine ters düşebilmektedir. Çünkü, bu şekilde bir sanayinin kurulması çeşitli yönlerden masraflı olabilmektedir. Organize Sanayi Bölgeleri, birbirini tamamlayan ve birbirinin yan ürünü olan sanayilerin bir arada fikrinin üretim yapması demektir. Bu şekilde çalışan Organize Sanayi Bölgelerinin daha verimli ve daha karlı çalışabileceği açıktır. Türkiye'de Organize Sanayi Bölgesi oluşmasından itibaren, Organize Sanayi Bölgelerine sanayiye az gelişmiş bölgelere yaymada bir araç gözüyle bakılmıştır. Organize Sanayi Bölgesi, özendirici bir önlem ya da bütünüyle bir düzenleme tedbiri olabilmektedir.¹³⁵ Sanayileşme ve kentleşmeyi bir arada yürütmek için alınan bir önlemdir.

Organize Sanayi Bölgeleri, küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin teşvik edilip geliştirilmesi için bir olanak tanımaktadır.¹³⁶ Organize Sanayi Bölgeleri geçimini ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılıkla sağlayan bölgelerde sanayiye ağırlık verilmesini sağlamak ve ayrıca yeni istihdam alanları sağlama amaçları açısından önemlidir. Ayrıca, başta bahsedildiği gibi, Organize Sanayi Bölgeleri geliştirmekte olan bölgelerde de sanayinin düzenli gelişmesini sağlayabilecektir. Az gelişmiş bölgelerde kullanılmayan, atıl kalmış ya da kullanılması pahalı olan kaynakların harekete geçirilmesi için Organize Sanayi Bölgeleri olanak hazırlayabilecektir. Organize Sanayi Bölgeleri sayesinde, sanayinin ülke genelinde dengesiz dağılımı ve

¹³⁴ **Organize Sanayi Bölgeleri Durum Tespit Raporu, Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri Özel İhtisas Komisyonu Organize Sanayi Bölgeleri Alt Komisyonu , DPT Yayınları, Ankara 1990, s.6**

¹³⁵ **Erdinç Tokgöz, Sanayileşmede Bölgesel Dengesizlikler ve Türkiye, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1976, s.35-36**

¹³⁶ **Mahmut Özdemir, a.g.e, s.13**

dolayısıyla ortaya çıkan sosyo-ekonomik sorunlar Organize Sanayi Bölgeleri ile daha kolay ve çabuk çözümlenecektir. ¹³⁷

Türkiye’de batı bölgelerinde toplanan sanayiye az gelişmiş yörelere kaydırmak için Organize Sanayi Bölgeleri projelerinin yapımı sürmektedir. Tablo 8’de görüldüğü gibi, 2001 sonu itibarıyla, kalkınmada öncelikli illerde, toplam 23 Organize Sanayi Bölgesi faaliyettedir. Türkiye genelinde 2001 sonunda biten 65 Organize Sanayi Bölgesi projesi vardır. Türkiye genelindeki Organize Sanayi Bölgeleri’nin toplam sayısının yaklaşık % 35’i toplam alanın ise %22’si kalkınmada öncelikli illerde toplanmıştır. Bu oldukça önemli bir orandır ve Organize Sanayi Bölgelerinin bölgesel kalkınmadaki önemini ortaya koymaktadır. 2002 yılı yatırım programında ise kalkınmada öncelikli yörelerde 72 , toplam 202 Organize Sanayi Bölgesi planlanmaktadır. 2002 yatırım planında, Kalkınmada öncelikli illerdeki Organize Sanayi Bölgesi yatırımlarının adedi, toplam Organize Sanayi Bölgesi yatırımlarının adedinin %35,64’ü, toplam alanın ise %34,18’i olarak düşünülmüştür. 2002 yatırım planında hedeflenen Organize Sanayi Bölgesi projelerinin tamamıyla gerçekleşmesi durumunda Artvin ve Çanakkale(Bozcaada ve Gökçeada ilçeleri) dışında Organize Sanayi Bölgesi olmayan kalkınmada öncelikli il kalmayacaktır. Bu Organize Sanayi Bölgeleri’nin kalkınmada öncelikli yörelerde yapacağı etkiler zamanla gözlenmelidir. Yukarıda bahsedilen kalkınmada öncelikli yörelere yönelik Organize Sanayi Bölgesi projelerinin halen önemini koruduğu görülmektedir. Ancak burada önemli olan kalkınmada öncelikli illerde sadece Organize Sanayi Bölgesi yapmak değil onun tam kapasiteye yakın bir şekilde çalışmasını sağlamak olmalıdır.

2001 yılı sonu itibarıyla biten Organize Sanayi Bölgelerinin 10 tanesi Marmara, 11 tanesi Ege, 9 tanesi Akdeniz, 14 tanesi İç Anadolu, 9 tanesi Karadeniz, 5 tanesi Doğu Anadolu ve 7 tanesi Güneydoğu Anadolu Bölgesinde toplanmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki toplam Organize Sanayi Bölgesi sayısının 12 olduğunu görüyoruz. Bu Türkiye genelindeki Organize Sanayi Bölgelerinin %18’sine denk düşmektedir. Toplam 202 adet Organize Sanayi Bölgesi planlanan 2002 yatırım programı devletin Organize Sanayi Bölgelerine verdiği önemi göstermektedir. Bölgesel dengesizliklerin giderilmesi için Organize Sanayi

¹³⁷ Ercan Dülgeroğlu, "Organize Sanayi Bölgeleri ve Türkiye Uygulaması", Türkiye 9. Dünya Şehircilik Günü, Eskişehir 1985, s.102

Bölgelerinin olabildiğince gelişmekte olan bölgelere kaydırılması her açıdan faydalı olacaktır.

TABLO 8
KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRE KAPSAMINDAKİ İLLERDEKİ
ORGANİZESANAYİ BÖLGELERİ(OCAK 2002)

İL ADI	2001 SONU İTİBARIYLA BİTENLER			2002 YILI YATIRIM PROGRAMINDA OLANLAR			
	ADET	ALAN (Ha)	%	ADET (**)	ALAN (Ha)	%	%
				Hektar (*)		Hektar (*)	Adet (***)
1. ADIYAMAN	1	150	0,93	-	-	-	-
2. AĞRI	-	-	-	1	100	0,32	0,50
3. AMASYA	1	75	0,48	3	118	0,37	1,48
4. ARDAHAN	-	-	-	1	150	0,47	0,50
5. ARTVİN	-	-	-	-	-	-	-
6. BARTIN	1	50	0,31	1	-	-	0,50
7. BATMAN	-	-	-	1	100	0,32	0,50
8. BAYBURT	-	-	-	1	500	1,58	0,50
9. BİNGÖL	-	-	-	1	80	0,25	0,50
10. BİTLİS	-	-	-	1	-	-	0,50
11. ÇANAKKALE (****)	-	-	-	-	-	-	-
12. ÇANKIRI	1	110	0,68	1	-	-	0,50
13. ÇORUM	1	280	1,81	2	681	2,09	0,89
14. DİYARBAKIR	-	-	-	1	523	1,85	0,50
15. ELAZIĞ	2	200	1,24	3	210	0,68	1,48
			0,00	1	Artırma	-	12,50
16. ERZİNCAN	1	348	2,18	-	-	-	-
17. ERZURUM	1	100	0,62	2	380	1,20	0,98
18. GÜMÜŞHANE	-	-	-	1	75	0,24	0,50
19. HAKKARİ	-	-	-	1	45	0,14	0,50
20. İZMİR	-	-	-	1	200	0,83	0,50
21. K. MARAŞ	-	-	-	1	300	0,95	0,50
22. KARABÜK	-	-	-	1	100	0,32	0,50
23. KARS	-	-	-	2	200	0,83	0,99
24. KASTAMONU	-	-	-	2	100	0,32	0,99
25. KİLİS	1	90	0,58	1	Noksan Kalış	-	0,50
26. MALATYA	1	300	1,88	2	350	1,10	0,99
			0,00	1	Artırma	-	12,50
27. MARDİN	1	300	1,88	1	Artırma	-	12,50
28. MÜS	-	-	-	1	300	0,95	0,50
29. SİRT	-	-	-	1	100	0,32	0,50
30. SİNOP	1	100	0,62	2	178	0,58	0,99
31. SİVAS	-	-	-	3	1.030	3,25	1,48
32. SANLIURFA	1	288	1,77	1	1134	3,58	0,50
			0,00	1	Artırma	-	12,50
			-	2	-	-	0,99
34. TOKAT	1	50	0,31	5	655	2,07	2,48
35. TUNCELİ	-	-	-	1	100	0,32	0,50
36. VAN	-	-	-	1	200	0,63	0,50
37. YOZGAT	1	150	0,93	-	-	-	-
38. ZONGULDAK	-	-	-	6	1040	3,28	2,97
39. OSMANIYE	1	100	0,62	1	-	-	0,50
40. AKŞARAY	-	-	-	2	288	0,90	0,99
41. GİRESUN	-	-	-	1	70	0,22	0,50
42. KARAMAN	-	-	-	1	400	1,26	0,50
43. KIRSEKİ	1	150	0,93	1	400	1,26	0,50
44. KIRŞEHİR	1	200	1,24	1	-	-	0,50
45. NİĞDE	1	281	1,82	1	282	0,82	0,50
46. ORDU	1	80	0,37	2	100	0,32	0,99
47. RİZE	-	-	-	1	-	-	0,50
48. NEVŞEHİR	-	-	-	2	-	-	0,99
49. TRABZON	1	100	0,62	2	-	-	0,99
50. SAMSUN	1	150	0,93	3	354	1,12	1,48
TOPLAM	23	3890	22,24	72	10.829	34,18	35,64
			0,00	4	Artırma	-	50,00
TÜRKİYE TOPLAMI	88	16.139	100	202	31.682	100	100
				8	Artırma	-	100

Kaynak: www.sanayi.gov.tr(30.01.2002)

(*) Toplam bölge alanının Türkiye toplam alanına oranıdır. Artırma projelerinde ise adet olarak oranıdır.
(**) Etüdü karakterindeki ile yer alan projeler adet olarak toplamına dahil edilmiştir
(***) Toplam adedin Türkiye toplam adedine oranıdır

Türkiye’de az gelişmiş yörelerin ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılıkla uğraştığı düşünülürse hayvancılığın geliştirilmesi için hayvancılık Organize Sanayi Bölgeleri kurulmalıdır. Bu şekilde hayvancılık çağdaş standartlara uygun ve verimli bir şekilde işletilebilecek ve hayvancılıkla ilgili yan sanayilerin bir bölgede toplanması sağlanabilecektir.

Sanayi her ülke açısından önem taşımaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu önem daha fazladır. Ancak, sanayileşen ve sanayileşmiş ülkelerin ortak sorunu sanayinin bölgelere dengesiz dağılımı olabilmektedir. Bunun için sanayi bölgeleri hem az gelişmiş bölgelere sanayiye yaymak hem de yatırımcıya sağlayacağı çeşitli kolaylıklarla bu bölgeler için özendirici bir nitelik taşımaktadır.

Bunların yanında, az gelişmiş yörelerdeki Organize Sanayi Bölgelerinde yatırım yapacak olanlar için pazar olanaklarının bulunması da önemlidir. Yatırımcıyı yurtiçi ve yurtdışı pazarlarla bağlantısını sağlamak için ulaşım ve haberleşme olanaklarının da sağlanması gerekir. Pazar olanakları dikkate alınmadan kurulacak Organize Sanayi Bölgeleri atıl kalabilecektir.

Sonuç olarak, sanayinin düzenli gelişmesi ve kaynakların verimli kullanılması ilkelerinin ışığı altında az gelişmiş bölgelerde Organize Sanayi Bölgesi kurulması oldukça mantıklıdır. Bu yapılırken Organize Sanayi Bölgesi kurulacak yerin hammadde, doğal kaynaklar, enerji, istihdam olanakları da dikkate alınmalıdır. Ancak, bu şekilde kurulacak bir Organize Sanayi Bölgesi hem yöreye hem de ülke ekonomisine katkı sağlayabilecektir

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DEKİ ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ UYGULAMASINDAKİ DURUM

I. ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNDE TEŞVİK

Teşvik tedbirleri hakkında genel olarak, girişimcinin teşvik unsurları ile vereceği yatırım kararının, teşvik unsurları olmadan vereceği yatırım kararına göre daha karlı olacağını ve teşvik miktarının girişimcinin istenilen karı vermesini sağlayacak minimum miktar olduğunun gösterilmesi gerektiği söylenmelidir. Ancak, bu teşvik tedbirlerinin sosyal sistemin istenilen amaca ulaşmak için yapacağı fedakarlıkların sınırlarını aşmaması gerekir.¹³⁸

Teşvik unsurları, 2 ayrı tanıtımda, parasal ve parasal olmayan teşvik araçları¹³⁹ ve mali ve fiziki teşvik unsurları¹⁴⁰ biçiminde tanımlanmıştır. Parasal olan ve mali teşvik unsurları benzer şeyleri ifade etmektedir. Bu teşvik unsurlarına örnek olarak, vergi indirimleri, krediler ve yatırım hibeleri gösterilebilir. Parasal olmayan ve fiziki teşvik unsurları da benzer şeyleri ifade etmektedir. Bu tür teşviklerin konusuna ağırlıklı olarak altyapı yatırımları girmektedir. Organize Sanayi Bölgeleri altyapı yatırımlarının gerçekleşmesi, altyapının kurulması ve girişimcilerin bu altyapı yatırımlarını dikkate alarak yatırım yapmalarını sağladığı için parasal olmayan ya da fiziki teşvik unsurları içinde gösterebiliriz. Altyapının önceden kurulması ve yatırımcının bu şekilde teşviki, Organize Sanayi Bölgeleri'nin sayesinde maliyetleri de düşürecektir. Ayrıca Organize Sanayi Bölgeleri küçük ve orta ölçekli işletmelerin teşvik edilmesine yarar. Bunun yanında yatırımların, Organize Sanayi Bölgesi içinde yapılması halinde de ayrıca bazı teşvikler uygulanabilir.¹⁴¹ Örneğin, aynı yörede yapılacak bir yatırımın Organize Sanayi Bölgesi içinde veya dışında yapılması durumuna göre farklı vergi uygulamaları getirilebilir. Böyle bir uygulama, yatırımları Organize Sanayi Bölgesi içine çekmede, sanayinin toplulaştırılmasını sağlamada yardımcı olacaktır.

¹³⁸ İlhan Tekeli, a.g.m, s.51

¹³⁹ y.a.g.m, s.53

¹⁴⁰ Asuman Yücel, *Türkiye'de Arazi Kullanımı ve Sanayi Yerleşiminde Kamu Sektörü-Özel Sektör İlişkisi, Organize Sanayi Bölgeleri*, S.12-13

¹⁴¹ Mahmut Özdemir, a.g.e, s.52

Türkiye'de 1980 sonrasında, büyük çapta yatırım teşvikleri yapmayı özendirici ve destekleyici tedbirler alınmıştır. Organize Sanayi Bölgeleri yatırım tedbirlerinden en fazla yararlandırılmak istenilen alanlar arasında gösterilmiştir.¹⁴² Organize Sanayi Bölgeleri'nin geri kalmış bölgelerin kalkınmalarını teşvik etmede bir araç olduğundan bahsedilmiştir. Organize Sanayi Bölgesi müteşebbis heyetlerine, Sanayi Bakanlığı Organize Sanayi Bölgesi ve Küçük Sanayi Sitesi ve İşletme Giderleri Fonu'ndan düşük faizli ve uzun vadeli krediler verilmektedir. Bunun yanında sanayiciler için altyapısı tamamlanmış sanayi parselleri hazırlanmıştır. Ayrıca, çevre kirliliğini önlemede bir araç olarak kullanılabilir olan Organize Sanayi Bölgeleri'nde arıtma tesisleri de teşvik edilebilmektedir. Bu da çevre kirliliğini önlemede, önemli bir unsur olabilecek nitelikte bir uygulamadır.

Tablo 9' a baktığımızda, Organize Sanayi Bölgeleri'ne verilen kredilerin oranı, geri ödeme ve faiz oranı şartlarında değişimler olduğunu görmekteyiz. 1.1.1987 tarihine kadar iller, Kalkınmada öncelikli iller(1. ve 2. Derecede kalkınmada öncelikli yöre olmak üzere), normal iller ve gelişmiş iller olarak ayrılmıştır. Bütün illerde kredi oranı %99'u bulmakta ve 5 yılı geri ödemesiz olmak üzere toplam 15 yıl süreyle kredi verilmiştir. Ancak, Kalkınmada öncelikli yörelerle, diğer iller arasındaki tek fark Kalkınmada öncelikli yörelerde faiz oranının daha düşük olmasıdır.

¹⁴² Mehmet Cavlı, "Yatırım Teşvikleri", HABİTAT II Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri Sempozyumu, İstanbul 1996, s.13

TABLO 9
ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNE VERİLEN KREDİLERİN KREDİ ORANI,
GERİ ÖDEME VE FAİZ ORANI ŞARTLARI

A) 1.1.1987 tarihine kadar:				
	Kalkınmada Öncelikli Yörelere		Normal İller	Gelişmiş İller
	1. D. K.Ö.Y.	2. D. K.Ö.Y.		
Kredi oranı	% 89	% 89	% 89	% 89
Geri Ödeme	5 Yıl Ödemesiz	5 Yıl Ödemesiz	5 Yıl Ödemesiz	5 Yıl Ödemesiz
	Toplam: 15 yıl	Toplam: 15 yıl	Toplam: 15 yıl	Toplam: 15 yıl
Faiz Oranı	% 12	% 12	% 15	% 15
B) 1.1.1987 - 1.1.1997 tarihleri arası:				
	Kalkınmada Öncelikli Yörelere		Normal İller	Gelişmiş İller
	1. D. K.Ö.Y.	2. D. K.Ö.Y.		
Kredi oranı	% 89	% 88	% 95	% 80
Geri Ödeme	5 Yıl Ödemesiz	4 Yıl Ödemesiz	3 Yıl Ödemesiz	2 Yıl Ödemesiz
	Toplam: 15 yıl	Toplam: 13 yıl	Toplam: 11 yıl	Toplam: 9 yıl
Faiz Oranı	% 15	% 18	% 20	% 22
C) 1.1.1987-1.1.2000 tarihleri arası:				
	1.Derecede Kalkınmada Öncelikli Yörelere		Normal İller	Gelişmiş İller (*)
	Öncelikli Yörelere			
Kredi oranı	% 89		%95	% 80
Geri Ödeme	5 Yıl Ödemesiz		3 Yıl Ödemesiz	2 Yıl Ödemesiz
	Toplam: 15 yıl		Toplam: 11 yıl	Toplam: 9 yıl
Faiz Oranı	% 25		% 40	% 50
D) 1.1.2000 tarihinden itibaren:				
	Kalkınmada Öncelikli Yörelere		Normal İller	Gelişmiş İller (*)
	Kapsamındaki İller			
Kredi oranı	% 89		%95	% 80
Geri Ödeme	5 Yıl Ödemesiz		3 Yıl Ödemesiz	2 Yıl Ödemesiz
	Toplam: 15 yıl		Toplam: 11 yıl	Toplam: 9 yıl
Faiz Oranı	%10		%15	%20
(*) İstanbul ve Kocaeli İlleri ile Adana, Ankara, Antalya (**), Bursa ve İzmir Büyükşehir Belediye sınırları için Gelişmiş Yöredir.				
(**) 23.2.1998 tarih ve 98/10756 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.				
Kaynak: www.sanayi.gov.tr (31.01.2002)				

1.1.1987-1.1.1997 tarihleri arasında, yine iller, Kalkınmada öncelikli yörelere (1.ve 2. derecede kalkınmada öncelikli yöre olmak üzere), normal iller ve gelişmiş iller olarak ayrılmıştır. Ama gelişmiş ve normal illerdeki kredi oranı, geri ödeme ve faiz oranı şartları kalkınmada öncelikli yörelere göre daha yüksek tutulmuştur. Bunda amaç, yatırımları kalkınmada öncelikli yörelere çekmektir ve genel olarak uygulamanın mantığı olumludur.

1.1.1997-1.1.2000 tarihleri arasında ise iller 1. derecede kalkınmada öncelikli iller, normal iller ve gelişmiş iller olarak ayrılmıştır. 2. derecede kalkınmada öncelikli yörelere burada görülmemektedir. Bu dönemde yatırımların, kalkınmada öncelikli illere kaydırılma isteği daha belirgindir. Faiz oranlarının 1. derecede kalkınmada öncelikli yörelere %25, normal illerde %40, gelişmiş illerde %50 olarak belirlenmesi

ve geri ödeme sürelerinin 1. derecede kalkınmada öncelikli yörelere göre daha kısa tutulması bunun göstergesidir.

1.1.2000 tarihinde geçilen yeni uygulamayla iller, kalkınmada öncelikli yöre kapsamındaki iller, normal iller ve gelişmiş iller olarak belirlenmiştir. Bu önemde dikkati çeken nokta faiz oranlarının indirimesidir. Kalkınmada öncelikli yörelerde %10 , normal illerde %15 ve gelişmiş illerde %20'lik faiz oranları benimsenmiştir. Bir önceki dönemde yükseltelen faiz oranlarının daha kabul edilebilir bir seviyeye indirilmesi olumludur. Tablo 10'da Organize Sanayi Bölgeleri'ndeki vergi destekleri incelenmiş ve Organize Sanayi Bölgesi tüzel kişiliği ve Organize Sanayi Bölgeleri'nde yer alan işletmelere vergi destekleri konusunda farklı uygulamalar getirilmiştir. Bu bakımdan Tablo 10 açıklayıcıdır.

TABLO 10
ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNDE VERGİ DESTEKLERİ

VERGİ TÜRÜ	ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ TÜZEL KİŞİLİĞİ	ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİNDE YER ALAN İŞLETMELER	AÇIKLAMA
DAMGA VERGİSİ	MUAF DEĞİL	MUAF DEĞİL	488 sayılı Damga Vergisi Kanununa eki (1) sayılı tablonun IV-1/1 fıkrası (2) sayılı istisnalara göre
EMLAK VERGİSİ	MUAF (İnşaatın bitiminden itibaren 5 yıl)	MUAF (İnşaatın bitiminden itibaren 5 yıl)	1319 sayılı Kanunun 5/f maddesine göre
ÇEVRE TEMİZLİK VERGİSİ	MUAF DEĞİL	MUAF DEĞİL	Maliye Bakanlığının 07.11.2000 tarih ve 51896 sayılı yazısı.
ATIKSU BEDELİ	Atıksu arıtma tesisi İşletenler MUAF	MUAF DEĞİL	4562 sayılı OSB Kanununun 21. Maddesi
ARITMADA KULLANILAN ELEKTRİK TARİFESİ	Sanayi abonelerine göre yaklaşık % 50 indirimli	Sanayi abonelerine göre yaklaşık % 50 indirimli	TEDAŞ Yönetim Kurulunun 26.10.1998 tarih ve 22-454 sayılı Kararı.
ELEKTRİK VE HAVAGAZI TUKETİM VERGİSİ	MUAF	MUAF DEĞİL	4562 sayılı OSB ve 2464 sayılı Belediye gelirleri Kanunu.
	(OSB'nin kendi binalarında tüketeceği elektrik için)		
KATMA DEĞER VERGİSİ	MUAF	MUAF DEĞİL	3065 sayılı KDV Kanununun 17/k maddesi uyarınca (Arsa ve işyeri dışındaki teslimleri ve bölge dışındaki arsa ve işyeri teslimleri KDV'ye tabi)
BANKA VE SİGORTA MUAMELELERİ VERGİSİ	MUAF DEĞİL	MUAF DEĞİL	6802 sayılı Gider vergileri Kanunu 28. Madde 2.fıkra 2279 sayılı Kanun 30.maddesi
BİNA İNŞAAT HARCİ VE YAPI KULLANMA HARCİ	MUAF	MUAF	2484 sayılı Belediye Gelirleri Kanununun 80. Maddesi
KURUMLAR VERGİSİ	MUAF	MUAF DEĞİL	Kurumlar Vergisi Kanununun 7.maddesine eklenen 25 numaralı bent hükmüne göre
	(OSB'nin esas faaliyetleri dışındaki faaliyetleri nedeniyle elde edeceği gelirleri kurumlar vergisine tabidir.)		

Kaynak:www.sanayi.gov.tr (31.01.2002)

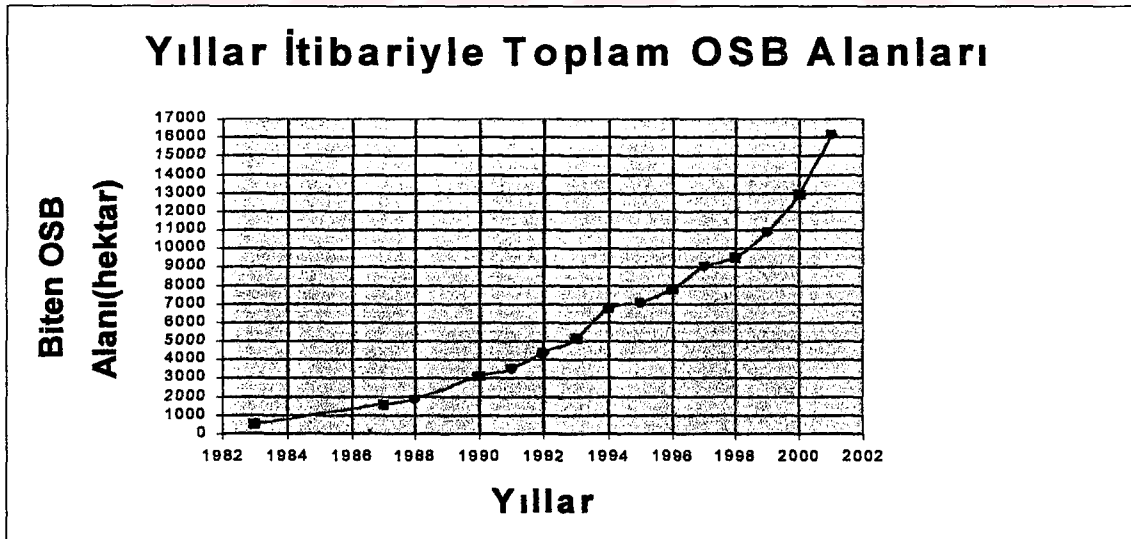
Organize Sanayi Bölgeleri'nde kredi desteği ve vergi indirimleri gibi teşvikler yatırımcıyı Organize Sanayi Bölgeleri içine çekmeye yaradığı ölçüde sanayinin düzenli gelişmesine katkıda bulunacaktır. Burada değinilecek konu arıtma tesislerinin daha fazla teşvik edilmesidir. Arıtma tesislerinin Organize Sanayi Bölgeleri'nde kurulması bu yatırımın külfet olarak gören yatırımcıların da işine gelebilmektedir.

II. TÜRKİYE'DE ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ'NDE GENEL DURUM

Organize Sanayi Bölgeleri'yle ilgili yapılan açıklamalarda son durumu irdelemek faydalı olacaktır. Önceden yapılan açıklamalardan hatırlanacağı üzere 2001 sonu itibariyle biten toplam 65 Organize Sanayi Bölgesi projesi vardır. Bunlardan 23 tanesinin kalkınmada öncelikli yörelerde olduğu söylenmişti. Alan olarak 2001 sonu itibariyle 16.139 hektara ulaşan toplam OSB alanının 2590 hektarı yani yaklaşık %22'lik bir kısmı kalkınmada öncelikli yörelerde bulunmaktadır. Yıllar itibariyle toplam OSB alanlarıyla ilgili Şekil 1'e bakıldığında toplam OSB alanının giderek artan bir durumda olduğu görülmektedir.

ŞEKİL 1

YILLAR İTİBARIYLA TOPLAM ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ ALANLARI

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı verilerine dayanarak tarafımdan hazırlanmıştır.

Ancak, Organize Sanayi Bölgeleri'yle ilgili hedef, her ile bir Organize Sanayi Bölgesi kurmak değil talep esasına dayalı bir yatırım politikasının uygulanması olmalıdır¹⁴³. Çünkü, her ile kurulacak Organize Sanayi Bölgesi mutlaka o ile büyük katkı sağlayacak anlamına gelmemektedir. Hammaddeye uzak ve yörenin potansiyellerine ters biçimde ya da siyasi amaçlarla ve popülist kaygılarla kurulan Organize Sanayi Bölgeleri'nden ülke ekonomisine katkı sağlamasını beklemek anlamsızdır. Bu bağlamda, 2001 sonunda biten 65 Organize Sanayi Bölgesi projesinin 23'ünün toplandığı kalkınmada öncelikli yörelerdeki Organize Sanayi Bölgeleri'nin bu amaçla kurulmamış olması gereklidir. Organize Sanayi Bölge yatırımları pahalı ve uzun yıllar alabilen yatırımlardır. Ülkenin kısıtlı kaynaklarını siyasi amaçlarla harcamak oldukça olumsuz bir gelişmedir.

Tablo11'e bakıldığında, 1962-1983 yılları arasında biten sadece 4 Organize Sanayi Bölgesi projesi vardır. 90'lı yılların başından itibaren Organize Sanayi Bölgesi yatırımları hız kazanmıştır. Tabloda dikkati çeken ilk konu 90'lı yılların ilk yarısında büyük miktarda Organize Sanayi Bölgesi projesinin başlatıldığıdır. Ama 90'lı yılların ikinci yarısında eğilim daha çok yeni Organize Sanayi Bölgesi projesi başlatmak değil, başlamış olanları bitirmektir. Ayrıca, birçok Organize Sanayi Bölgesi projesinin tamamıyla bitirilmesinin 10 yıldan fazla bir süreyi alabildiği de görülmektedir. Buradan,zaten ülkemizde yavaş ilerleyen Organize Sanayi Bölgesi yatırımlarına popülist kaygılarla kurulan Organize Sanayi Bölgelerini katıp, Organize Sanayi Bölgesi yatırımlarının hızını kesmemek gerekmektedir.

¹⁴³ Zerrin Toprak, *Gayri Sıhhi Müessese Kapsamına Giren Küçük İşletmeler ve Çevre Sorunları (İzmir Büyükşehir Bütünü İçin Bir Yaklaşım)*, s.102

TABLO 11
1962 - 2001 YILLARI ARASINDA BITEN ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ

		Başlangıç - Bitiş Yılı	BÜYÜKLÜĞÜ (Ha)
I. 1962 - 1983 YILLARI ARASINDA BİTENLER			
1.	BURSA	1962-66	150
2.	ERZURUM I	1974-82	100
3.	KONYA I	1971-80	150
4.	MANİSA I	1971-78	150
			TOPLAM 650
II. 1987 YILINDA BİTENLER			
1.	TEKİRDAĞ-ÇERKEZKÖY I	1978-87	440
2.	BURSA-İNEGÖL I	1977-87	300
3.	ESKİŞEHİR (I-II)	1978-87	280
			TOPLAM 1.030
III. 1988 YILINDA BİTENLER			
1.	GAZİANTEP I	1971-88	280
			TOPLAM 280
IV. 1990 YILINDA BİTENLER			
1.	DENİZLİ I	1976-90	400
2.	HATAY-İSKENDERUN I	1983-90	180
3.	ELAZIĞ I	1985-90	100
4.	KAYSERİ I	1977-90	600
			TOPLAM 1.280
V. 1991 YILINDA BİTENLER			
1.	ANKARA I	1978-91	400
			TOPLAM 400
VI. 1992 YILINDA BİTENLER			
1.	İZMİR-ATATÜRK	1980-92	600
2.	KOCAELİ-GEBZE I	1986-92	230
			TOPLAM 830
VII. 1993 YILINDA BİTENLER			
1.	BİLEÇİK I	1977-93	150
2.	BOLU I	1977-93	60
3.	MALATYA I	1978-93	300
4.	MANİSA II	1987-93	200
5.	TOKAT I	1978-93	50
			TOPLAM 760
VIII. 1994 YILINDA BİTENLER			
1.	ANTALYA I	1976-94	196
2.	AFYON I	1981-94	275
3.	İSTANBUL-TUZLA (DERİ)	1983-94	240
4.	KONYA II	1977-94	300
5.	MARDİN	1978-94	300
6.	UŞAK I	1983-94	360
			TOPLAM 1.671
IX. 1995 YILINDA BİTENLER			
1.	ÇORUM I	1977-95	280
			TOPLAM 280
X. 1996 YILINDA BİTENLER			
1.	ADANA I	1977-96	500
2.	AYDIN	1985-96	150
3.	BURDUR I	1982-96	70
			TOPLAM 720
XI. 1997 YILINDA BİTENLER			
1.	ÇANKIRI-KORGUN	1981-97	110
2.	DENİZLİ-ÇARDAK	1997-97	322
3.	MERSİN-TARSUS I	1988-97	100
4.	İZMİR-MENEMEN (DERİ)	1988-97	200
5.	NİĞDE	1984-97	281
6.	SAMSUN	1982-97	150
7.	TRABZON-ARSİN	1985-97	100
			TOPLAM 1.243
XII. 1998 YILINDA BİTENLER			
1.	GAZİANTEP II	1987-98	500
			TOPLAM 500
XIII. 1999 YILINDA BİTENLER			
1.	BURSA-M.K.PAŞA I	1991-99	197
2.	İSPARTA I (S.DEMİREL)	1992-99	252
3.	MERSİN-TARSUS II	1997-99	280
4.	KUTAHYA I	1985-99	170
5.	ŞANLIURFA I	1991-99	266
6.	YOZGAT I	1990-99	150
7.	BARTIN I	1994-99	50
			TOPLAM 1.388
XIV. 2000 YILINDA BİTENLER			
1.	GAZİANTEP III	1984-00	540
2.	İSTANBUL-İKİTELLİ OKSB	1980-00	800
3.	İSTANBUL-UMRANIYE (Oudulu)	1995-00	460
4.	KIRIKKALE I	1981-00	150
5.	KİLİS	1991-00	80
			TOPLAM 2.030
XV. 2001 YILINDA BİTENLER			
1.	ADANA II (Hacı Sabancı)	1993-01	600
2.	ADİYAMAN I	1991-01	150
3.	AMASYA I	1993-01	75
4.	ANKARA-İVEDİK OKSB	1991-01	477
5.	ANKARA IV (OSTİM)	1998-01	250
6.	BURSA-DEMİRTAŞ	1990-01	475
7.	ELAZIĞ II	1993-01	100
8.	ERZİNCAN	1990-01	348
9.	KIRSEHİR	1990-01	200
10.	KONYA-EREĞLİ	1998-01	100
11.	MANİSA III	1998-01	165
12.	ORDU	1990-01	80
13.	OSMANIYE	1994-01	100
14.	SİNOP I	1991-01	100
			TOPLAM 3.228
Kaynak: www.sanayi.gov.tr/15.01.2002		GENEL TOPLAM /	16.139

Organize Sanayi Bölgeleri'nin kişi başına düşen GSYİH'ye etkisini ölçmek için Erzurum (1982), Tekirdağ (1987), Gaziantep(1988), Elazığ(1990), Kayseri (1990), Bilecik (1993), Bolu (1993), Malatya (1993) , Tokat (1993), Mardin (1994) ve Uşak (1994) Organize Sanayi Bölgelerinin bitiş yıllarından sonraki kişi başına düşen GSYİH oranlarına bakmak faydalı olacaktır. ¹⁴⁴

1982 yılında biten Erzurum Organize Sanayi Bölgesi projesinden sonra 1987 yılında sabit fiyatlarla kişi başına düşen GSYİH 592,955 civarındadır. 1999 sonunda 636.472 'ye ulaşan miktar, bu süre içinde değişiklikler göstermiştir. Örneğin, 1983'te 656.647 ile bu dönemin en yüksek değerine ulaşan kişi başına GSYİH miktarı Organize Sanayi Bölgesi'nin verimliliğinin dönem içinde değiştiği sonucunu verebilir. 2000 Genel Nüfus sayımı geçici sonuçlarına göre, Erzurum'da yıllık nüfus artış hızı binde 10.52 olmuştur. Ancak Erzurum'da bu dönemde kır nüfusu azalırken kent nüfusu artmıştır.

Tekirdağ-Çerkezköy Organize Sanayi Bölgesi ise 1987 yılında bitmiştir. Tekirdağ-Çerkezköy Organize Sanayi Bölgesi ise 1987 yılında bitmiştir. Organize Sanayi Bölgesi'nin bittiği yılda kişi başına düşen GSYİH 1,747,855'tir. 1999 yılında 2,492.844'e ulaşan kişi başına GSYİH'ye Organize Sanayi Bölgesi'nin büyük etkisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Tekirdağ'da 2000 Genel Nüfus sayımı geçici sonuçlarına göre nüfus artış hızı binde 28.99 olmuştur. Bunda Organize Sanayi Bölgesi'nin etkisini göz ardı etmemek lazımdır. Ayrıca, kent nüfusunun bu dönemde binde 41.94 artması Organize Sanayi Bölgesi'nin kentleşmeye olan etkisini ortaya koymaktadır.

1988 yılında biten Gaziantep Organize Sanayi Bölgesi kişi başına düşen GSYİH'de belirgin bir artış sağlayamamıştır. Ancak, bunda Gaziantep'te kişi başına düşen GSYİH'nin zaten çok düşük olmaması ve Gaziantep'te ekonomisi küçük bir yöre olmaması gerçekleri göz önüne alındığında Gaziantep Organize Sanayi Bölgesinin etkisinin daha değişik ölçütlere göre değerlendirme gereği doğmaktadır. Örneğin, Gaziantep'te 1990-2000 yılları arasındaki nüfus artış hızı binde 24.72 olmuştur. Bu da Organize Sanayi Bölgesi'nin kenti cazibe merkezi haline getirdiğine

¹⁴⁴ Bu yapılan değerlendirmede illere, 1997 yılına kadar ki veriler www.die.gov.tr, (07.06.2002) 1998 ve 1999 yılına ait veriler ise DİE tarafından hazırlanan **İllere göre Gayri Safi Yurtiçi Hasıla 1998-1999**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Yayın Numarası: 2515, Ankara 2001, s.199 isimli kitaptan alınmıştır.

bir örnektir. Zaten, bu dönemde kent nüfusunun binde 32.19 artması da buna bir kanıt olarak gösterilebilir.

Elazığ'da ise Organize Sanayi Bölgesi'nin bittiği 1990 yılında kişi başına düşen GSYİH 1.310.533'tür. 1999'da ise 1.221.049'a gerilemiştir. Bu Organize Sanayi Bölgesi'nin yeterince başarılı olmadığına hatta başarısız olduğuna bir işarettir. 2000 Genel Nüfus sayımı geçici sonuçlarına göre Elazığ'da nüfus artış hızı binde 13.97'de kalmıştır. Bu dönemde Elazığ'da kent nüfusunun artması ve köy nüfusunun azalmasını göç hareketinin devam ettiği şeklinde yorumlayabiliriz.

1990'da Kayseri'de 985.290 olan kişi başına GSYİH 1999 sonunda 1.288.844 olmuştur. Bu artışta Organize Sanayi Bölgesi'nin katkısının olduğu bir gerçektir. Ancak, Organize Sanayi Bölgesi'nin kenti cazibe merkezi haline getiremediği nüfus artış hızının binde 10.6'da kaldığından anlaşılmaktadır.

Bilecik'te 1990'da kişi başına düşen GSYİH 2.058.666'dır. 1997'de ise 3.159.796'ya ulaşmıştır. 199'da bu rakam 2.914.285 olmuştur. Burada da Organize Sanayi Bölgesi'nin kişi başına düşen GSYİH'da büyük etkisi olduğu görülmektedir. Bilecik ilindeki binde 10.02 'lık nüfus artışında da Organize Sanayi Bölgesi'nin etkisi net biçimde görülmesi bile kent nüfusundaki binde 31.82'lik artış Organize Sanayi Bölgesi'nin etkisi açıkça görülmektedir

1993 yılında biten Bolu Organize Sanayi Bölgesi projesi ilde kişi başına düşen GSYİH'yı 1.431.458'den 1999'da 1.749.764'e taşınmasına katkıda bulunmuştur. Ancak, 1990- 2000 yılları arası nüfus artış hızı binde 2.90'da kalmıştır. Kent nüfusunun binde 28.26'lık artışı Organize sanayi bölgesinin kentleşmeye yaptığı etkiyi ortaya koymaktadır.

Malatya 1993 yılında 1.138.317'lik bir kişi başına GSYİH miktarına sahiptir. 1999'da bu 1.122.384'e düşmüştür. 1999'da da düşüş devam etmiş ve kişi başına düşen GSYİH 994.900'a gerilemiştir. Buradan, Malatya Organize Sanayi Bölgesi projesinin başarılı olmadığı sonucunu çıkarmak yanlış olmayacaktır. 1990-2000 arasındaki binde 19.22'lik nüfus artış hızında Organize Sanayi Bölgesi'nin yarattığı yeni iş olanaklarının etkisi olabilir. Malatya'da bu dönemde kent nüfusu binde 30.25 artmıştır.

Tokat Organize Sanayi Bölgesi projesinin bittiği 1993 yılında kişi başına düşen GSYİH 963.919'dur. 1999'da ise bu oran ancak 1.112.898'e çıkabilmiştir. Bu ilde Organize Sanayi Bölgesi'nin henüz belirgin bir etkisi olmamıştır. Ayrıca, 1990-2000 arasında nüfusun binde 14.15 arttığı görülmektedir.

Mardin Organize Sanayi Bölgesi projesi 1994 yılında bitirilmiştir. Bu yılda 660.467 olan kişi başına GSYİH 1999'da 726.609'a yükselmiştir. Nüfusun binde 23.34'lük artışı da dikkate alınırsa bu artışlarda önceliğin terörün bitmesiyle ekonominin canlanması ve yerli nüfusun geri dönmeye başlamasının etkisini ilk sıraya koymak daha mantıklıdır.

Uşak 1994 yılında 1.120.032'lik bir GSYİH'ye sahiptir. Bu miktar 1999'da 1.252.577'ye çıkmış ve 2000 Genel Nüfus sayımı geçici sonuçlarına göre, 1990-2000 arasında binde 10.53'lük bir nüfus artışı sağlanmıştır. Uşak'ın henüz belirgin olmayan kişi başına GSYİH artışının bir miktarının Organize Sanayi Bölgesi'nden sağlandığı gerçektir.

Türkiye geneline bakıldığında ise 1987'de 1.421.616 olan kişi başına düşen GSYİH 199 'da 1.802.763'e yükselmiş, 1999'da ise 1.719.567'ye gerilemiştir. İllere bakıldığında kişi başına düşen GSYİH'nin bazı yörelerde belirgin bazı yörelerde belirgin olmayan bir biçimde arttığı görülmektedir. Hatta bazı illerde Organize Sanayi Bölgesi kurulduktan sonra gerileyen kişi başına GSYİH oranları Organize Sanayi Bölgesi'nin istenilen katkıyı sağlayamadığını göstermektedir. Bu açıklamalardan sonra potansiyeli olan yerlerde Organize Sanayi Bölgesi kurma gereği daha iyi anlaşılmaktadır. Seçilmiş illerdeki nüfus değerlerinin incelenmesinin nedeni kentleşmeyle Organize Sanayi Bölgesi ilişkisini kurabilmek içindir. Organize Sanayi Bölgesi'nin kurulmasından sonraki belirgin nüfus artışı kentin Organize Sanayi Bölgesi ile bir cazibe merkezi haline geldiğine bir işaret olacaktır. Ayrıca, Organize Sanayi Bölgesi ile sağlanan nüfus artışı o kentten göçün yavaşladığını hatta geri dönüşün başladığına bir işaret te olabilecektir.

III. KÜÇÜK SANAYİ SİTELERİ VE KÜÇÜK SANAYİ SİTELERİ-ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ İLİŞKİLERİ

Bir tanıma göre Küçük Sanayi Sitesi, " küçük sanayicilerin daha verimli bir şekilde imalatta bulunabilmeleri için, planlanmış bir ortam ve kapladığı arazi dahil ihtiyaç duyulan bütün fonksiyonları en iyi şekilde yerine getirebilecek tarzda düzenlenen tip işyerleri ile iş yerlerinin genel hizmetlerini karşılayacak kafeterya, teşhir ve konferans salonları gibi benzeri tesisleri ihtiva eden geliştirilmiş bir donatımdır."¹⁴⁵

Diğer bir tanıma göre ise "Küçük Sanayi Sitesi, değişik işkollarında üretim ve tamirat yapacak olan küçük sanayicilerin, uğraşları gereği ihtiyaç duyduğu bütün fonksiyonları yerine getirmeye imkan bulabilecekleri ve sağlıklı çevre koşullarında verimli olabilecekleri, şehir planlarına uygun seçilen araziler üzerinde planlanan ve her türlü altyapı, üstyapı tesisleri ile inşa edilen küçük sanayi işletmeleri topluluğudur."¹⁴⁶

Bu tanımlamalarda göze çarpan ilk nokta verimliliğin önemidir. Küçük Sanayi Siteleri ile sağlanmak istenen ilk amaç verimliliktir. Bu tanımlarda Küçük Sanayi Siteleri hakkında dikkat çeken bir diğer konu bir işletmenin gereksinim duyabileceği bütün fonksiyonların bir arada bulunabileceği yerler olduğudur. Burada Organize Sanayi Bölgeleri'nde bulunan birlikte üretim ve birbirinin müşterisi olma ilkelerine benzer bir yaklaşım görülmektedir.

Küçük Sanayi Siteleri'nin de Organize Sanayi Bölgeleri gibi altyapı olanakları sağlanmaktadır. Organize Sanayi Bölgeleri'nde ilgili altyapının ortak kullanımı ile ilgili bütün faydaları Küçük Sanayi Siteleri için de sayabiliriz Küçük Sanayi Siteleri büyük sanayiye başlangıç niteliğinde olduğundan son derece önemlidir. Ayrıca, Küçük Sanayi Sitesi içinde yapılan tamir ve bakım hizmetleri de olumlu hizmetlerdir. Küçük Sanayi Siteleri'nde tamir,bakım hizmetlerinden başlayarak küçük ve orta

¹⁴⁵ Zemin Toprak, "Gayri Sıhhi Müessese Kapsamına Giren Küçük İşletmeler ve Çevre Sorunları (İzmir Büyükşehir Bütünü İçin Bir Yaklaşım)", s.88

¹⁴⁶ Can Eryılmaz, *Kentsel Yerleşim Dokusu İçerisinde Küçük Sanayi Sitelerinin Fiziksel Planlaması ve KOSGEB*, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri Sempozyumu, İstanbul 1996, s.61

sanayiye geçişe olanak tanıyan, verimliliğin ve rekabetin de katkısıyla büyük faydalar sağlayabilen yerlerdir. Küçük Sanayi Siteleri ve Organize Sanayi Bölgeleri'nin birbirini tamamlaması ve bir bütünlük içinde ele alınması gereklidir. Örneğin, Küçük Sanayi Siteleri'nde Organize Sanayi Bölgeleri'ne yönelik yan sanayi hizmeti verilebilecektir. Küçük Sanayi Sitelerinin temel kuruluş amaçlarından biri, Küçük Sanayi Sitelerinde üretilen yan mamüllerin Organize Sanayi Bölgelerinde faaliyet gösteren büyük işletmelerce kullanılmasını sağlamaktır. Organize Sanayi Bölgeleri'nde olduğu gibi burada da kilit nokta bölgenin potansiyellerini dikkate alarak Küçük Sanayi Siteleri yatırımlarını yapmaktır. Küçük Sanayi Siteleri Organize Sanayi Bölgeleri'ne yakın olmalıdır. Çünkü Küçük Sanayi Siteleri'nde temel amaç küçük sanayi işletmelerince üretilen yan mamüllerin Organize Sanayi Bölgeleri'nde faaliyet gösteren daha büyük sanayi işletmeleri tarafından kullanılmasını sağlamak ve bu şekilde ana sanayi-yan sanayi ilişkisini geliştirerek ülke ekonomisinin etkinliğini ve verimliliğini arttırmaktır.¹⁴⁷ Ayrıca, Küçük Sanayi Siteleri için diğer bir sorun, Küçük Sanayi Siteleri'nin genişlemeye uygun olmayan yerlerin seçilmesidir. Dolayısıyla önemli olan nokta, Küçük Sanayi Sitesinin yer seçimi yapılırken, küçük sanayi işletmelerinin gelişip, büyümelerine olanak tanıyan ve Organize Sanayi Bölgeleri'ne yakın yerlerde kurulmasına önem verilmelidir.

Tablo 12'den 2002 yılı Ocak ayı itibarıyla toplam 349 Küçük Sanayi Sitesi'nin faaliyette olduğu görülmektedir. Bu Küçük Sanayi Siteleri'nde toplam 81.463 işyeri bulunmaktadır. En çok Küçük Sanayi Sitesi İç Anadolu Bölgesi'nde bulunmaktadır. Biten Küçük Sanayi Siteleri'nin %16'sı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yer almaktadır. Bölgesel dengesizliği gidermede Küçük Sanayi Sitesi ve Organize Sanayi Bölgeleri'nin birbirine yakın yerlerde ve yöre potansiyellerini dikkate alarak kurulmaları ülke ekonomisine daha çok katkı sağlayacaktır. 2002 yatırım planında toplam 141 Küçük Sanayi Sitesi ve bu Küçük Sanayi Siteleri içinde kurulacak 19.909 işyeri planlanmıştır.

¹⁴⁷ Murathan Beyazıt, *Türkiye'de Küçük Sanayi Siteleri: Mevcut Durum, Sorunlar, Öneriler*, Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar ve Küçük Sanayi Araştırma Enstitüsü (TESAR) Yayını No:17, Ankara 1995, s.79-80

TABLO 12

KÜÇÜK SANAYİ SİTELERİNİN COĞRAFİ BÖLGELERE GÖRE DAĞILIMI
(OCAK 2002)

BÖLGE ADI	SİTEN PROJELER 2001 SONU			2002 YILI YATIRIM PROGRAMINDA OLAN		
		İŞYERİ ADEDİ	%		İŞYERİ ADEDİ	%
	ADET		(X)	ADET		(X)
MARMARA (11 İL)	55	12.708	16	14	1.841	9
EGE (8 İL)	57	13.941	17	26	3.499	18
AKDENİZ (8 İL)						
MEDİTERANEAN	37	11.610	14	18	2.666	13
İÇ ANADOLU (13 İL)	79	17.257	21	13	1.236	6
KARADENİZ (18 İL)	65	12.732	16	32	4.614	23
DOĞU ANADOLU (14 İL)	34	6.181	8	24	3.133	16
G.DOĞU ANADOLU (9 İL)	22	7.044	9	14	2.920	15
TÜRKİYE TOPLAMI (81 İL)	349	81.463	100	141	19.909	100
(X) TOPLAM BÖLGE İŞYERİ SAYISININ TÜRKİYE TOPLAMI İŞYERİ SAYISINA ORANIDIR.						

Kaynak: www.sanayi.gov.tr

BEŞİNCİ BÖLÜM

MANİSA ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ

I. MANİSA ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

A. Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin Kuruluşu

Manisa, Organize Sanayi Bölgesi kurulmadan önce kapalı bir ekonomik yapıya sahipti. Küçük imalathanelerde üretim yapılmaktaydı. Ancak, modern demiryolu ve karayollarının inşasıyla birlikte bu imalathanelerin önemi, gelişmiş üretim merkezleri karşısında kapalı ekonomiden kaynaklanan üstünlüklerini yitirmişlerdir. Karayollarının gelişmesiyle, İzmir'e giden yolun üstünde olması ve İzmir Limanı'nın Ege Bölgesi üzerindeki etkisi Manisa'nın sanayicilere, İzmir'de olmayan bir avantajı sağlamasını engellemiştir.

Manisa'nın, Organize Sanayi Bölgesi kurulmadan önceki nüfusunun %42.8'inin 0-14 yaş grubunda olduğu ve bunun ileride önemli bir işgücü potansiyeli oluşturabileceği ve dolayısıyla da iktisadi yaşamın canlandırılması gerektiği ayrıca Manisa'daki iktisadi faaliyetlerin çoğunluğunun küçük atölyelerde yer aldığı¹⁴⁸ saptanmıştır. Bunun yanında Manisa'daki bu iktisadi faaliyetlerin üretime değil de hizmete yönelik olması ve Manisa'yı bir üretim merkezi haline getirememesi Manisa'nın kapalı ekonomi niteliğini değiştirememiştir. Bu kapalı ekonomi ve Manisa'nın mevcut ekonomik yapısının artan işgücü potansiyeli de dikkate alındığında yaşam standardını yükseltmeyeceği ve iktisadi yaşamın bu sebeple değişmesi gerektiği da saptanan gerçekler arasındadır. ¹⁴⁹ Manisa'da bu aşamada kurulması planlanan Organize Sanayi Bölgesi'nin kenti hizmet ağırlıklı üretim biçiminden üretim ağırlıklı bir kent haline getirmeyi amaçladığı söylenebilir.

Ayrıca, İzmir'in sanayi merkezi olarak gelişmesi ve bunun İzmir Limanı'na bağlanması, İzmir'deki sanayi alanlarının dolmaya yaklaşması ve arazi fiyatlarının yükselmesi buna bağlı olarak da İzmir'de kurulacak bir sanayi bölgesinin pahalıya mal olacağını anlaşılması ve o dönemde İzmir-Manisa karayolunun tamamlanmak

¹⁴⁸ Manisa Organize Sanayi Bölgesi Tesis ve Geliştirme Projesi, Doğu Matbaacılık, Ankara 1964, s.17

¹⁴⁹ y.a.g.e, s.18-19

üzere olması kurulacak bir sanayi bölgesi için Manisa'nın avantajlı hale geleceğini göstermiştir. ¹⁵⁰

Bunların ardından söylenmesi gereken Manisa'nın İzmir'e olan coğrafi yakınlığı, ulaşım olanaklarının gelişmesi ve hammadde sağlamada kolaylıklar sağlaması nedenleriyle Manisa'da kurulacak bir sanayi bölgesini, hem bir gereksinim hem de bir zorunluluk olarak görmek yanlış bir saptama olmayacaktır. Kentin artan işgücü potansiyeline sanayi bölgesiyle cevap verilecek, kentin ekonomik yapısı değişecek, ülke ekonomisine katkı sağlar hale gelebilecektir. Ayrıca, yatırımın İzmir'e oranla nispeten daha ucuz olması Manisa'da kurulacak olan sanayi bölgesi fikrini daha da cazip hale getirdiği düşünülmüştür.

Bahsedilen amaçlar, edinilen bu avantajlar ve sağlanan faktörler doğrultusunda, Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin kurulması için, Manisa Ticaret Odası tarafından 17 Ağustos 1963 tarihinde Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'ne fizibilite etüdü yaptırılmasına karar verilmiştir. 1964 yılında Manisa Organize Sanayi Bölgesi Tesis ve Geliştirme Projesi Sanayi Bakanlığı'na sunulmuş yapılabilişliği belirlenmiştir. 1 Haziran 1966 tarihinde Sanayi Bakanlığı'nın istediği kredi taahhütnamesi Manisa Ticaret Odası'nca imzalanmış ve daha sonra Manisa Ticaret Odası ve Türkiye Halk Bankası arasında kredi sözleşmesi imzalanmıştır.

Kredi anlaşması yapıldıktan sonra arsa alımı yapılmış ve 1968 yılında altyapı inşaatına başlanmıştır. 1970 yılı Ocak ayından itibaren ise sanayicilere yer tahsisine başlanmıştır.

1986 yılında ise doluluk oranının %90'a yaklaşmasıyla Bakanlar Kurulu kararıyla Manisa Organize Sanayi Bölgesi II. Bölge için arsa alımına başlanmıştır. 1991'de de altyapı inşaatının bitmesiyle II. Bölge faaliyete geçmiştir. ¹⁵¹

Manisa I. Bölge' de olduğu gibi II. Bölge' de de doluluk oranının %90'a varması üzerine III. Bölge'nin kurulma gereksinimi oluşmuştur. Bu amaçla çalışmalar 1997 yılında başlatılmış ve 1998'de III. Bölge için yapılan kamulaştırma işlemleri

¹⁵⁰ y.a.g.e.s.19

¹⁵¹ Manisa Ticaret ve Sanayi Odası Organize Sanayi Bölgesi, Manisa Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Manisa 2001, s.1,2

sonuçlanmıştır. Altyapı çalışmalarının da tamamlandığı Manisa Organize Sanayi Bölgesi III. Bölge' de arsa tahsisleri devam etmektedir ve yaklaşık üçte bir oranında arsa tahsisi yapılmıştır. Bugün için Manisa Organize Sanayi Bölgesi IV. Bölge ile ilgili ön hazırlık çalışmaları yapılmaktadır ve 5.000.000 metrekare olması planlanan IV. Bölge' nin yerleşimi için gerekli başvurular yapılmıştır.¹⁵² Manisa Organize Sanayi Bölgesi IV. Bölge alanı, mevcut I,II ve III. Bölgelerin toplam alanına yaklaşık olarak eşittir. Bu da IV. Bölgenin önemini ve Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin başarısını göstermektedir.

B. Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin Amacı ve Konumu

Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin amacı " orta ve büyük ölçekli sanayi tesislerinin bir plan dahilinde bölgede toplanmasının temini ve sağladığı dış ticaret hacmi ile Manisa ve ülke ekonomisine katkıda bulunmak ve bünyesinde yer alan tüm sanayicilere en üst düzeyde hizmet vermek" olarak belirlenmiştir.¹⁵³

Organize Sanayi Bölgesi tanımlarında genel olarak küçük ve orta büyüklükteki sanayi kuruluşlarının yer aldığı söylenmektedir. Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin orta ve büyük sanayi tesislerine hizmet verme amacıyla olması genel Organize Sanayi Bölgesi tanımlarıyla bir çelişiklik doğurmamaktadır. Her ne kadar Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin içinde küçük işletmeler bulunsun da (50 kişiden az çalışanı bulunan işletmeler) Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nde genel eğilim büyük ve orta büyüklükteki sanayi kuruluşlarının yer almasıdır. Gerek Türkiye'de gerekse de dünya da bunun örnekleri vardır. Manisa ve Bursa Organize Sanayi Bölgeleri buna güzel birer örnektir. Ayrıca, belli bir büyüklüğün üzerindeki sanayi kuruluşlarının Organize Sanayi Bölgesi'ne dahil edilmesi konusunda bir eğilim bulunması da yanlış değildir.

Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin konumu, sanayiciler için büyük kolaylıklar sağlayabilecek niteliktedir. Manisa'ya 5.5 kilometre İzmir'e 31 kilometre uzaklıkta bulunan Manisa Organize Sanayi Bölgesi sanayicilerin yurtiçi ve yurtdışı pazarlara açılmasında konumu itibarıyla avantajlar sağlamaktadır. Çünkü, Manisa

¹⁵² y.a.g.e, s.1,2

¹⁵³ y.a.g.e, s.4

Organize Sanayi Bölgesi uluslar arası İzmir Adnan Menderes Havaalanı'na ve İzmir Limanı'na yakındır. Ayrıca, Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nde gerektiğinde kullanılabilecek bir havaalanı da bulunmaktadır. Bununla beraber Manisa Organize Sanayi Bölgesi önemli demiryollarının üzerindedir. Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin İzmir-Bursa-İstanbul karayolu üzerinde bulunması bölgenin bir diğer avantajıdır. Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin İzmir'e olan yakınlığı ise başlı başına bir avantaj olarak gösterilebilir.

Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin önemli bir pazar bölgesinde kurulduğu ve Manisa ilinin hammadde ve işgücü açısından Manisa Organize Sanayi Bölgesi için önemli bir kaynak olduğu söylenebilir.

C. Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin Alanı, Yönetimi ve Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nde Faaliyet Gösteren Firmaların Sektörel Dağılımı

Manisa Organize Sanayi Bölgesi I. Bölge 1.739.000 metrekare büyüklüğündedir. Toplam 145 parselde 64 firma bulunmaktadır. Faaliyet halindeki 64 firmanın 9'u gıda, 4'ü dokuma ve giyim, 3'ü orman, 2'si basım ve ambalaj, 1'i deri, 7'si plastik, 3'ü kimya, 2'si seramik ve pişmiş kil 4'ü demir-çelik, 8'i demir dışı metal, 8'i madeni eşya, 2'si kağıt-karton, 2'si beyaz eşya, 6'sı elektronik ve 3'ü otomotiv sektöründedir.

Manisa Organize Sanayi Bölgesi II. Bölge 1.500.000 metrekare büyüklüğündedir Toplam 42 parselde 18 firma bulunmaktadır. Bunlardan 15'i faaliyet halinde 3'ü de inşaat aşamasındadır. Faaliyet halindeki 15 firmadan 4'ü otomotiv, 2 'şer tanesi kağıt-karton ve madeni eşya, 1'er tanesi de gıda, orman, çimento, ısıtma ürünleri, elektronik, elektrikli makine ve elektrikli ev aletleri sektörlerinde faaliyet göstermektedirler.

Manisa Organize Sanayi Bölgesi III. Bölge 1.850.000 metrekare büyüklüğündedir ve mevcut 61 parselde 60 firmanın faaliyet göstermesi planlanmaktadır. Şu anda Manisa Organize Sanayi Bölgesi III. Bölge' de 3 firma faaliyettedir. Bu üç firma plastik enjeksiyon, dayanıklı tüketim malları, bisiklet

sektörlerinde faaliyet göstermektedir. 3 firma inşaat ve tahsis 12 firma da proje safhasındadır. ¹⁵⁴

Manisa Organize Sanayi Bölgesi, Manisa Ticaret ve Sanayi Odası meclis üyelerinin arasından seçilen 4, bölgede faaliyet gösteren sanayicilerin kendi aralarında seçtikleri 2 ve Bölge Müdürü'nü dahil olduğu 7 kişilik Yönetim Kurulu'nca yönetilmektedir. Yönetim Kurulu, Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu, kuruluş protokolü, Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliğine göre vb. uyanca, Manisa Ticaret ve Sanayi Meclis üyelerinden oluşan 40 kişilik Mütешеbbis Heyet' in aldığı kararları uygulamaktadır. Denetim Kurulu ise Manisa Ticaret ve Sanayi Odası Bütçe Komisyonu tarafından oluşturulmaktadır.

D. Manisa Organize Sanayi Bölgesi 'nde Mevcut Altyapı Tesisleri ve Sosyal Tesisler

Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nde beton ve asfalt yollar, yağmur suyu şebekesi, pis su toplama şebekesi, telekom şebekesi, internet pop servisi, telekom data servisi, elektrik ve su dağıtım şebekelerinin yanında atık su arıtma tesisi, arıtma çamuru depo sahası ve birleşik elektrik ısı üretim santrali de bulunmaktadır.

Atık su arıtma tesisi, 1993'te faaliyete geçmiştir. Atık su arıtma tesisi 6500 metreküp/gün kapasitelidir ve Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin evsel ve endüstriyel atıklarının bir bölümünü arıtmaktadır. Atık su arıtma tesisinin kapasitesinin yetersiz kalması üzerine 15.000 metreküp/gün atık su arıtma kapasiteli arıtma tesisinin II. Kısmı da 2001'de faaliyete girmiştir.

Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösteren sanayicilerin elektrik kesintilerinden etkilenmemesi amacıyla kurulan birleşik elektrik-ısı üretim enerji santrali Manisa Organize Sanayi Bölgesi'ndeki sanayicilerin bu sebeple kayba uğramasını engelleme amacındadır. Manisa Organize Sanayi Bölgesi birleşik elektrik-ısı üretim santrali sanayiciye enerjiyi TEDAŞ'tan ucuza satma amacındadır. Bu şüphesiz sanayici için büyük bir avantaj doğuracaktır. Enerji santralinin, sanayiciyi elektrik kesintileri nedeniyle üretim kaybına uğratmaması yanında enerjiyi

¹⁵⁴ Manisa Sanayi ve Ticaret Odası Organize Sanayi Bölgesi, Manisa Sanayi ve Ticaret Odası Yayını, Manisa 2002, s.10

TEDAŞ'tan ucuza satma hedefi sanayiciye avantajlar sağlayacaktır. Yalnız, Manisa Organize Sanayi Bölgesi kendi enerjisini üreten tek Organize Sanayi Bölgesi değildir. Bursa, İzmir Atatürk ve Denizli Organize Sanayi Bölgeleri'nde de enerji santralleri bulunmaktadır.

Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nde idare binası, karakol, dispensar, PTT, spor tesisleri, bankalar, eğitim ve konferans merkezi, Bölge Trafik Denetleme Şube Müdürlüğü, Manisa Organize Sanayi Bölgesi Lokali, TSE Laboratuvarı, cami, depolar, Gümrük Müdürlüğü, gümrük komisyoncuları, havaalanı, internet erişim noktası ve Türk Telekom Data Merkezi sosyal tesisler olarak bulunmaktadır.

Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nde çevre temizliği, katı atık toplama, itfaiye ve acil servis hizmetleri sosyal hizmetler arasındadır.

II. MANİSA ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ'NİN KENTLEŞMEYE, EKONOMİYE VE ÇEVRE KİRLİLİĞİNİN ÖNLENMESİNE ETKİLERİ

A. Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin Kentleşmeye Etkileri

Organize Sanayi Bölgeleri'nin düzenli kentleşmeyi ve sanayinin desantralizasyonunu sağlamada önemli işlevlerinin olduğu bilinmektedir. Bunların yanında Organize Sanayi Bölgesi'nde sağlanacak yeni iş olanakları istihdam oranının artmasını sağlayacaktır. Organize Sanayi Bölgesi ile o kentte üretimin yapısının değişmesi olasılığı vardır. Manisa için bu üretim yapısı değişikliklerinin gelişiminde bahsedilmiştir.

Bu anlatılanların etkisiyle, o kentin bir cazibe merkezi olması ve nüfusunun sürekli bir biçimde artışına etki edebilmesi olasılığı da bulunmaktadır. Bu bölümde, Manisa ilinde diğer şartlar sabitken Organize Sanayi Bölgesi'nin nüfusa ve kentleşme oranlarına yaptığı etki incelenecektir.

Manisa Organize Sanayi Bölgesi kurulmadan önce, 1955 yılında yapılan Genel Nüfus Sayımında Manisa ilinin nüfusu 562.155'tir. 1980 yılında ise Manisa'nın nüfusu 657.104'e yükselmiştir.¹⁵⁵

¹⁵⁵ Türkiye İstatistik Yılı 1964/1965, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Yayın No:510, Ankara 1967, s.56

1970 yılında sanayicilere yer tahsisi yapılan Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nde, 1975 yılında yapılan Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre ise Manisa'nın nüfusu 872.375'e yükselmiştir. Bu nüfus sayımının sonucuna göre kentlerin nüfusu 341.486'dır. Yani, kentlerin nüfusunun Manisa'nın toplam nüfusuna oranı %39 civarındadır.¹⁵⁶

1980 yılında ise Manisa'nın toplam nüfusu 941.941'dir, kent nüfusu ise 396.297'dir¹⁵⁷ Kentlerin, Manisa toplam nüfusuna oranı %42'dir. 1975-1980 dönemi arasında kentsel nüfusun yıllık artışı binde 29.77'dir

1985 yılında Manisa'nın toplam nüfusu 1.048.297'ye yükselmiştir. Bu sayım sonuçlarına göre, kentsel nüfus 506.395'tir.¹⁵⁸ Bu da Manisa'da toplam nüfusun %48'inin kentlerde yaşadığını ve kır özelliğinin %52 ile korunduğunu göstermektedir.

1990 yılı Genel Nüfus Sayımında, Manisa'nın toplam nüfusu 1.154.418'e çıkmıştır. Bu sayıma göre kentsel nüfus, 590.374 olarak belirlenmiştir¹⁵⁹. Bu da kentlerin nüfusunun, Manisa ilinin toplam nüfusuna oranının %51'e yaklaştığını göstermektedir. 1990 yılı itibariyle Manisa'nın toplam nüfusunun yarısından fazlası kentlerde yaşamaktadır. 1985-1990 yılları arasında Genel Nüfus Sayımlarına göre, bu dönemde kentsel nüfus yıllık binde 30.69 atmıştır¹⁶⁰.

1997 Genel Nüfus Sayımına göre ise, Manisa'nın toplam nüfusu 1.232.015'e yükselmiştir. Bu sayım sonucuna göre kentsel nüfus 696.026'dır.¹⁶¹ Bu nüfus aymıyla birlikte kentsel nüfusun toplam nüfusa oranı %56 civarına yükselmiştir.

¹⁵⁶ Genel Nüfus Sayımı 12.10.1980 Sosyal ve Ekonomik Nitelikler, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Yayın No: 1072, Ankara 1984, 25

¹⁵⁷ y.a.g.e, s.25

¹⁵⁸ 1990 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Etkileri, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Yayın No: 1616, Ankara 1983, s.28

¹⁵⁹ y.a.g.e, s.28

¹⁶⁰ y.a.g.e, s.28

¹⁶¹ www.die.gov.tr internet sitesinden alınmıştır.

2000 yılı Nüfus Sayımının sonuçlarına göre, Manisa ilinin toplam nüfusu ise 1.260.169 olmuş, kentsel nüfus ise 714.760 olarak belirlenmiştir¹⁶². Bu da toplam nüfusun %57'ye yakın bir oranının kentlerde yaşadığını göstermektedir. Başka bir ifadeyle 1985- 2000 arası 15 yıllık bir dönemde kent nüfusu hızla kır aleyhine genişlemektedir

1990-2000 yılları arasında Manisa'da kentsel nüfus yıllık binde 19.11 artmıştır. Manisa nüfus itibariyle, 2000 Nüfus Sayımı Sonuçlarına göre nüfus büyüklüğünde Türkiye genelinde 12.sırada yer almaktadır.¹⁶³

Nüfus sayımlarındaki kentsel nüfus oranının çok fazla açıklayıcı olmamasıyla birlikte Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin Manisa'daki kentsel nüfusun düzenli artışına bir etkisi olduğu kabul edilebilir. Ancak, Ege Bölgesi'nde 2000 nüfus sayımı genel sonuçlarına göre kentsel nüfusun %61, Türkiye genelinde ise %65 civarında olduğu kabul edilirse Manisa ilindeki %57 civarındaki kentsel nüfusun ortalamalara yakın bir biçimde gerçekleştiği görülmektedir.

Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin Türkiye genelindeki Organize Sanayi Bölgelerine göre, daha fazla bir geçmişi olduğuna göre Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin bittiği 1975 yılındaki %39 kentsel nüfusun 2000 yılında %57'ye yükselmesinde, Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin de katkısının olduğu söylenebilir.

Bunun yanında Manisa'nın kentsel nüfus yoğunluğunun(kent nüfusu/Manisa Toplam alanı) 1975'te 26.4, 1980'de 30.6, 1985'te 39.1, 1990'da 45.6, 1997'de 53.8, 2000 yılında ise 55.2'ye yükselmiştir. Bu rakamların da artışında Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin etkisi olduğu iddiasında bulunulabilir.

Burada yapılan açıklamaları desteklemesi açısından, Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin ekonomiye olan etkilerini incelemek faydalı olacaktır. Ekonomik yönden yapılan incelemelerle kentin cazibe merkezi olup olmadığı ve Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin bundaki etkisini ölçmek daha kolay olabilecektir.

¹⁶² 2000 Nüfus Sayımı Geçici Sonuçları, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Yayın Numarası: 2514, Ankara 2001, s

¹⁶³ y.a.g.e,s.3-4

B. Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin Ekonomiye Etkileri

1987 yılından itibaren Manisa iline ait GSYİH rakamlarından Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin Manisa ekonomisine yaptığı katkıyı çıkarabiliriz. Bu incelemeyi yaparken diğer şartların sabit olduğunun kabul etmemiz gerekir. GSYİH sabit fiyatlarla 1987 yılında 1.808.217 olan GSYİH 1990'da 2.247.267, 1997 yılında 3.036.718, 1998'de ise 3.127.602'ye çıkmış ancak 1999'da 3.008.825'e gerilemiştir ve 1999 yılı sonu itibarıyla Manisa GSYİH' ya en yüksek katkıyı yapan 7. ildir¹⁶⁴. Manisa'nın tekstile dayalı ufak sanayi işletmelerinden ve ağırlıklı olarak tarıma dayanan yapısının, Manisa Organize Sanayi Bölgesi ile değişmeye başladığını söylemek yanıltıcı olmaz. Özellikle, bugün %100 doluluğa ulaşan Manisa Organize Sanayi Bölgesi II. Bölge'nin 1991'de faaliyete girmesinden sonra Manisa ili için GSYİH miktarında belirgin bir artış olmuştur. Diğer şartlar sabitken bu artışta Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin de etkisinin bulunduğu iddia edilebilir.

Kişi başına GSYİH miktarlarına bakıldığında da belirgin bir artıştan söz edebiliriz. Manisa ilinin hızlı bir nüfus artış hızına sahip olmaması da bunda etkilidir. Ancak bu artışta diğer şartlar sabitken Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin de etkisinin olduğu söylenebilir. 1987 yılında sabit fiyatlarla GSYİH 1.668.297, 1990 'da 1.954.591, 1997'de 2.474.913, 1998'de 2.524.281'e çıkmış 1999'da 2.410.918'e düşmüştür ve Manisa sabit fiyatla kişi başına düşen GSYİH sıralamasında 1999 itibarıyla 9. sıradadır.¹⁶⁵ Kişi başına düşen GSYİH miktarında görülen bu artışlarda Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nde yapılan üretimin etkisi vardır. Bu nedenle, hem GSYİH hem de kişi başına düşen GSYİH'nin Türkiye geneline göre oldukça iyi bir seviyede olmasında ve kişi başına düşen GSYİH'nin 1999 itibarıyla Türkiye ortalamasının (1.719.567) üstünde çıkmasında, diğer şartlar sabitken , Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin etkisi olduğu iddia edilebilir.

Manisa Organize Sanayi Bölgesi'ndeki istihdam rakamlarına bakıldığında 1996'da 14.104, 1997'de 13.251, 1998'de 13.888, 1999'da 10.696, 2000'de 12.667

¹⁶⁴ 1990-1997 arası veriler için www.die.gov.tr (04.04.2002), 1998 ve 1999 yıllarının verileri için **İllere Göre Gayri Safi Milli Hasıla 1998-1999**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Yayın Numarası: 2515, Ankara 2001, s.188-192

¹⁶⁵ y.a.g.e, s.199-203

2001'de 11500 toplam çalışan olduğu görülmektedir.¹⁶⁶ Her çalışanın dört kişilik bir aileye sahip olduğu düşünülürse bu rakamların önemi daha iyi kavranacaktır.

Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nden yapılan ithalat ve ihracatları yani Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin dış ticaret hacmini incelediğimizde de Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin önemi görülecektir. Manisa'nın uluslar arası havaalanı ve limanı olmadığından dolayı DİE'nin ihracat ve ithalat oranlarında Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin dış ticaret hacmi yeteri kadar görülememektedir. Örneğin, İstanbul ve İzmir'den yapılan ihracata bakarsak Türkiye genelindeki ihracatın %65'inin bu illerden yapılacağı görülecektir. Ancak, bu ihracatı sağlayacak üretimin İstanbul ve İzmir'de yapılması olanaksızdır. Dolayısıyla Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin verilerine göre dış ticareti DİE'nin Türkiye genelindeki dış ticaret rakamlarına oranlamak daha akılcı olacaktır.

1996 yılında Manisa Organize Sanayi Bölgesi verilerine göre 762.000.000 dolarlık bir ihracat yapılmıştır. 1996 yılındaki Türkiye'nin toplam ihracatı 23.224.465.000 dolardır. Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin dolayısıyla Türkiye'nin toplam ihracatının yaklaşık %3'ünün Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nden yapıldığı görülecektir Aynı yıl Manisa Organize Sanayi Bölgesi'ne yapılan ithalat 851.000.000 dolar, Türkiye'ye yapılan ithalat 43.626.642.000'dir. Yani, 1996 yılı için Manisa Organize Sanayi Bölgesi'ne yapılan ithalat Türkiye toplam ithalatının %2'sine yakın bir miktarı göstermektedir

1997 yılında ise Manisa Organize Sanayi Bölgesi verilerine göre 513.000.000 milyon dolar olan ihracat Türkiye genelinde 26.261.072.000'dir. Yani, Türkiye'nin toplam ihracatının %2'si Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nden yapılmıştır. Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nde 1997 yılında 628.000.000 dolarlık Türkiye'de ise 48.558.721.000 dolarlık ithalat yapılmıştır. Bunun da Türkiye ithalatının %1.2'si olduğu görülmektedir.

1998'de Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nden 528.000.000 dolarlık ihracat Türkiye'den ise 26.973.952.000 dolarlık ihracat yapılmıştır. 1998'de de Türkiye ihracatının %2'ye yakın bir miktarının Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nden yapıldığı görülmektedir. 1998'de Manisa Organize Sanayi Bölgesi'ne yapılan ithalat

¹⁶⁶ Manisa Ticaret ve Sanayi Odası Organize Sanayi Bölgesi, Manisa2002, s.15

704.000.000 dolar Türkiye'nin ithalatı 45.921.392.000 olmuştur. Türkiye ithalatının % 1.5'lük kısmı Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nden yapılmıştır.

1999'da ise Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nden 657.000.000 dolarlık ihracat Türkiye'de ise 25.587.225.000 dolarlık ihracat yapılmıştır. Türkiye ihracatının %2.5'a yakın bir kısmı Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nden yapılmıştır. Manisa Organize Sanayi Bölgesi'ne yapılan ithalat ise 536.000.000 dolardır. Türkiye'nin yaptığı ithalat ise 40.686.746.000 dolar olmuştur. Türkiye ithalatının %1.3'lük bir kısmının Manisa Organize Sanayi Bölgesi'ne yapıldığını görüyoruz.

2000 yılında ise Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nden 795.000.000 dolar, Türkiye'den ise 27.775.000.000 dolar değerinde ihracat yapılmıştır. Bu da Türkiye ihracatının yaklaşık %2.8'lik kısmının Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nden yapıldığını göstermektedir. Manisa Organize Sanayi Bölgesi'ne yapılan ihracat ise 837.000.000 dolardır. 2000 yılında Türkiye'ye 54.503.000.000 dolar değerinde ithalat yapılmıştır. Türkiye'ye yapılan ithalatın %1.5'lük kısmı Manisa Organize Sanayi Bölgesi'ne yapılmıştır.

1996-2000 döneminde Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nden 3.255.000.000.000 dolarlık ihracat, 3.556.000.000.000 dolarlık ithalat yapılmıştır. Aynı dönemde, Türkiye'den 12.982.100.000.000 dolarlık ihracat, 23.329.700.000.000 dolarlık ithalat yapılmıştır. Yani, 1996-2000 döneminde Türkiye ihracatının %2.5'u ithalatın ise %1.5'u Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nden yapılmıştır. ¹⁶⁷

Manisa'nın, Manisa Organize Sanayi Bölgesi ile değişmeye başlayan ekonomik yapısının GSYİH, Kişi başına GSYİH'ya yaptığı etkilerin önemli oranlardadır. Ayrıca, Türkiye ithalat ve ihracatının çok önemli oranlarının Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nden yapıldığını görüyoruz. Bu nedenle, Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin hem Manisa hem de Türkiye geneli için vazgeçilmez bir ekonomik değer olduğu görülecektir. Ayrıca, istihdamın da Manisa için oldukça önemli bir rakamı göstermesi de Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin Manisa için

¹⁶⁷ Manisa Organize Sanayi Bölgesi ile ilgili veriler için Manisa Sanayi ve Ticaret Odası Organize Sanayi Bölgesi, Manisa 2002, Türkiye ile ilgili veriler için Dış Ticaret İstatistikleri 1999, Devlet İstatistik Enstitüsü matbaası Yayın Numarası:2431, Ankara 2001, 49-53 ve www.hazine.gov.tr

önemini açıkça ortaya koymaktadır. Sanayi yatırımlarının ülke ekonomisi için oldukça önemli olduğu açıktır. Özellikle Manisa Organize Sanayi Bölgesi gibi başarılı Manisa Organize Sanayi Bölgesi projeleri de ülke ekonomisine büyük katkılar sağlamaktadır. Diğer Organize Sanayi Bölgelerine rahatlıkla verilebilen teşvik kredileri Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin gereksinimi olmadığı gerekçesiyle verilmemektedir. Bu da Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin artık başarılı bir Organize Sanayi Bölgesi sayılabileceğine işarettir.

C. Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin Çevre Kirliliğinin Önlenmesine Etkileri

Organize Sanayi Bölgeleri sayesinde çevre kirliliği yaratan unsurların bertaraf edilmesi yolunda olanak yaratıldığı söylenmiştir. Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nde ise altyapı tesisleri, atık su ve yağmur sularının ayrı ayrı toplanması ve bertarafının ayrı şekilde yapılması mantığıyla kurulmuştur. Atık su altyapı tesisleri aracılığıyla sanayi tesislerinden kaynaklanan evsel ve endüstriyel nitelikli atık sular Merkezi Biyolojik ve Kimyasal Atık su Arıtma Tesisi'nde arıtılmaktadır.¹⁶⁸ 1993 yılında faaliyete giren Merkezi Biyolojik ve Kimyasal Arıtma Tesisi 6500 metreküp/gün kapasitelidir. Ancak, zamanla Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nde artan kapasiteyle atık su arıtma tesisi yetersiz kalmış ve atık su arıtma tesisinin ikinci kısmının inşası gereksinimi ortaya çıkmıştır. 1998'de inşasına başlanan atık su arıtma tesisinin ikinci kısmı 2001 yılı sonu itibariyle hizmete girmiştir. Böylelikle Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nde atık su arıtma tesisi 21.500 metreküp/gün kapasiteye çıkarılmıştır. Atık su arıtma tesisinden şu an için sadece Manisa Organize Sanayi Bölgesi yararlanmaktadır. Atık su Arıtma Tesisinde arıtılan atık sular Çevre Mevzuatı Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği'ne uygun olan arıtılmış sular Gediz nehrine verilmektedir. Manisa Organize Sanayi Bölgesi Merkezi Biyolojik ve Kimyasal Atık su Arıtma Tesisinde fiziksel, biyolojik ve kimyasal arıtma yapılabilmektedir. Atık su arıtma tesisinin kapasitesi itibariyle çevre kirliliği ile mücadelede etkin bir rol oynamaktadır ve sanayinin çevre ile barışık bir gelişim içerisinde olabileceğine güzel bir örnek teşkil etmektedir.

¹⁶⁸ Organize Sanayi Bölgeleri ve Sanayi Faaliyetlerinin Çevresel Etkileri,s.2

Ayrıca, arıtma tesisinden çıkan %25 kuruluk oranındaki çamur keki Arıtma Çamuru Depo Sahasında depolanmakta ve bertaraf edilmektedir.¹⁶⁹ Arıtma Çamuru Depo Sahası Türkiye'nin zemin geçirimsizliği sağlanan ve endüstriyel arıtma çamuru depolanabilecek ilk atık çamur depolama sahası olması itibariyle önem kazanmaktadır.

Bu arada, Manisa Organize Sanayi Bölgesi kendi enerjisini üreten Türkiye'deki birkaç Organize Sanayi Bölgesi'nden biridir. Manisa Organize Sanayi Bölgesi'ndeki Birleşik Elektrik-Isı Üretim Santrali, Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nde yaşanan elektrik kesintilerinin, sanayicileri üretim kaybına ve kalite bozulmasına neden olması nedeniyle kurulmuştur. Birleşik Elektrik-Isı Üretim Santrali 2001 yılı Ağustos ayında üretime geçmiştir. Birleşik Elektrik-Isı Üretim Santrali'nin bugün için mevcut kapasitesi 434.400.000 kWh/yıl'dır ve Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin şu anki enerji kullanma miktarının 289.000.000 kWh/yıl olduğu düşünüldüğünde fazla kapasitenin, Manisa Organize Sanayi Bölgesi III. Bölge'nin tamamıyla dolması olasılığı üzerine planlandığı söylenebilir. Bu da son derece önemli bir gelişmedir. Ancak üretim fazlası olan enerji TEDAŞ tarafından satın alınabilmektedir. Ancak şu an için Manisa Organize Sanayi Bölgesi'ndeki fazla enerji, TEDAŞ'a fiyat anlaşmazlığı sebebiyle satılamamaktadır. Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin enerji kapasitesine yük bindirmesi bir yana yarattığı fazla enerji de önemli bir artıdır. Manisa Organize Sanayi Bölgesi Birleşik Enerji-Isı Üretim Santrali enerjisi TEDAŞ'tan ucuza mal etme hedefindedir. Bu da sanayici için büyük bir avantajdır. TEDAŞ'tan yararlanmayan ve kendi enerjisini üreten Organize Sanayi Bölgeleri konusunda belli ölçütler getirilmelidir. Bunun yanında Organize Sanayi Bölgeleri'nde rüzgar ve güneş enerjisi gibi temiz enerjinin kullanılabilirliği araştırılmalıdır. Birleşik Elektrik-Isı Üretim Santrali dizel yakıtla çalışmaktadır ve enerji santralinin yaratabileceği baca gazı emisyonunun çevre kirliliğine olan etkisini azaltmak için desülfürasyon baca gazı arıtma sistemi de bulunmaktadır. Çevre kirliliğine olan etkiyi azaltması açısından baca gazı arıtma tesisi de oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca, Manisa Organize Sanayi Bölgesi'ndeki sanayi tesislerinin evsel nitelikli atıkları, katı atık toplama aracıyla Katı Atık Depolama Sahasına götürülmektedir. Ayrıca, Manisa Organize Sanayi Bölgesi tarafından tehlikeli ve tıbbi atıklarla ilgili firmalara gerekli bilgi verilmekte ve yönlendirmeler yapılmaktadır. Gürültü Kirliliği konusunda ise Gürültü Kontrolü Yönetmeliğine uyulması konusunda

¹⁶⁹ Manisa Sanayi ve Ticaret Odası Organize Sanayi Bölgesi, Manisa 2001, s.20

gerekli bilgilendirmeler yapılmaktadır. Ayrıca, hava kirliliği hakkında, baca gazı emisyonları konusunda, baca gazı emisyonları konusunda gerekli bilgiler firmalara verilmekte ve bu konudaki eşgüdüm sağlanmaktadır.¹⁷⁰ Bütün bu bahsedilen unsurların tam anlamıyla uygulanması Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin çevre kirliliğine olan etkilerinin azaltılması konusunda büyük yararlar sağlayacaktır.

Organize Sanayi Bölgeler, tek başına yapıldığında yüksek maliyet yaratabilen çevre koruma faaliyetlerinin uygulanabilmesine olanak tanıyabildiği ölçüde başarılı sayılmaktadır. Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nde bir bütün olarak çevre kirliliği karşısında gerek antma tesisi ve gerekse de tek tek aldığı önlemler ve yaptığı yönlendirmeler sayesinde çevre kirliliğinin önlenmesine katkı sağlamaktadır. Çevre kirliliğini önlemenin bireysel düşünce aşamasından kolektif uygulama aşamasına geçişinde Organize Sanayi Bölgeleri'nin önemi büyüktür. Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nde ise çevre kirliliğini önleme faaliyetleriyle başarılı bir örnek olarak göze çarpmaktadır.

III. MANİSA ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ'NİN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin öncelikle Manisa'ya yaptığı etkiyi ölçebilmek gerekir. Manisa ili, Organize Sanayi Bölgesi kurulmadan önce kapalı bir ekonomi niteliğinde, geçimini ağırlıklı tarımdan sağlayan ve sanayi kuruluşu olarak ta birkaç tekstil fabrikasından oluşan bir yapıya sahipti. Ancak, İzmir-Manisa karayolunun inşası ve Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin faaliyete geçmesi, hem Manisa'nın üretim yapısında değişmeye yol açmış hem de Manisa'nın İzmir'le olan bağlantısını güçlendirmiştir.

Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin yarattığı sanayi üretimiyle kentin GSYİH'ya yaptığı katkı artmış ve Manisa Organize Sanayi Bölgesi kentin ekonomisinde önemli bir yer tutmuştur. Ayrıca, Manisa Organize Sanayi Bölgesi II. Bölge'nin 1991'de faaliyete geçmesiyle Manisa ilinin GSYİH ve kişi başına GSYİH miktarlarının artışında etkisi olduğunu iddia edebiliriz Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin kurulmasından sonra, Manisa'nın nüfusunun artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu nüfus artışında Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin etkisi olduğu

¹⁷⁰ Organize Sanayi Bölgeleri ve Sanayi Faaliyetlerinin Çevresel Etkileri, 1-2

söylenbilir. Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin kentleşme ve nüfus yoğunluğunun artmasında bir etken olduğu iddiasında bulunulabilir Dolayısıyla, bu bilgilerden Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin Manisa'yı bir cazibe merkezi haline merkezi haline getirdiği söylenbilir. Bunun yanında III. Bölge'nin henüz tam doluluğa ulaşmaması ve IV. Bölge'nin de yer seçimi aşamasında olması nedeniyle ilerleyen yıllarda Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin Manisa ve ülke ekonomisine yaptığı katkının artacağı düşünülebilir.

Son beş yıl içerisinde Manisa Organize Sanayi Bölgesi' verilerine göre yapılan ihracatlar, aynı dönemde Türkiye'nin yaptığı toplam ihracat rakamının yaklaşık %2.5'unun ithalatın ise %1.5'inin Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nden yapıldığını göstermektedir.

Manisa Organize Sanayi Bölgesi kurulmadan önce Manisa, İzmir'in etkisinde büyümeye çalışan kapalı bir ekonomi şeklinde tarif edilmiştir. Manisa Organize Sanayi Bölgesi kurulmadan önce yapılan tespitlerde, İzmir'in sahip olduğu liman sayesinde Manisa üzerinde hakimiyet kurduğu ve Manisa'nın sanayicilere İzmir'de bulunmayan hiçbir avantajı sağlayamadığı ve Manisa'nın ekonomik faaliyetlerinin üretimden çok hizmete yönelik yapıldığı ve Manisa'nın bir üretim merkezi olmadığı tespitinde bulunulmuştur.¹⁷¹ Ancak, bugün Manisa Organize Sanayi Bölgesi hem istihdam kapasitesi hem ekonomik değerleri hem de sanayinin desantralizasyonunu sağlamada ulaştığı başarı Manisa'yı Türkiye genelinde önemli bir yere koymaktadır.

Bu anlatılanlara ek olarak, Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin arıtma tesisinin kapasitesi ve birleşik enerji-ısı enerji santralinin baca sülfürasyon sisteminin sağlanması çevre kirliliği ile mücadeledeki duyarlılığı göstermektedir Ayrıca, çevre kirliliği ile mücadelede bölge yönetimince gerekli bilgilendirme ve eşgüdüm çalışmalarının yapılması da olumlu gelişmelerdir

Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin amacında "orta ve büyük" sanayi tesislerine hizmet ettiği söylenmektedir. Genel Manisa Organize Sanayi Bölgesi tanımlarında ise Organize Sanayi Bölgesi "küçük ve orta" büyüklükteki sanayi tesislerinin toplandığı yerler olarak tanımlanmaktadır. Manisa Organize Sanayi

¹⁷¹ Manisa Sanayi Bölgesi Tesis Geliştirme Raporu, s.18-19

Bölgesi tarafından küçük işletmeler pek tercih edilmemektedir. Ancak, belediyenin ısrarıyla birkaç küçük işletme Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nde yer almıştır. Esasında Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin belirlediği amacın genel Organize Sanayi Bölgesi tanımlarıyla çelişmediğini söylemek mümkündür. Çünkü, belli bir büyüklüğün üzerindeki işletmelerin bir arada toplanması da Organize Sanayi Bölgesi oluşturabilir. Bu durumda küçük işletmeler, bu işletmelerin müşterisi olamazlar ve dolayısıyla Organize Sanayi Bölgesi içindeki "birlikte üretim" ilkesine ters düşülebilir. Dolayısıyla, Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nde büyük ve orta büyüklükteki sanayi kuruluşlarının toplanması genel Organize Sanayi Bölgesi tanımlarıyla bir çelişki oluşturmamaktadır.

SONUÇ

Organize Sanayi Bölgeleri, altyapı olanaklarını ortaklaşa kullanan, küçük ve orta büyüklükteki sanayi kuruluşlarının üretim yaptığı bunun yanında müteşebbislerin yararlanabileceği sosyal kurumlar gibi birçok olanağı bünyesinde barındıran yerlerdir. Organize Sanayi Bölgeleri ile birlikte üretim ve birbirinin müşterisi olma ilkeleri ön plana çıkmakta ve kaynakların etkin kullanımı ve verimliliği sağlamak için bir olanak yaratılmaktadır.

Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri’nin kurulması planlı dönemlerle birlikte başlamaktadır. Türkiye’nin ilk Organize Sanayi Bölgesi olan Bursa Organize Sanayi Bölgesi I. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın içinde ,1962 yılında başlamış 1966 yılında bitirilmiştir.

Ancak, 90’lı yılların başına kadar çok fazla Organize Sanayi Bölgesi kurulmamıştır. 90’lı yıllardan sonra ise Organize Sanayi Bölgesi sayısında hızlı bir artış olmuştur. Organize Sanayi Bölgelerinde ki bu hızlı artış sonrası bu konuyu bir kanunla düzenleme gereksinimi oluşmuş ve 12 Nisan 2000 tarihinde Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu kabul edilmiştir. Kanunda, Organize Sanayi Bölgesi organları müteşebbis heyet, yönetim kurulu , denetim kurulu ve bölge müdürlüğü olarak belirlenmiştir. Kısaca, müteşebbis heyet Organize Sanayi Bölgesi’nin kuruluş amacının gerçekleştirilmesi için gerekli tedbirleri alan organdır. Yönetim kurulu ise, müteşebbis heyet kararlarıyla kanun, yönetmelik ve bunun gibi düzenlemeler çerçevesinde Organize Sanayi Bölgesi’nin yönetimini üstlenmiştir. Denetim kurulu ise, bütçenin sarf ve uygulamasını denetler ve üç ayda bir ara rapor hazırlar. Bölge müdürlüğü ise yönetim kurulunun aldığı karar ve talimatlar doğrultusunda Organize Sanayi Bölgesi’nin yönetimini üstlenen organdır ve yeter kadar yönetsel ve teknik personelden oluşmaktadır.

Organize Sanayi Bölgeleri Kanunundan önce kurulmuş olan Organize Sanayi Bölgeleri, kanundan sonra organları itibariyle uyum sorunu yaşamıştır. Başka bir deyişle, Kanun öncesinde kurulmuş Organize Sanayi Bölgeleri’nin oluşturduğu yönetim yapısı ile Kanunun getirdiği yapı arasında uyumsuzluklar yaşanmıştır. Örneğin, düzenleme öncesindeki Organize Sanayi Bölgeleri ağırlıklı olarak sanayici eliyle kurulduğu için, Organize Sanayi Bölgesi kanunundan sonra Vali’nin müteşebbis heyete başkan olabilmesi sanayicileri rahatsız etmiştir. Ancak, bugün

bile bu tür yapı daha çok merkezi-idari kararlarla kurulmuş olan Organize Sanayi Bölgeleri'nde görülmektedir. Buradan, Türkiye'deki Organize Sanayi Bölgelerini merkezi-idari kararlarla kurulan ve Manisa Organize Sanayi Bölgesi gibi yatırımcı isteğiyle kurulan Organize Sanayi Bölgeleri olarak ikiye ayırabiliriz. Yatırımcı isteğiyle kurulan Organize Sanayi Bölgeleri'nde Valinin müteşebbis heyet başkanı olduğu yapıyı görmek zordur.

Yatırımcı eliyle kurulan Organize Sanayi Bölgeleri'nde genellikle Vali'nin müteşebbis heyet'e başkanlık etmesine sanayiciler sıcak bakmamaktadır. Manisa Organize Sanayi Bölgesi devlet eliyle kurulmadığı için böyle bir durum görülmemektedir. Kamu bürokrasisinin müteşebbis heyetlerde bulunması, sanayicilerde işlerin yürümeyeceği ve verimliliğin düşeceği inancını doğurmaktadır. Ancak, müteşebbis heyetin tamamen sanayicilerden oluşması durumunda ise işin maliyet kısmı ön plana çıkmaktadır. Bu sefer de sanayiciler kendi çıkarları ve istekleri doğrultusunda kararlar aldirmek istemektedir.

Yönetim kurulu, müteşebbis heyetin kararlarını uyguladığı için yönetim kurulu sanayicilerin ağırlıkta olduğu bir organ olsa bile, sorunlara nesnel bakabilen bir müteşebbis heyetin aldığı kararları uygulaması daha mantıklıdır. Müteşebbis heyetin nesnel kararlar alabilmesi için sorunlarla ilgili teknik nitelikli kişiler, üniversiteler ve sivil toplum örgütlerinden de kişilerin de müteşebbis heyette bulunması gereklidir. Bu tür üyelerin de müteşebbis heyete girmesi, kararların sanayici ağırlıklı bir müteşebbis heyetin kararlarından daha nesnel alınmasını sağlayacağı açıktır.

Kısaca, Organize Sanayi Bölgeleri'nde nesnel karar alınabilen, açıklık ve denetlemeye elverişlilik ilkelerinin uygulandığı bir yönetim modeli olmalıdır. Bunun için de müteşebbis heyetin oluşturulması sistemi nesnel kararlar alınmasını sağlayacak tarzda düzenlenmelidir.

Organize Sanayi Bölgeleri'yle ilgili bir diğer sorun kamulaştırma değildir. Organize Sanayi Bölgeleri'nin kamulaştırma yetkisi olmasına rağmen kamulaştırma aşamasının uzunluğu göze çarpan ilk sorundur. Kamulaştırma aşamasının uzunluğu sorunu, Manisa Organize Sanayi Bölgesi III. Bölge'de de yaşanmıştır. Bu bağlamda, Manisa Organize Sanayi Bölgesi III.Bölge'de arsa spekülasyonu ve dolayısıyla kamulaştırılacak arsaların değerlerinin yükselmesi sorunu da yaşanmıştır.

Kamulaştırma aşamasında, arsa sahiplerinin belirlenmesinde bazı hukuki problemler yaşanabilmektedir. Kamulaştırılacak arsaların sahiplerine ödenecek bedel bazen rayicinden yukarılara çıkabilmektedir. Bunda gerek arsa sahiplerinin kendi aralarında durumdan haberdar olması gerek de arsa spekülasyonunun etkisi vardır. Bu açıdan, daha önce yapılan açıklamalarda, kamulaştırma aşamasında gizliliğin sağlanmasının gerekliliği tespitinin doğruluğu burada ispatlanmaktadır. Kamulaştırmadan sonra açılan bedel artırım (tezyid-i bedel) davalarında ise bazen dava süresinin uzunluğu bazen de bedel artırım tutarlarının yüksek miktarlara ulaşması kamulaştırmada yaşanan diğer olumsuzluklardır. Diğer yandan, Organize Sanayi Bölgesi kurulacak yerdeki arsa fiyatları arsa spekülasyonu sorunu yaşanmasa bile yüksek olabilmektedir. Bu durumda, kamulaştırma aşamasında önem verilmesi gereken gizlilik konusunun önemi daha da net görülmektedir. Burada gizliliğe uyulmaması zaten yüksek olan arsa fiyatlarını daha da yukarılara çekebilmektedir. Bunun yanında, talebin yoğun olduğu gelişmiş yörelerde kurulan Organize Sanayi Bölgeleri'nde boş parsel olmasına rağmen müteşebbis heyetlerin spekülatif düşünceyle hareket etmesi ya da kendisine yer tahsis edilen yatırımcının gereken sürede yatırıma başlamaması ve gerçek yatırımcıların bu durumlardan mağdur olabileceği görülmektedir. Bu tür sorunların yaşanmaması için özellikle de müteşebbis heyetlerin spekülatif düşünce ile hareket etmesini engellemek için denetim kurullarının yetkilerinin artırılması önerilecektir.

Organize Sanayi Bölgesi müteşebbis heyetleri' nin faaliyetleri kamu denetçileri ya da nesnel yapıda oluşturulabilecek bir denetim mekanizmasıyla söz konusu denetim yapılabilir. Yatırımcının belirlenen sürede yatırıma başlaması için ise uygulanacak yaptırımlara caydırıcı nitelik kazandırılabilir. Ayrıca, kamu yönetimindeki bürokrasi sürecinin uzunluğu da yatırımcıyı mağdur edebilmektedir. Örneğin, Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nde doluluk oranı %90'a varınca başlayan çalışmalar, kayıplar yaratmıştır. (Manisa Organize Sanayi Bölgesi II. ve III. Bölge). Kamu yönetimiyle ilgili bürokratik işlerin gecikmesi buna neden olabilmektedir. Yerleşimi aşamasındaki uzunluktan kaynaklanan sorunlar nedeniyle Manisa Organize Sanayi Bölgesi IV. Bölge çalışmaları şimdiden başlatılmıştır. Bu olumlu bir gelişmedir.

Kamulaştırma yapılan araziler daha sonra yatırımcıya satılmaktadır. Yatırımcıya satış bedeli, yönetim kurulunca belirlenmektedir. Örneğin, Manisa

Organize Sanayi Bölgesi'nde bu bedel peşin ve taksitli satış için ayrı ayrı belirlenmiştir.

Organize Sanayi Bölgesi dışında müstakil biçimde kurulmuş fabrikalar da Organize Sanayi Bölgesi kurulduktan sonra Organize Sanayi Bölgesine dahil olabilmektedir. Müstakil olarak kurulmuş olan sanayi kuruluşlarının Organize Sanayi Bölgeleri'nde toplanması için gerekli özendirici önlemler alınmalıdır. Örneğin, Manisa Organize Sanayi Bölgesi II. ve III. Bölge'nin tamamlanmasıyla bu tür sanayi kuruluşları da Organize Sanayi Bölgesine dahil olmuşlardır. Bu konuda Manisa Organize Sanayi Bölgesi II. ve III. Bölge'ye dışarıda müstakil biçimde kurulmuş sanayi kuruluşlarının dahil olması nedeniyle Manisa Organize Sanayi Bölgesinin, sanayinin toplulaştırılması çalışmasında başarılı olduğu tespiti yapılabilir. Sanayinin toplulaştırılması kentleşmenin düzenli olabilmesi için de ön koşuldur. Ancak, valilik ve belediyelerin Organize Sanayi Bölgeleri konusuna yeterince önem vermemesi nedeniyle ya da kaçak olarak Organize Sanayi Bölgesi dışında sanayi yapılaşmaları görülebilmektedir. Organize Sanayi Bölgeleri konusunda yerel yönetimlerin yeteri kadar bilgilenmediği gözlemlenmektedir. Bunun için, Sanayi Bakanlığı ve DPT gibi konuyla ilgili kamu kurumları bünyesinde Organize Sanayi Bölgelerinin önemini anlatan seminer ya da eğitim programları verilebilir.

Yatırımı yapacak sanayicide Organize Sanayi Bölgesinde yer almanın avantajlarıyla ilgili görüş oluşmalıdır. Bunun için, Organize Sanayi Bölgelerinde yer alan sanayicilere verilecek teşvikler ve Organize Sanayi Bölgesi dışında kurulacak sanayi kuruluşlarının teşvikler dışında bırakılması, Organize Sanayi Bölgesi dışında yatırımın maliyetinin yüksek olabilmesi bu konudaki önemli artılardır.

Organize Sanayi Bölgelerinde altyapının hazır durumda olduğu araziler sanayiciye sunulmaktadır. Altyapıyı kurmak tek başına bir sanayici için büyük bir masraftır. Altyapının hazır biçimde sanayiciye sunulması Organize Sanayi Bölgelerini bu konuda sanayici için avantajlı konuma getirmektedir. Ayrıca, Organize Sanayi Bölgesi içinde kurulduğunda, sanayi tesisleri, bazı vergi, harç gibi unsurlardan muaf tutulabilmektedirler. Bu da önemli bir avantaj olarak gösterilebilir.

Organize Sanayi Bölgeleri'nin başta yer seçimi aşaması olmak üzere kuruluş aşamalarının uzunluğu ve genel olarak da Organize Sanayi Bölgeleri'nin tamamıyla

bitirilmesinin uzun zaman alması Organize Sanayi Bölgeleri konusundaki diğer olumsuzluklardır. Organize Sanayi Bölgeleri'ni tamamıyla bitirilmesinin uzun zaman alması yatırımın maliyetini de yükseltecek bir unsurdur. Dolayısıyla , yerleşimi aşaması ve inşaat aşamalarında ilgili bütün kurum ve kuruluşlar arası eşgüdüm sağlanmalıdır.

Sanayi kuruluşlarının kapsamlı bir plan dahilinde altyapısı hazırlanmış parsellerde yerleşerek birlikte üretim yaptıkları alanlar Organize Sanayi Bölgeleri olarak tanımlanabilir. İnsanların yerleşim bölgelerinde sanayi kuruluşlarını istememesi nedeniyle Organize Sanayi Bölgesi fikri önem kazanmaya başlamıştır. Organize Sanayi Bölgeleri, dağınık ve düzensiz yerleşen sanayi kuruluşlarının planlı bir yerleşme düzeniyle ortak altyapı olanaklarından faydalandıkları yerlerdir. Sanayi kuruluşlarının Organize Sanayi Bölgeleri'nde toplanması kentlerde önemli rahatlamaya yol açacaktır. Örneğin, sanayi kuruluşlarının olumsuz etkileri daha az hissedilecek, kentte sanayi yatırımlarının yerine sosyal hizmet niteliğinde başka hizmetler yapılabilecektir. Bunun yanında altyapı kullanımı da önemli ölçüde rahatlayacaktır.

Özellikle gelişmekte olan bölgelerde yatırımların tek başına yapılması oldukça masraflıdır. Ancak, birlikte ve birbirini tamamlayıcı şekilde üretim ilkeleriyle Organize Sanayi Bölgeleri'nde toplanan sanayi kuruluşları verimliliğe ve kaynakların etkin kullanımına katkıda bulunacaklardır.

Ayrıca, gelişmekte olan bölgelerde, sanayinin düzenli gelişmesi için de Organize Sanayi Bölgeleri iyi bir modeldir. Organize Sanayi Bölgeleri yeni istihdam olanakları yaratılabilecek ve yapılan üretimle yöreye ekonomik canlılık getirilebilecektir.

Ancak,burada önemle belirtilmesi gereken konu Organize Sanayi Bölgeleri'nin gelişme potansiyeli olan yerlerde kurulması ve siyasi istismar ya da popülist amaçlarla gelişme potansiyeli olmayan yerlerde Organize Sanayi Bölgeleri kurulmamasıdır.

Bu arada, hayvancılığın önemli bir geçim kaynağı olduğu yörelerde kurulacak hayvancılık Organize Sanayi Bölgeleri bu konudaki verimliliği artırılabilir.

Hayvancılık Organize Sanayi Bölgeleri verimliliğın artması kadar sağlanan gelir artışı ve yarattığı istihdam potansiyeli açısından da olumlu bir etki yaratabilecektir. Hayvancılık Organize Sanayi Bölgeleri modelinde bu sektörle ilgili faaliyet gösteren kuruluşların bir araya toplanması ve birlikte üretim ilkesine uygun hareket etmeleri gerekmektedir.

Organize Sanayi Bölgeleri sayesinde, yatırımcıya altyapısı hazırlanmış parseller sunulmaktadır. Bu şüphesiz önemli bir avantajdır. Ayrıca, yatırımcının gözünde Organize Sanayi Bölgesi içinde üretim yapmanın avantajlı olduğu düşüncesi yar almalıdır. Aksi takdirde, yatırımların Organize Sanayi Bölgeleri içinde toplanmasını beklemek zordur. Ancak, teşvik uygulamaları ve sağlanan vergi destekleri de bunu sağlamak için bir araçtır. Organize Sanayi Bölgeleri'ndeki teşviklerin içine, arıtma tesisleri daha fazla girmelidir.

Organize Sanayi Bölgesi Kanunuyla birlikte, Organize Sanayi Bölgesi içinde yer alacak sanayi kuruluşuna verilecek bazı izin belgeleri ya da ruhsat gibi belgeleri verme yetkisi belediyelerden Organize Sanayi Bölgeleri'ne verilmiştir. Bununla, belediyelerin finansal kaynaklarının azaltıldığı söylenmiştir. Organize Sanayi Bölgeleri'nin özerkliğinin sağlanması yolunda bu karar doğrudur. Ayrıca, belediyelerin Organize Sanayi Bölgeleri'yle ilgili kararlara etkin katılmadığı noktasında ise belediyelerin bu süreçten tamamen dışlanması hatalıdır. Siyasi sistemde, partilerin uzlaşması daha kolay karar alınmasını sağlayabilecektir. Dolayısıyla belediye gibi siyasi nitelikli kurumların Organize Sanayi Bölgeleri'nin karar alma sürecinde dışlamak hatalı kabul edilebilir.

Organize Sanayi Bölgesi projeleri mutlak surette imar planlarıyla uyum içerisinde olmalıdır. Organize Sanayi Bölgeleri'nin yaratacağı konut talebi, imar planlarında öngörülmelidir. Organize Sanayi Bölgeleri sayesinde sanayi toplulaştırılabilecektir. Ve bu bağlamda sanayinin toplulaşarak bir bütün arz etmesi, kent içindeki konut, yerleşim ve diğer ekonomik faaliyetlerin daha kolay yürütülebilmesini sağlayabilecektir. Bu arada, kent içinde yer alan sanayi kuruluşlarının büyümeye kapalı yapısı ve kent içinde yarattığı olumsuz etkileri nedeniyle sanayi kuruluşları "istenmeyen" ilan edilebilmektedir.

Sanayi kuruluşlarını kent içinden ya da yakınından Organize Sanayi Bölgelerine dahil etmek kentin, sanayinin olumsuz etkilerini daha az hissetmesini sağlayacak, bu olumsuzlukların Organize Sanayi Bölgelerinde alınacak önlemlerle giderilebilmesine olanak tanınacaktır. Sanayi kuruluşları kent içinde kuruluğu zaman mevcut altyapının kapasitesi yetersiz kalabilmektedir. Bu özellikle ulaşım alanında kendisini gösterebilmektedir. Organize Sanayi Bölgeleri sanayinin toplulaştırılmasını sağlamasıyla kentleşmenin daha düzenli ve planlı bir şekilde gelişmesine olanak tanıyacaktır. Kentleşmenin planlı ve düzenli bir biçimde gelişmesi için kurulacak Organize Sanayi Bölgeleri kadar, imar planlarıyla ve çevre mevzuatının getirdiği gereklere uyularak Organize Sanayi Bölgelerinin ve olası etkilerinin düzenlenmesi gereklidir.

Sanayi, çevre kirliliği yaratabilmektedir. Sanayi kuruluşlarının Organize Sanayi Bölgeleri'nde toplanması bu çevre kirliliğini kontrol altına almada ve önlemede ileri teknolojilerin kullanılmasını sağlayabilecektir. Çevre koruması için öncelikle, çevre koruma bilincinin oluşması gerekir. Organize Sanayi Bölgeleri'nin belki de en önemli faydası çevre kirliliğini önlemedeki maliyetleri düşürmesidir. Bununla çevre koruma faaliyetleri yapılabilir bir fiyata inmektedir. Organize Sanayi Bölgeleri'nin çevresel etkileriyle ilgili olan ve de çevre kirliliğine karşı alınabilecek önlemleri ele alan bir çevre yönetimi Organize Sanayi Bölgeleri'nde kurulabilir. Ancak, bu çevre yönetiminde yer alacak kişilerin o konuda uzman olması gereklidir. Yani, müteşebbis heyetin üyelerinden oluşan ya da çevre koruma konusunda eğitim almamış kişileri çevre yönetiminin içine sokmak tutarlı olmayacaktır. Ancak, çevre koruma bilincinin oluşmaması ve Türkiye'de çevreye olan duyarlılık tüketici davranışlarını etkileyecek düzeyde olmadığı için Organize Sanayi Bölgeleri'nde kurulacak çevre yönetimleri bölgedeki sanayi kuruluşlarına yaptırım uygulayabilmeli ve çevre korumadaki yetkileri açıkça belirlenmelidir.

Ayrıca, Organize Sanayi Bölgeleri mevcut teknolojik olanaklardan en üst düzeyde yararlanmalıdır. Üniversitelerden de bu konuda teknik destek alınmalıdır. Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin bu konuda avantajlı olduğu söylenebilir. Çünkü, Manisa'da Celal Bayar, İzmir'de de Ege ve Dokuz Eylül Üniversiteleri'nden gereken destek sağlanabilecektir. Manisa Organize Sanayi Bölgesi içinde yer alan TSE Şubesi de üretimde standardın sağlanmasına yardımcı olacaktır. İleri teknolojileri kullanmak, üretimde ve kalitede artışı getirecektir. Organize Sanayi Bölgeleri'nde de

ileri teknolojilerin kullanılabilmesi için devletin bu konudaki desteği önemlidir. Organize Sanayi Bölgeleri'nde belli bir teknolojinin kullanılması için standartlar konabilir. Bu standarda uyulması konusunda ise devletin desteğini almak daha akılcıdır. Organize Sanayi Bölgeleri'nde kullanılacak ileri teknoloji sayesinde yüksek kalitede üretim yapılabilecektir. Sağlanan bu yüksek kaliteyle, Organize Sanayi Bölgeleri içindeki sanayi kuruluşlarının dış pazara açılması daha kolay olabilecektir. Dış pazarlara açılabilme için üretimin çevre korumaya önem vermesi ve üretimin çevre kirliliği yaratmamış olması koşulları da aranabilmektedir. Organize Sanayi Bölgesi'nin çevre korumada sağladığı avantajlar burada kolaylaştırıcı bir unsur olacaktır.

Organize Sanayi Bölgeleri Küçük Sanayi Siteleri birbirleriyle yakın ilişki içinde olmalıdır. Küçük Sanayi Sitesi'nde bulunan küçük sanayilerin yaptığı üretim Organize Sanayi Bölgeleri tarafından alınabilmeli – Organize Sanayi Bölgeleri için yan ürün niteliğindeki üretimler gibi- ve Organize Sanayi Bölgeleri ile Küçük Sanayi Siteleri arasındaki ilişki sağlanmalıdır. Bunun yanında, bu ilişkiyi sağlamak için Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri birbirine yakın yerlerde kurulmalıdır. Hem Organize Sanayi Bölgeleri'nde hem de Küçük Sanayi Siteleri'nde hammaddeye yakınlık, birbirinin müşterisi olma ve birlikte üretim ile verimlilik önemli unsurlardır. Ayrıca, Küçük Sanayi Siteleri'nde verilen tamir ve bakım hizmetleri de gerek sanayi gerekse de kentte yaşayanlar için önemlidir. Bu tamir ve bakım hizmetlerinden başlayan ve küçük ve orta sanayiye geçişi sağlayan, verimliliğin ve rekabetin de katkısıyla büyük faydalar sağlanabilecek yerler Küçük Sanayi Siteleri'dir. Sağlanacak bu faydanın daha da artabilmesi için Küçük Sanayi Siteleri, Organize Sanayi Bölgeleri ile hem mekansal yakınlığa sahip olmalı hem de yapılan üretim Organize Sanayi Bölgeleri'nde kullanılabilmelidir.

Organize Sanayi Bölgeleri'ne kalkınmayı yönlendirme aracı olarak bakılmaktadır. Bu görüş, gelişmekte olan yörelerde yapılacak olan sanayi yatırımlarının bir bütün olarak Organize Sanayi Bölgeleri aracılığıyla yapılması anlamında olumludur. Ancak, gelişmekte olan yörelerde kurulacak Organize Sanayi Bölgeleri'ne mutlaka yöreyi zenginleştirecek bir unsur olarak bakılmamalıdır. Türkiye'de başarılı olan Organize Sanayi Bölgeleri'ni gelişme potansiyeli olan yerlerde kurulanlar olduğu görülecektir. Gelişme potansiyeli olmayan yerde kurulacak bir Organize Sanayi Bölgeleri'nin atıl kalma tehlikesi vardır.

Bununla birlikte, ihtisas Organize Sanayi Bölgeleri de, önem taşıyan bir diğer konudur. Gelişmekte olan yörelerde, önerilen hayvancılık Organize Sanayi Bölgesi modelinde olduğu gibi yöre için önem taşıyan bir sektörde faaliyet gösteren sanayi kuruluşlarının toplanacağı bir model yöre için daha akılcı olabilecektir.

Bunun yanında talep esasına dayalı bir Organize Sanayi Bölgesi sistemi kurmak gereklidir. Bundan kasıt, devlet eliyle kalkınmada öncelikli yörelerde kurulan bazı Organize Sanayi Bölgeleri gibi, verimli olamayan projeleri hiç başlatmamaktır. Bu tür, devlet eliyle ve Organize Sanayi Bölgesi'nin gelişme potansiyeli dikkate alınmadan yapılan projeler hem zaman hem de kaynak israfıdır. Çünkü, Organize Sanayi Bölgesi projeleri oldukça masraflı ve uzun yıllar alabilen projelerdir. Dolayısıyla, ülkenin kaynaklarının, verimli olabilecek ve ülke ekonomisine en üst düzeyde katkıyı sağlayabilecek nitelikte olan Organize Sanayi Bölgesi projelerine harcanması en mantıklısı olacaktır. Her ne kadar Organize Sanayi Bölgeleri sanayinin toplulaşmasını sağlamada, kentleşmenin düzenli bir biçimde gelişmesini sağlamada ve verimliliği sağlamada bir araç olarak kabul edilse bile gelişme potansiyelinden yoksun Organize Sanayi Bölgesi projeleri de beklenen faydayı sağlayamayan yerler olarak ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla Organize Sanayi Bölgeleri'nin bahsedilen avantajlarını oluşturabilmek için Organize Sanayi Bölgeleri'ni gelişme potansiyeline sahip yerlerde kurmak gerekmektedir.

Başarılı Organize Sanayi Bölgeleri, ülke ekonomisine önemli katkıları ve kentleşmenin düzenli bir biçimde gerçekleşmesini sağlayabilme olanağını verdiği için önemlidir. Onun için Organize Sanayi Bölgeleri konusu büyük önem taşımaktadır. Bunun için önerilmesi gereken, gelişme potansiyeline sahip yerlerde Organize Sanayi Bölgesi yatırımlarına önem vermek, kalkınmada öncelikli yörelerde planlanan Organize Sanayi Bölgeleri'nde bu konuya daha da özenli yaklaşmaktır. Bu yörelerde öncelikli olarak ihtisas Organize Sanayi Bölgesi kurma olanaklarının araştırılması önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- AÇMA, Bülent., "Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Sanayileşme", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, 1990, Sayı: 11
- Avrupa Komisyonu Genel Müdürlüğü Life Programı, **Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri'nde Çevre Yönetim Sisteminin Kurulması**, Merkat, İstanbul 2000
- AYAN, Mesut., **Sanayinin Kentleşmeye Etkisi Seydişehir Örneği**, İzmir 1982
- AYTAÇ, Fethi., "Belediyelerimizi Olumsuz Etkileyebilecek Bir Kanun: Organize Sanayi Bölgesi Kanunu", **Mali Hukuk Dergisi Eylül-Ekim 2000** sayı 89
- BEYAZIT, Murathan., **Türkiye'de Küçük Sanayi Siteleri: Mevcut Durum,Sorunlar , Öneriler**, Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar ve Küçük Sanayi Araştırma Enstitüsü Yayını No:17, Ankara 1995
- CAVLI, Mehmet., "Yatırım Teşvikleri", **HABITAT II Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri Sempozyumu**, İstanbul 1996
- ÇEZİK, Asuman. ; ERAYDIN, Ayda., **Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri(1961-1981)**, DPT Sosyal Planlama Dairesi Başkanlığı. Ankara 1982
- DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1964/1965**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Yayın No:510, Ankara 1967
- DİE, **Genel Nüfus Sayımı 12.10.1980 Sosyal ve Ekonomik Nitelikler**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Yayın No: 1072, Ankara 1984
- DİE, **1990 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Etkileri**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Yayın No: 1616, Ankara 1983

- **DİE, Dış Ticaret İstatistikleri 1999**, Devlet İstatistik Enstitüsü matbaası Yayın No: 2431, Ankara 2001
- **DİE. Türkiye Ekonomisi: İstatistik ve Yorumlar Ekim-Aralık 2001**, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, Ankara 2000
- **DİE, 2000 Nüfus Sayımı Geçici Sonuçları**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Yayın Numarası: 2514, Ankara 2001
- **DİE, illere Göre Gayri Safi Milli Hasıla 1998-1999**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Yayın No : 2515, Ankara 2001
- **DİNLER, Zeynel., Bölgesel İktisat**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1986
- **DPT, Organize Sanayi Bölgeleri Durum Tespit Raporu**, Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri Özel İhtisas Komisyonu Organize Sanayi Bölgeleri Alt Komisyonu , DPT Yayınları, Ankara 1990
- **DPT, 1983-1997 Döneminde Bölgesel Gelişmeler**, DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara 1999
- **DÜLGEROĞLU, Ercan., "Organize Sanayi Bölgeleri ve Türkiye Uygulaması"**, Türkiye 9. Dünya Şehircilik Günü, Eskişehir 1985, s.102
- **ERKAL, Mustafa., Bölgelerarası Dengesizlik ve Doğu Kalkınması**, Haşmet Yayınları, İstanbul 1978
- **ERYILMAZ, Can. Kentsel Yerleşim Dokusu İçerisinde Küçük Sanayi Sitelerinin Fiziksel Planlaması ve KOSGEB**, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri Sempozyumu, İstanbul 1996
- **GÜRBÜZ, Muhittin.,Organize Sanayi Bölgelerinin Tanımı ve Türkiye' deki Gelişimi**,Eskişehir 1970

- **DİE, Dış Ticaret İstatistikleri 1999**, Devlet İstatistik Enstitüsü matbaası Yayın No: 2431, Ankara 2001
- **DİE, Türkiye Ekonomisi: İstatistik ve Yorumlar Ekim-Aralık 2001**, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, Ankara 2000
- **DİE, 2000 Nüfus Sayımı Geçici Sonuçları**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Yayın Numarası: 2514, Ankara 2001
- **DİE, İllere Göre Gayri Safi Milli Hasıla 1998-1999**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Yayın No : 2515, Ankara 2001
- **DİNLER, Zeynel., Bölgesel İktisat**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1986
- **DPT, Organize Sanayi Bölgeleri Durum Tespit Raporu**, Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri Özel İhtisas Komisyonu Organize Sanayi Bölgeleri Alt Komisyonu , DPT Yayınları, Ankara 1990
- **DPT, 1983-1997 Döneminde Bölgesel Gelişmeler**, DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara 1999
- **DÜLGEROĞLU, Ercan., "Organize Sanayi Bölgeleri ve Türkiye Uygulaması"**, Türkiye 9. Dünya Şehircilik Günü, Eskişehir 1985, s.102
- **ERKAL, Mustafa., Bölgelerarası Dengesizlik ve Doğu Kalkınması**, Haşmet Yayınları, İstanbul 1978
- **ERYILMAZ, Can. Kentsel Yerleşim Dokusu İçerisinde Küçük Sanayi Sitelerinin Fiziksel Planlaması ve KOSGEB**, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri Sempozyumu, İstanbul 1996
- **GÜRBÜZ, Muhittin., Organize Sanayi Bölgelerinin Tanımı ve Türkiye' deki Gelişimi**, Eskişehir 1970

- GÜRKAN, Ömer., "21.yüzyıla Doğru Türkiye-Tarımsal ve Sınai Gelişme Önünde Blokaj Etkisi Yaratan Faktörlerin Türkiye'nin Geleceği Açısından Önemi", **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl.7, sayı 73, Nisan 1992
- HİÇ, Süreyya., **Türkiye Ekonomisi. Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. Baskı** Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994
- İŞBİR, Eyüp., **Şehirleşme ve Meseleleri**, Gazi Büro Yayınları, Ankara 1991
- KELEŞ, Ruşen., **Kentleşme Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara 2000
- KETEN, Mustafa., **Sanayileşme Hareketinde,Küçük Sanayinin Yeri ve Önemi**, Ankara Ticaret Odası Araştırma Yayınları Nu.2, Ankara 1974
- KONGAR, Emre., **İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1997
- MOSB, **Manisa Organize Sanayi Bölgesi Tesis ve Geliştirme Projesi**, Doğuş Matbaacılık, Ankara 1964
- **Manisa Ticaret ve Sanayi Odası Organize Sanayi Bölgesi**, Manisa Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Manisa 2001
- **Manisa Ticaret ve Sanayi Odası Organize Sanayi Bölgesi**, Manisa Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Manisa 2002
- MOSB, **Organize Sanayi Bölgeleri ve Sanayi Faaliyetlerinin Çevresel Etkileri**, Manisa Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, 2000
- ONAL, Güngör., **Organize Sanayi Bölgeleri ve Uygulamadaki Durum**, Eskişehir Sanayi Odası Yayınları, No:2, Eskişehir 1974
- ONAT, Esen., **Organize Sanayi Bölgeleri**, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Yayını, Ankara 1969

- **ÖZDEMİR, Mahmut., Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri, TOBB Yayını, Ankara 1990**
- **PÖLATKAN, Tanju., Bölgesel Gelişme ve Politikası, D. P.T. Yayını, No: 560, Ankara, 1968**
- **SALTIK, Ahmet., “Kalkınma Sürecinde Sosyal Bilimcinin Rolü”, Van Valiliği ve 100. Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Kavşağında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sempozyumu, Van 1997**
- **Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Küçük Sanatlar ve Sanayi Bölgeleri ve Siteleri Genel Müdürlüğü, Organize Sanayi Bölgeleri ile İlgili Mevzuat, Afşar Matbaacılık, Ankara 1998**
- **SÜEL, Akın., Organize Sanayi Bölgelerinin Geliştirilmesinde Doğrusal Programlama ile Bir Yöntem Denemesi,EÜ Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, İzmir 1982**
- **TDK, Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983**
- **TEKELİ, İlhan., “Yer Seçimi Teorileri,Endüstrileşme Politikası ve Organize Sanayi Bölgeleri Üzerine”, Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Mimarlık Dergisi Sayı:5, Ankara 1970**
- **TMMOB, Türkiye’de Kentleşme, Komisyon Raporu,Ankara Mimarlar Odası Yayınları, Ankara 1971**
- **TOKGÖZ, Erdinç., Sanayileşmede Bölgesel Dengesizlikler ve Türkiye, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1976**
- **TOPRAK, Zerrin., “Gayri Sıhhi Müessese Kapsamına Giren Küçük İşletmeler ve Çevre Sorunları (İzmir Büyükşehir Bütünü İçin Bir Yaklaşım)”, Türk İdare Dergisi, Aralık 1991**

- TOPRAK, Zerrin.; AYAZ, Nükhet., "Çevre Koruma ve İş koşullarında Toplumsal Kalkınma Hedefine Ekonomik-Politik Bir Yaklaşım", **Ortadoğu Teknik Üniversitesi Milli Prodüktivite Merkezi 3. Ergonomi Kongresi**, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, Ankara 1991
- TOPRAK. Zerrin., **Çevre Yönetimi ve Politikası**, Anadolu Matbaacılık, İzmir 1998
- TOPRAK, Zerrin., **Kent Yönetimi ve Politikası**, Anadolu Matbaacılık, İzmir 2001
- **Türkiye’de ve Dünya’ da Sanayi Bölgeleri ve Uygulamaları**, Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Sanayi Dairesi- Sanayi Bölgeleri Müdürlüğü, Ankara 1983
- YARAR, Özdemir., **Müessir Bir Kalkınma Aracı Olarak Organize Sanayi Bölgeleri**, Ankara 1966
- YAVUZ, Fehmi.; KELEŞ, Ruşen.; GERAY, Cevat., **Şehircilik-Sorunlar, Uygulama ve Politika**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 412, Ankara 1978
- YÜCEL, Asuman., **Türkiye’de Organize Sanayi Bölgesi Uygulaması**, DPT Yayınları, Ankara 1986
- YÜCEL, Asuman., **Türkiye’de Arazi Kullanımı ve Sanayi Yerleşiminde Kamu Sektörü-Özel Sektör İlişkileri, Organize Sanayi Bölgeleri**, DPT Yayınları, Ankara 1987, s.11
- YÜCEL, Asuman., **Sosyal Gelişme ve Kentleşme, Harp Akademileri Komutanlığı İçin Hazırlanan Konferans Metni**, İstanbul 1988
- **Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Kuruluş Kanunu**
- **4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu**

- **4737 Sayılı Endüstri Bölgeleri Kanunu ve Organize Sanayi Bölgeleri Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun**
- **24408 Organize Sanayi bölgeleri Yer Seçimi Yönetmeliği**
- **24713 Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği**
- I. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)
- II. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)
- III. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)
- IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)
- V. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)
- VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)
- VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)
- VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2004)
- www.sanayi.gov.tr
- www.die.gov.tr
- www.dpt.gov.tr
- www.hazine.gov.tr